

—Людзьмі звацца!
Янка Купала,

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

27

САКАВІКА
1992 г.
№ 13 (3631)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

НАСТАЛЬГІЯ ПА СССР

Леанід ЛЫЧ: «На тэрыторыі Беларусі толькі беларуская нацыя, а не прадстаўнікі рускай, казахскай, кіргізкай ці іншых нацыянальнасцей, з'яўляецца дзяржаўнай нацыяй. Ужо, значыцца, паміж першай і астатнімі нельга правесці знака роўнасці».

СТАРОНКІ 5, 12

НЕЧАКАНАЕ Ў ЗНАЁМЫМ ГОЛАСЕ

Заір АЗГУР пра лірыку і пераклады Рыгора БАРАДУЛІНА.

СТАРОНКІ 8—9

БЛУКАННІ

Кароткія апавяданні Яна СКРЫГАНА.

СТАРОНКІ 8—9

ПАЧАТАК РАЗМОВЫ, ДАЛЁКАЙ АД КАНЦА...

Гутарка з галоўным рэжысёрам Беларускага тэатра лялек Аляксеем ЛЯЛЯЎСКІМ.

СТАРОНКІ 10—11

АДКУЛЬ ПАЙШЛА БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Іван ЛАСКОЎ: «Час ужо паставіць кропкі над «і»: старажытнаруускай мовы ніколі не існавала, ні пісьмовай, ні гутарковай. Былі гаворкі палянаў, драўлянаў, крывічоў, драгавічоў і г. д. А тое, што нам засталася ад Кіеўскай Русі на паперы, напісана на царкоўнаславянскай, мове Бібліі».

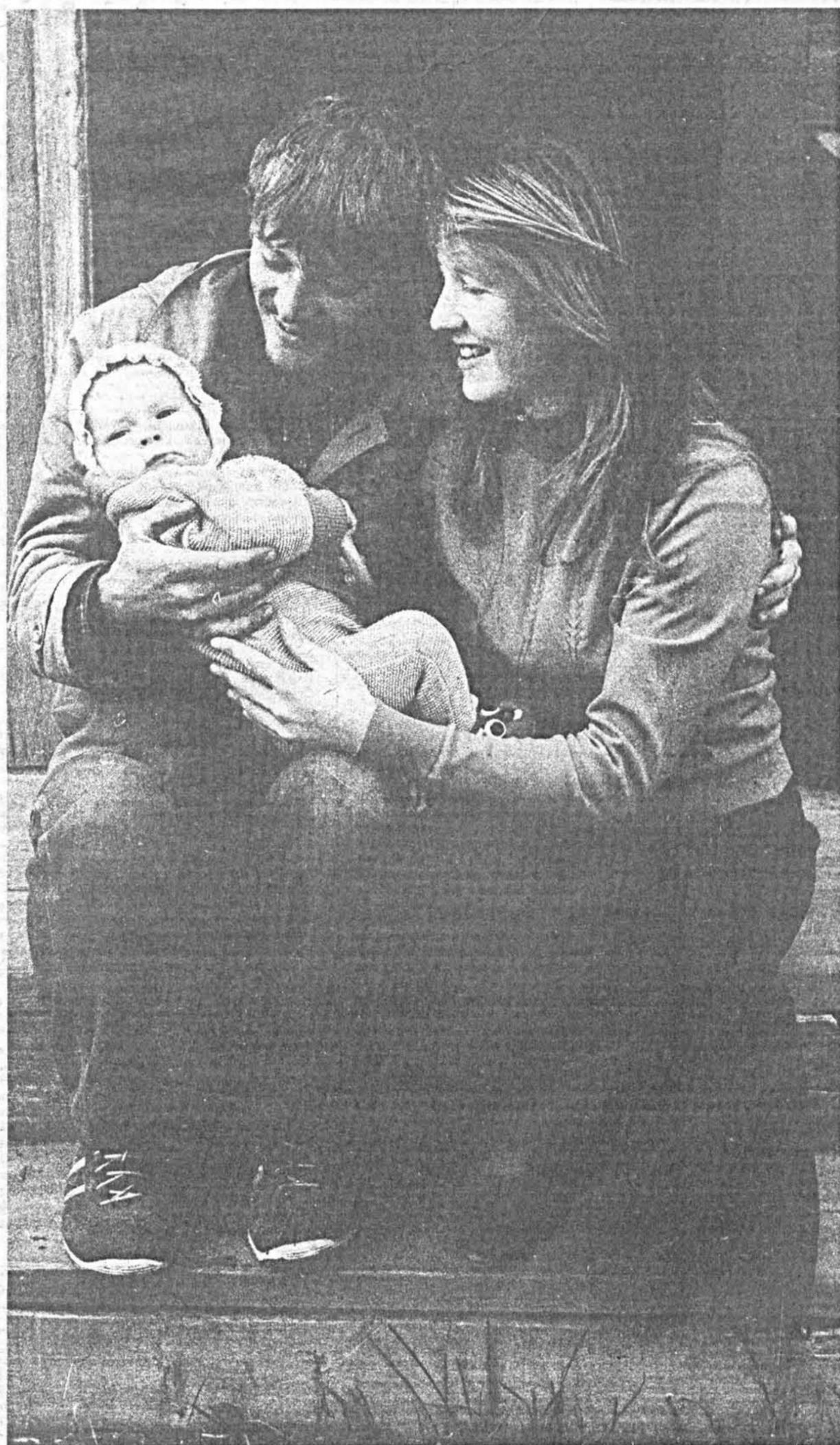
СТАРОНКІ 14—15

«РУБОН!»

Нататкі з канферэнцыі беларусаў Даўгаўпілса.

СТАРОНКА 16

Мо гэта і ёсць шчасце...

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Кола Дзён

19
САКАВІКА

Пад націскам абставін Вярхоўны Савет перайшоў, нарэшце, ад слоў да справы і прыняў пастанову аб стварэнні Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь. Раней было прынята рашэнне адклікаць усіх беларусаў-вайскоўцаў, якія праходзяць тэрміновую службу ў Закаўказзі і Малдове, дзе набіраюць сілу ўзброеныя канфлікты. Абмеркаваны ў першым чытанні законапраекты аб абароне, аб статусе вайскоўцаў і іх сем'яў, аб дзяржаўнай мяжы, аб пагранвойску і інш.

Колькасць уласных узброеных сіл Беларусі, мяркуецца, складзе на першым этапе каля ста тысяч чалавек. (Потым магчыма іх паступовае скарачэнне з улікам нейтральнага статусу дзяржавы).

20
САКАВІКА

Шлях ад рашэнняў да іх рэалізацыі, вядома няблізкі. Варта нагадаць, што на лютэйскай сустрэчы ў Мінску Беларусь падпісала пагадненне, згодна з якім у бліжэйшыя два гады войскі на яе тэрыторыі будуць уваходзіць у Аб'яднаныя ўзброеныя сілы СНД. Цяпер у Кіеве стварэнне такіх сіл юрыдычна аформілася. Больш за ўсіх быў задаволены галоўнакамандуючы маршал Я. Шапашнікаў. Цяпер у яго ёсць і намеснікі: камандаваць стратэгічнымі сіламі будзе Герой Савецкага Саюза генерал арміі Ю. Максімаў, войскамі агульнага прызначэння — генерал-палкоўнік У. Сямёнаў. Якая роля ў сітуацыі, калі войска на Беларусі фактычна падпарадкоўваецца Маскве, адводзіцца Мінабароны рэспублікі, можна толькі гадаць.

21
САКАВІКА

Генерал-палкоўнік П. Чавус, які выконвае зараз абавязкі міністра абароны Рэспублікі Беларусь, на наступны дзень пасля сустрэчы ў Кіеве кіраўнікоў дзяржаў Садружнасці пасляшчы даць прэс-канферэнцыю ў Мінску. Яго ацэнка ў цэлым была асцярожна аптымістычнай. Але генерал-палкоўнік падкрэсліў, што многае засталася няясным — напрыклад, пытанне аб фінансаванні ўзброеных сіл СНД. Дагэтуль невядома, апрача ўсяго, якія часці ўвойдуць у стратэгічныя сілы, а якія — у склад Узброеных Сіл Беларусі...

22
САКАВІКА

Нядзеля, што выпала на першы дзень пасля яснага раўнадзенства, была ці не першай сёлета, калі не праводзіліся шматлюдныя мітынгі, акцыі пратэсту і наогул буйныя палітычныя мерапрыемствы. Адзначаўся толькі Міжнародны дзень інвалідаў, з якім былі звязаны розныя дабрачынныя мерапрыемствы. Асноўная маса гараджан пачала рабочы сезон на сваіх «фазэндах».

23
САКАВІКА

Завяршыўся працяглы візіт міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. Краўчанкі ў Злучаныя Штаты Амерыкі. Ён быў прыняты прэзідэнтам ЗША Дж. Бушам. На перамовах з дзяржсакратаром Дж. Бейкерам, іншымі прадстаўнікамі амерыканскай адміністрацыі абмяркоўваліся пытанні далейшага развіцця дыпламатычных адносін, магчымаасці двухбаковага супрацоўніцтва, а таксама дапамогі Беларусі гуманітарнага характару. Гэтая тэма закраналася і ў гутарках міністра з грамадска-палітычнымі дзеячамі Амерыкі. Акрамя таго, П. Краўчанка сустракаўся ў Нью-Йорку з новым Генеральным сакратаром ААН Б. Галі.

Тым часам у Мінск з рабочым візітам прыбыла група экспертаў Камісіі Еўрапейскіх Супольніцтваў на чале з загадчыкам аддзела тэхнічнай дапамогі СНД панам Хаарам. Ён сустрэўся з намеснікам Старшыні СМ Беларусі М. Дземчуком, які з'яўляецца Нацыянальным кардынартам тэхнічнага супрацоўніцтва Беларусі з Камісіяй ЕС. Выглядае на тое, што развіццё супрацоўніцтва з Еўропай дае і непрадбачаныя пабочныя вынікі. У прыватнасці — уяўнае ўсё новых экзатычных пасад.

24
САКАВІКА

Пасля выхадных (а дэпутаты вырашылі адпачываць не менш як тры дні на тыдзень) аднавіла работу сесія Вярхоўнага Савета Беларусі. Пачалася яна гэтым разам з рэзкіх папрокаў некаторых дэпутатаў на адрас Старшыні, які, маўляў, не пракансультаваўся з парламентам напярэдадні паездкі ў Кіев. Трохі супакоішыся, дэпутаты выбралі першага намесніка Старшыні В. Ім стаў В. Кузняцоў, старшыня Савецкага райсавета Мінска.

А на сустрэчы ў Хельсінкі краін-удзельніц Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе было прынята рашэнне склікаць у Мінску міжнародную канферэнцыю па ўрэгуляванні канфлікта ў Нагорным Карабаху.

25
САКАВІКА

Беларусь адзначала Дзень Волі — 74-я ўгодкі абвясчэння Беларускай Народнай Рэспублікі.

Дзень Волі

Вечарына, прысвечаная 74-м ўгодкам абвясчэння Беларускай Народнай Рэспублікі, адбылася ў Мінску, у Доме літаратара.

Адрасу трэба сказаць, што невялікая зала Дома літаратара проста не магла ўмясціць усіх жадаючых прыняць удзел ва ўрачыстасці. Дзень 25 сакавіка нарэшце святнаваўся ў рэспубліцы адкрыта. Але афіцыйным святам гэтая дата пакуль яшчэ не прызнана. Магчыма, таму і не знайшлося іншага, больш прасторнага памяшкання для вечарыны.

Але гэта не адбілася, дый не магло адбіцца на атмасферы ўзніслаці, якая панавала ў зале. Не было тут афіцыйнай пампез-

насці. Не было ганаровага прэзідыума за казінным сталом на сцэне. Адзінай аздобай яе была выява Пагоні.

Патрыятычныя спевы выконваліся проста ў зале, і глядачы становіліся эмацыянальнымі саўдзельнікамі ўрачыстасці. (І толькі гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі...» прагучаў у выкананні вайсковага ансамбля са сцэны). На пачатку вечарыны прагучала песня на верш Купалы «А хто там ідзе?» Скончылася яна агульным спяваннем «Пагоні» Багдановіча. Аўтар жа

песні «3 крывы беларускай...» і музыкі да яе С. Новік-Пяюн прысутнічаў у зале. Пасля выканання песні ўсе, хто быў на вечарыне, авацыямі віталі паста.

З уступным словам на вечарыне выступіў В. Быкаў. Гісторыя, сказаў ён, настаўніца строга... І яна не даруе забыцця яе ўрокам, забыцця тых, хто змагаўся і аддаў жыццё за незалежнасць Бацькаўшчыны. Пра ўрокі гісторыі, пра неабходнасць будаваць мост з мінулага ў будучыню гаварыў З. Пазняк.

На вечарыне выступілі літаратуразнаўца А. Мальдзіс, падпалкоўнік С. Суднін (ад імя беларускіх вайскоўцаў, якія служылі за межамі рэспублікі), студэнт БДУ А. Глушко...

А перад пачаткам вечарыны ў Доме літаратара адбылася імпрэза-адкрыццё выставы мастака А. Пушкіна.

НАШ КАР.

СУСТРЭЧА Ў КІЕВЕ: ПРАВАЛ ЦІ ПОСПЕХ?

Некалі кожны чарговы партыйны з'езд або пленум ЦК КПСС загадаў аб'яўляўся гістарычным. Пазней спадзяванні на лепшае звязваліся з чарговым з'ездам народных дэпутатаў або сесій Вярхоўнага Савета. Цяпер мы, як быццам, паразумнелі, і наўнясць тых спадзяванняў відавочная, бадай, для ўсіх. Але падобна на тое, што месца з'ездаў і пленумаў у масавай свядомасці пачынаюць займаць сустрэчы кіраўнікоў незалежных дзяржаў Садружнасці, удзельнікі якіх выступаюць у ролі своеасаблівага «палітбюро».

Падабенства, канечне, чыста знешняе. Сёння няма й гаворкі пра колішняе «маналітнае адзінства» вышэйшага арэпага. Кожны з кіраўнікоў адстойвае, як умее, інтарэсы сваёй дзяржавы. Зняць хоць бы частку супярэчнасцей паміж гэтымі інтарэсамі за адзін рабочы дзень проста немагчыма. І несур'ёзна гучаць каментарыі нахшталь таго, што чарговая сустрэча была «правальнай», альбо «мела поспех». Трэба ўдакладняць — чый поспех? Што менавіта правалілася?

Як слушна сказаў Старшыня Вярхоўнага Савета Беларусі С. Шушкевіч на прэс-канферэнцыі ў Мінску, «чакаць, што сустрэчы самі па сабе дадуць паляпшэнне сітуацыі, нельга». Але для чаго, узнікае пытанне, трэба збірацца? Ці ёсць патрэба ў самой СНД? І што канкрэтна дала, напрыклад, апошняя сустрэча ў Кіеве?

На думку С. Шушкевіча, Садружнасць узнікла не толькі таму, што разваліўся Саюз. Усе краіны СНД апынуліся ў сітуацыі ўсеагульнага эканамічнага спаду. У выніку — разрыў гаспадарчых сувязей, у якім не зацікаўлены ніхто. Пе-

рад незалежнымі дзяржавамі паўстала аб'ектыўная задача — стварыць правы падмурк узаемадзеяння дзяржаў ва ўмовах непазбежнага пераходу да рыначнай эканомікі.

Аднак пераход адбываецца вельмі цяжка, звязаны са шматлікімі праблемамі. Напрыклад, вызваленне цэн на энерганосьбіты — крок неабходны. Але пры існуючай манополі вытворцаў нафты гэты крок для Беларусі азначае катастрофу. Зіму, паводле слоў С. Шушкевіча, мы з Божай ласкі перажылі, паколькі яна была цёпла. Але сітуацыя з палівам вельмі цяжкая, і што будзе наступнай зімой — сёння невядома.

Другі прыклад. Эмісія грошай адбываецца ў Расіі. Яна сёння не адмаўляецца пастаўляць нам рубли (як гэта і прадугледжана пагадненнем аб агульнай эканамічнай прасторы), але робіць гэта з затрымкай, што ставіць рэспубліку ў невыгоднае становішча...

Выйсце старшыні парламента бачыцца толькі ў адным: разам з усімі іншымі дзяржавамі шукаць сумесныя рашэнні, у якіх зацікаўлена і Беларусь.

Але С. Шушкевіч вымушаны быў прызнаць на прэс-канферэнцыі, што якраз галоўныя пытанні — аб правапераемстве на ўласнасць былога Саюза, аб раздзеле пазык, крэдытаў, банкаўскіх актываў і г. д. — у Кіеве вырашаны не былі. Расія фактычна заблакіравала іх разгляд, спаслаўшыся на тое, што гэтыя пытанні... вельмі складаныя.

І ўсё ж, Старшыня Вярхоўнага Савета настойваў на аптымістычнай ацэнцы вынікаў сустрэчы. (У адрозненне, скажам, ад Прэзідэнта Украіны Л. Краўчука. (У яе «актыў» ён

занёс рашэнне вайсковых пытанняў — у прыватнасці, фактычнае прыняцце вайсковай дактрыны СНД, рашэнне аб сумесным уладкаванні мяжы з Прыбалтыкай краінамі СНД на падставе двухбаковых пагадненняў. Станоўча ацаніў С. Шушкевіч і рашэнне стварыць сілы «хуткага рэагавання» Садружнасці (нахшталь «блакітных касак» ААН), якія павінны фарміравацца з прафесійных вайскоўцаў, але на добраахвотнай падставе. Пры гэтым галоўнай умовай пасылкі гэтых сіл у рэгіён канфлікту з'яўляецца просьба краін-удзельніц канфлікту з абодвух бакоў.

Усе рашэнні ў Кіеве, пажартаваў С. Шушкевіч, прымаліся па прынцыпе «кансенсус мінус адзін» — г. зн. тая або іншая дзяржава ўстрымлівалася ад падпісання якога-небудзь з дакументаў. Але гэта, як лёгка зразумець, зноў-такі закладае свайго роду міну запаволеннага дзеяння пад прынятыя пагадненні.

Не было ў Кіеве вырашана пытанне аб 1-м канале былога ЦТ. Умовы і прынцыпы вяртання, прапанаваныя кіраўніцтвам кампаніі «Астанкіна», большасць дзяржаў палічыла непрыемнымі. На думку С. Шушкевіча, куды больш карысна было б, відаць, атрымаць інфармацыю па каналах Сі-эн-эн, чым тэндэнцыйныя навіны і каментарыі з Масквы.

У ходзе прэс-канферэнцыі, заўважу, разгарэлася міні-дыскусія паміж журналістамі і Старшыняй Вярхоўнага Савета нахонт якасці інфармацыі, яе апэратыўнасці і аб'ектыўнасці. Шмат прэтэнзій было выказана да журналістаў. Але і кіраўнік парламента вымушаны быў прызнаць, што многае тут залежыць ад стаўлення да прэсы афіцыйных органаў.

Віталій ТАРАС.

ПРАЗ СПРЭЧКІ ДА ІСЦІНЫ

У мінулы чацвер адбыўся сход пісьменнікаў Беларусі — трэці за апошні час. Два ранейшыя не змаглі вырашыць усіх набалелых пытанняў жыцця пісьменніцкай арганізацыі.

Ды ўсё ж пакрысе справа рухалася. На ранейшых сходах было выбрана праўленне Літаратурнага фонду (на першым яго пасяджэнні дырэктарам стаў М. Хамякоў), рэвізійная камісія (старшыняй яе абраны Г. Пашкоў). А вось абраць старшыню праўлення Літфонду пісьменнікі так і не змаглі. Большасць галасоў набралі А. Жалызюўскі і Н. Пашкевіч. Ды перш, чым перайсці на сходзе да выбараў, удзельнікі яго былі вымушаны вярнуцца да пытання аб назве фонду. Парашылі назваць яго Літаратурным фондам Беларусі.

Перад галасаваннем А. Жалызюўскі зняў сваю кандыдатуру. У такой сітуацыі ўдзельні-

кі сходу адкрытым галасаваннем выбралі старшыняй праўлення Літаратурнага фонду Н. Пашкевіча.

Справаздачу перад калегамі трымаў старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. Зуёнак. Ён расказаў пра асноўныя мерапрыемствы, якія на працягу года праводзіліся творчым саюзам (юбілей, пасяджэнні, семінары, канферэнцыі і г. д.).

Пра работу Літаратурнага фонду гаварыў яго дырэктар М. Хамякоў, а пра работу рэвізійнай камісіі Літфонду — яе старшыня Г. Пашкоў.

Літаратары выказалі сваё стаўленне да Канфедэрацыі творчых саюзаў Беларусі, створанай нядаўна, вырашыўшы ў яе не ўваходзіць.

Паколькі колішняга Саюза пісьменнікаў СССР няма, узнікла патрэба ў білетах сябра саюза ўласнага ўзору. Эскізы,

распрацаваныя мастакамі, будуць прапанаваны для абмеркавання радзе СП Беларусі. Яна таксама вырашыць, каго дэлегаваць у Маскву на апошні саюзны з'езд: выбрана было 42 дэлегаты, а на цяперашняй норме прадстаўніцтва трэба 21 чалавек.

У сувязі з інфляцыяй вырашана павялічыць членскія ўзносы Саюза пісьменнікаў у дзесяць разоў. Раней было разгледжана пытанне аб павелічэнні літфондаўскіх членскіх узносаў.

Вострыя спрэчкі ўзніклі пасля заўваг Б. Сачанкі аб камерцыйнай дзейнасці творчага саюза і Літфонду, рабоце Дома літаратара. Выступілі А. Махнач, дырэктар Дома літаратара В. Лужкоўскі, В. Дашкевіч, А. Пільмякоў, В. Хомчанка, С. Законнікаў, А. Жалызюўскі. Наш кар.

Дамоклаў меч над бібліятэкамі

Два тыдні назад Нацыянальная бібліятэка Рэспублікі Беларусь (колішняя Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна) перастала... выдаваць кнігі, іншыя выданні, што знаходзяцца ў сховішчах. Зрабілі гэта бібліятэчныя работнікі не па сваёй волі. Яны вымушаны былі падпарадкавацца абставінам. Абставіны ж такія, што яшчэ ў 1989 годзе пажарная інспекцыя забараніла карыстанне кнігасховішчам беларускага аддзела. Праўда, тады ўдалося неж улагодзіць пажарніку, і пасля пэўных каметычных мер беларускі аддзел зноў пачаў працаваць. Цяпер жа...

13 сакавіка пастаянны на-

ведвальнікі «ленінкі» чыталі на двярах такі «дакумент»:

«Да ведама чытачоў!

На падставе пастановы № 11 Дзяржаўнага пажарнага нагляду «Аб прыпыненні работы аб'екта, забароне эксплуатацыі будынка» ад 3 сакавіка 1992 года з 13.03.1992 года прыпыняецца эксплуатацыя кнігасховішчаў:

- асноўных фондаў,
- аддзела беларускай літаратуры,
- аддзела рэдкэй кнігі,
- аддзела мастацтваў,
- аддзела камплектавання,
- абменна-рэзервовага фонду.

Абслугоўванне чытачоў пра-

водзіцца толькі праз падсобныя фонды аддзелаў.

Адміністрацыя.

І пажарнікі, вядома ж, тут ні пры чым. Перасцярога невыпадковая. Даўно ў бібліятэцы «перакрыты» ўсе нормы захоўвання кніг, і кожны божа дзень можа прывесці да трагічнага фіналу.

Як вядома, яшчэ ў 1988 годзе была прынята пастанова аб будаўніцтве ў Мінску новага бібліятэчнага комплексу Дзяржаўнай бібліятэкі імя У. І. Леніна. І тэрмін быў вызначаны — 1992 — 1996 гады. Сёння ж пачатак будаўніцтва перанесены ажно на 2000 год. Не выканана і другое рашэнне: перадаць бібліятэцы буды-

нак былога партархіва, што цераз дарогу.

Дзіўная рэч атрымліваецца — улады мяняюцца, а адносіны да культуры застаюцца ранейшымі.

Дамоклаў меч вісіць, дарэчы, і над іншымі бібліятэкамі. Возьмем, для прыкладу, бібліятэку акруговага Дома афіцэраў. Яе з Нацыянальнай, вядома, не параўнаеш, фонд яе — усяго 104466 экзэмпляраў. Але, калі хочаш пазнаёміцца з навінкамі ваеннай літаратуры, часопісамі — неабходны матэрыял тут заўсёды знойдзеш. Апошнім часам бібліятэка пашырае прапаганду беларускай літаратуры. Гасцямі чытачоў тут былі В. Быкаў, А. Сулянаў, В. Аколава, іншыя пісьменнікі. У літаратурна-музычнай гасцінай адбыліся сустрэчы з кампазітарамі І. Лучан-

ком, А. Чыркуном. Пры бібліятэцы ёсць літаратурнае аб'яднанне «Доблесць» і клуб аматараў кнігі «Слава».

Ды можа атрымацца так, што неўзабаве пра ўсё гэта можна будзе гаварыць толькі ў мінулым часе. Знайшліся «эканамісты», якія збіраюцца бібліятэку зачыніць. Мо выступіць у абарону бібліятэкі Дома афіцэраў і новае ваеннае кіраўніцтва, якое неўзабаве будзе выбрана?

Дзве бібліятэкі і два аднолькава незайздросныя лёсы. Бібліятэкі, паўтару, не радавыя. А што казаць пра тыя невялічкія, што працуюць на заводах і фабрыках, у калгасах і саўгасах — дзяржаўныя, прафсаюзныя, ведамасныя? Статус іх розны, а вось гаспадара аднолькава няма...

А. М.

«НАПАГАТОВЕ! — ЗАЎСЁДЫ!»

Дзіцячы і юнацкі рух на Беларусі знаходзіцца зараз на раздарожжы. Піянерская арганізацыя, цалкам збанкрутаваўшы, спыніла сваё існаванне. А былы камсамол, напужаны пастановай Вярхоўнага Савета (тады яшчэ БССР) аб прыпыненні яго дзейнасці, цяпер прыкрыўся новай шыльдай і з галавой заняўся выключна камерцыяй.

Таму правядзенне ў мінулыя выхадныя ўстаноўчага сойма беларускіх скаўтаў можна назваць гістарычнай падзеяй у жыцці нашай Бацькаўшчыны. Устаноўчы сойм адкрыўся 21 сакавіка ў Менску ў Рэспубліканскім палацы дзяцей і юнацтва. На ім прысутнічала больш за сто дэлегатаў — скаўтаў і іх кіраўнікоў з усёй Беларусі. Сярод гасцей былі прадстаўнікі Беларускага народнага фронту, Беларускага Згуртавання вайс-

коўцаў. Задзіночаныя беларускіх студэнтаў, «Выбранеціх Шыхтоў». Усе яны зычылі знайсці скаўтам адзінства поглядаў на аснове веры ў Бога і любові да Бацькаўшчыны.

Згодна скаўцкай традыцыі сойм пачаўся з малітвы і прывітальных слоў уніяцкага святара айца Яна Матусевіча і евангелісцкага святара Эрнста Сабілы. З вітаннем да сойма выступілі навучэнцы Міжнароднага Хрысціянскага Цэнтра ў Швейцарыі і скаўт з Данверга (штат Каладада, ЗША) сп. Уільсан. Дэпутат ВС Беларусі Анатоль Лябедзька перадаў віншаванні і самыя лепшыя пажаданні ў плённай працы скаўтам ад кіраўнікоў Сусветнага Скаўцкага Бюро ў Жэневе Жана-Марыёна і Жака Касіньё.

Цікавым быў выступ ветэранкі Беларускага скаўцкага руху сп. Дамашэвіч (Пілецкай). Яна

распавяла пра Харугву крывіцкіх скаўтаў, якая ў свой час была створана настаўнікамі г. Клецка. Адам Мальдзіс, дырэктар Скарнаўскага цэнтра, перадаў для музея гісторыі беларускіх скаўтаў дакумент, які цалкам абвяргае плёткі шавінісцкай газеты «Семь дней», быццам крывіцкія скаўты былі памагатымі фашыстаў. Гэта бланк Згуртавання беларускіх скаўтаў на чужыне (ЗБСЧ), які быў выраблены ў Нямеччыне ў 1947 годзе ў Міхельздораўскім лагеры для пераёмчаных асоб. Гэты дакумент быў перададзены Скарнаўскаму цэнтру старшынёй БГВГМа доктарам Вітаўтам Кіпелем.

Увогуле сойм выканаў вялікую працу. За адзін дзень дэлегаты заслухалі данлад і паведамленні аб гісторыі беларускага скаўтыngu, прынялі статут і абралі кіраўнічыя органы. Ця-

пер афіцыйны назой Беларускай скаўцкай арганізацыі — Аб'яднанне беларускіх скаўтаў ці скарачана АБС. На пасяду канцлера АБС быў абраны сп. Арнальдз Жуконскі (Гародня). Ганаровым прэзідэнтам абралі Станіслава Шушкевіча, а ганаровымі скаўтамі — Уладзіміра Караткевіча і Галіну Дамашэвіч. Быў накіраваны ліст В. Кебічу і С. Шушкевічу з просьбай аб перадачы лагера «Зубронік» Міністэрству адукацыі Рэспублікі Беларусь і рэфармаванні яго ў нацыянальны аздараўленча-выхаваўчы цэнтр.

У нядзелю, 22 сакавіка, былі праведзены набажэнствы ў касцёле св. Роха, Кафедральным саборы і Беларускай Хатцы аб бласлаўленстве ў поспеху адраджэння Беларускага скаўтыngu. Днём адбыўся тэарэтычна-практычны семінар «Беларускі скаўтынг і сусветны дзіцячы рух. Вопыт летніковай работы».

Андрэй ВАШКЕВІЧ.
«Выбранеція»
Інфармацыйная служба».

Без гучных прамой

Нядаўна мне давалося ўдзельнічаць у нарадзе каардынацыйнага цэнтра нацыянальна-дэмакратычных партый і рухаў Украіны былога Савета Саюза і Усходняй Еўропы.

Склад удзельнікаў нарады, якая праходзіла ў Маскве, быў дастаткова шырокі — Арменія (Аб'яднанне «Нацыянальнае самавызначэнне»), Грузія (Нацыянальна-дэмакратычная і Рэспубліканская партыі), Літва (Вярхоўны Савет), Польшча (Партыя Свабоды, партыя Незалежнасці), Расія (Дэмакратычны Саюз), Узбекістан (Дэмакратычная партыя «Эрк»), Украіна (Рэспубліканская партыя), Эстонія (Партыя эстонскай нацыянальнай свабоды). Беларусь прадставілі дзве арганізацыі — Нацыянальна-дэмакратычная партыя (Анатоль Астапенка) і Беларускі народны фронт (Валеры Буйвал).

Паколькі раней я ўдзельнічаў у неўспынай канферэнцыі Дэмкангрэсу, у мяне была магчымасць параўнаць работу яе і цэнтра. Адрозніваюць, што мае сімпатыі цалкам на баку ўдзельнікаў маскоўскай сустрэчы. Тут не было ні гучных прамой, ні бясонных разважанняў аб перспектыве (а на самай справе бесперспектывнасці) СНД. Было адзначана, што СНД ёсць форма цывілізацыйнага разбурэння Саюза. Афіцыйны «развод» дзяржаў гэтага новага ўтварэння — справа, відаць, бліжэйшага часу. Магчыма, пачатак гэтай працы дасць афіцыйная заява Украіны аб выхадзе з Садужнасці. Аб гэтым гавораць ужо не толькі ўсе ўкраінскія лямачкі («Рух», РП), але і на афіцыйным узроўні.

У сваім дакладзе аб палітычным становішчы на Беларусі я, натуральна, распавёў пра наш рэфэрэндум. Неўзабаве ў многіх выклікала фармулёўку вынесенага на рэфэрэндум пытання. (І сапраўды, цяжка прыдумаць больш забытаную і нязграбную для ўспрымання інструкцыю сказа, што стайць у падпісным лісце). Тым не менш, ініцыятыва беларускіх дэмакратаў была ўспрынята станоўча.

У працэсе абмену думкамі высветлілася, што працэсы, якія ідуць ва ўсіх прадстаўленых у Маскве посткамуністычных краінах, вельмі падобныя. Гэта знайшло адлюстраванне і ў камюніке канферэнцыі, дзе адначасна некаторыя агульныя праблемы сучаснага перыяду: пераход ад аджыўшых саветаў і сацыялістычных дзяржаўных і эканамічных структураў да свабодна выбранага парламентаў і рыначнай эканомікі, распрацоўка аптымальных законаў аб выбарах, аптымізацыя працы саўпрыватызцыі і зямельнай рэфармы з улікам асаблівасцей кожнай з краін.

Улічваючы вялікую цікавасць удзельнікаў нарады да падзей на Беларусі, вырашана склікаць наступны форум 10—12 траўня ў Мінску. Мяркуюцца правесці пашыраную міжнародную канферэнцыю на тэму «Шляхі стварэння дэмакратычнай дзяржавы».

Анатоль АСТАПЕНКА,
старшыня НДПБ.

«Чым далей рэдактар, тым вышэй адказнасць карэспандэнта»

2 сакавіка пры адзеле інфармацыі Міністэрства замежных спраў рэспублікі акрэдытаваны першы замежны сродак масавай інфармацыі — радыё «Свабода». Часовае пасведчанне аб акрэдытацыі выдана на імя менскага карэспандэнта РС Ірыны ЛАЗОУСКАЯ [радыёпсеўданім — Каміла МАЛЕВІЧ]. З гэтае нагоды наш карэспандэнт гутарыць з ёю.

атрымала надзвычайнае пасведчанне, якое будзе дзейнічаць да таго часу, калі з'явіцца распрацаваны рэгламент.

«ЛІМ»: Якім жа чынам раней ладзіліся супрацоўніцтва менскіх карэспандэнтаў РС з цэнтрам у Мюнхене?

І. Л.: Калі не памыляюся, у 1988 годзе ў Беларускай службе РС з'явіўся першы менскі карэспандэнт. Яго звалі Аляксандр Шнар. Тады супрацоўніцтва з РС для журналіста было досыць небяспечным, бо то была радыёстанцыя, якая «клеветала» на наш лад і тутэйшым рэжымам. Той карэспандэнт і цяпер працуе, толькі ўжо пад іншым псеўданімам — Ясь Валюшка. (Ад рэдакцыі: са згоды карэспандэнта мы паведамаем, што яго завуць Аляксандр Ліпай і зусім нядаўна ён арганізаваў інфармацыйнае агенцтва «БелаПАН»).

Потым з'явіліся новыя карэспандэнты, зараз іх каля дзесяці чалавек, хто стаў ця час ад часу рытуе матэрыялы для РС. Перадаюцца яны ў Мюнхен па звычайных тэлефонах. Калі ў Менску будзе адкрыты карпункт, дык тэхнічныя магчымасці, ведама ж, палепшацца. Можна, з'явіцца карэспандэнты і ў абласных гарадах.

«ЛІМ»: Такім чынам, падбор карэспандэнтаў напачатку адбываўся досыць спантанна?

І. Л.: Так. Ён быў заснаваны на сувязі з мясцовымі журна-

лістамі, пра якіх рэдакцыя ў Мюнхене даведвалася, чытаючы нашы газеты. Мы пагадзіліся супрацоўнічаць, бо проста хацелі выказацца і хацелі быць пачутымі.

«ЛІМ»: Дарэчы — пра грошы. Якія ў вас ганарары?

І. Л.: На Захадзе не прынята гаварыць пра заробкі, таму я пазбягаю «грашовай» тэматыкі...

«ЛІМ»: Ці надараліся ўсё ж пераследы з боку ўладаў?

І. Л.: Такога не было. Толькі адзін раз, калі працавала над матэрыялам аб сустрэчы супрацоўнікаў КДБ з дэпутатамі Мінгарсавета, адпаведныя таварышы «в штатском» спрабавалі зацягнуць мяне на «доверительную» гутарку, але ў іх нічога не атрымалася. Зрэшты, я амаль не працавала на дзяржаўнай службе, таму рэпрэсіў аб'ектыўна не магло быць. Калі ты незалежны ад дзяржавы, дык яна (дзяржава) нічога зрабіць табе не можа.

«ЛІМ»: Ірына, скажыце, што дае вам праца на РС у творчым плане?

І. Л.: Мая вучоба на факультэце журналістыкі прыпала на самыя застойныя часы, і я выйшла з універсітэта з устойлівай думкай, што памылкова выбрала прафесію... Закончыла аспірантуру, але фактычна навучылася прафесіі ў часе супрацоў-

ніцтва з Беларускай службай РС. Па-першае, зразумела, што такое аб'ектыўнасць журналіста. Па-другое, тут зусім іншыя ўзаемаадносіны аўтара і рэдакцыі. Ва ўсім разе, карэспандэнт нясе большую адказнасць за свае матэрыялы, чым карэспандэнт мясцовых газет і інш. Прынцып радыё — каб былі дзве крыніцы, якія пацвярджаюць факты. Можна, гэта прагучыць дзіўна, але чым далей знаходзіцца твой рэдактар, тым мацней пацучыць адказнасці за свае матэрыялы.

«ЛІМ»: У беларускіх перадачах РС адчуваецца апазіцыйнасць рэспубліканскім СМІ. Гэта свядомае тактыка?

І. Л.: Так, і яна будзе захоўвацца. Кожны журналіст, які вырашыў супрацоўнічаць з РС, рабіў гэта, зыходзячы з асабістых палітычных перакананняў і з таго, што ўзровень і прынцыпы тутэйшай журналістыкі не адпавядаюць ягоным уяўленням пра свабодны друк. І працуючы ў «Навінах БНФ» я імкнулася да прынцыпаў зыходзяга журналізму, але, на жаль, не ўсе яшчэ разумеюць, што гэта такое. Можна, таму «Навін» як газеты фактычна ўжо не існуе...

Не хачу казаць, што карэспандэнты РС лічаць сябе «самымі-самымі» на журналісцкім фронце, зусім не. Рэспубліканскія СМІ развіваюцца цяпер вельмі інтэнсіўна. На апошняй прэс-канферэнцыі С. Шушкевіч выказаўся за развіццё ўласнага нацыянальнага тэлеканала, пашырэнне інфармацыйнага абмену з заходнімі тэлекампаніямі і да т. п. Таму інфармацыйны рынак, хутчэй за ўсё, будзе развівацца ва ўмовах жорсткай канкурэнцыі, і да гэтага журналістам трэба быць гатовымі. Хаця якасць і вартасць матэрыялаў будзе, зноў жа, залежаць не ад таго, у якім СМІ ты працуеш, а ад цябе асабіста — што ты ўмееш, колькі і як піша.

Гутарыў
Юрка ЛАГАДА.

«Бо слова было ад Бога...»

Пишу аб нашай мове, дэкладней, аб некаторых праблемах «беларусізацыі» дый беларушчыны ўвогуле.

Не навіной кожнаму, што беларускія пазты і прэзакі ўжо даўно друкуюць свае кніжкі пераважна для сябе, што слова беларускае, пачутае ў краме ці ў аўтобусе, прымушае люд адшукаць вачыма таго «дзівака», што чалавеча, прыдбаўшы сабе кватэру ў горадзе, перш за ўсё імкнецца пазбавіцца сваёй «сяляншчыны».

Гэты сумны пералік можна доўжыць да бясконца, але гаворыць ён толькі аб тым, што беларускае ўсё Беларускае трымаецца намаганьнямі невяліччай купкі людзей, якая ладзіць «каляды», «купаллі», «вечарыны» і г. д., фактычна застаючыся сапраўднай нацыянальнай групай сярод роднага народа.

Свадомых беларусаў стала больш? Так. Крыху. Не магу казаць за ўсіх, аднак мая беларускае, як і большасць маіх сяброў, далася не хатнім выхаваннем, не ўрокам беларускай мовы і літаратуры, і не веданнем таго, што Статут 1588 г. быў напісаны па-беларуску. Усведамленне сябе беларусам — сапраўднае зрушэнне, з'ява невтылумачальна і непаладзана разумоваму аналізу. Магчыма, гэта выключэнне. І я быў бы рады за таго, хто адчуў сябе беларусам на мітынг, але такіх, шчыра кажучы, я не ведаю. Камусьці мае словы могуць падацца занадта змрочнымі. Калі ласка, выйдзіце на вуліцу, прыслухайцеся і прыгледзьцеся да таго, што навакол. Хіба не адчуваецца сябе пясчынкай, няхай адухоўленай і ледзьве не шпыхетнай, але пясчынкай? Плешым прыкладам з'яўляецца Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. Калі ў 1989 г. мне пашчасціла патрапіць на гістфак (здавалася б, дзе ж яшчэ квітнецца беларускае), дык заўважыў, што з маіх аднакурснікаў мову

ўжывала 3 чалавекі. Гады «Адраджэння» «значна» змянілі становішча, зараз па курсе размаўляе 4 чалавекі, вагаюцца 2—3. Але больш палюхае іншае. Калі раней «беларушчына» з'яўлялася апазіцыйнай партыйна-ўрадавай структуры (я не лічу тых, хто за добры сацпаёк выконваў пэўныя сацыяльныя заказы) і амаль не заўважалася народам, то зараз, калі ўрад быццам бы дае «зялёны колер» нацыянальнаму развіццю, выяўляецца, што апазіцыйнасць на ўзроўні абыякавасці існуе ўжо паміж народам і носьбітамі яго культуры. Становішча парадэксальнае і страшэннае! Урад дэкларуе, але амаль нічога не робіць. Народ, у большасці сваёй, рабіць нешта ў справе свайго духоўнага развіцця не жадае. І мы вынішчаемся, як адметны этнас з багацейшай культурай і гісторыяй, вынішчаемся пад прыгожай шыльдай «ўрадавай беларусізацыі».

Закон аб мовах? Ды, прачытаўшы яго зараз, можна бясконца смяяцца з гэтых небарак-беларусаў і з іх недарэчнага суверэнітэту. Замест мэтанакіраванай цвёрдай палітыкі па выратаванні беларускае культуры гучаць словы «дзяржаўных дзядзькоў» аб тым, што не трэба спяшацца, што нешта робіцца і што не ўсё гэтак дрэнна... Колькі воплескаў з тае нагоды, што на Беларусі за апошні год адчынілася некалькі беларускіх садкоў і школак! А дзе ж лічыць ўсіх школ і садкоў, адчыненых за гэты час? Не ўпэўнены, што суадносінны будучы суцэльнасьці. Але, можа, аўтары «пераможных» артыкулаў выключэнне з правілаў? Паслухаем тады мужа адказнага і пэўна ж зацікаўленага ў «беларусізацыі» — Пятра Іванавіча Брыгадзіна, прарэктара БДУ па вучэбнай рабоце («Сілком у рай». «Чырвоная змена», 27.01—2.02).

«А якім уяўляецца вам «беларусізацыя» ўніверсітэту? — Перш за ўсё — установай

высокаінтэлектуальных людзей. Я бачу гэта нават па-за сувяззю з мовай...»

Вось які Аказваецца, што ў самай буйной навучальнай і адукацыйнай установе Беларусі на першым плане яшчэ стаіць праблема высокаінтэлектуальнасці. А ўжо мова... Далей у інтэрв'ю ідуць спасылкі на быццам бы наяўныя поспехі беларусізацыі ва ўніверсітэце. Як не ўразіць той факт, што «...было створана Таварыства беларускай мовы, якое сёння налічвае каля тысячы членаў». Але дзе ж тая шчырасць сп. Брыгадзіна, як у пытанні з «высокаінтэлектуальнасцю»? Чаму не сказаць прама, што ТБМ ва ўніверсітэце — мёртва-народжанае дзіця, і што тысяча яго членаў не больш чым лічба? І хіба не аб гэтым гаворыць той жа ТБМаўскі аб'яўны стэнд у галоўным корпусе, які за апошні месяц не зведаў ніводнага напаміну аб жыцці сваёй арганізацыі. Так, нельга не пагадзіцца з тым, што Беларускі рух існуе ў сценах універсітэту перш за ўсё дзякуючы намаганьням нешматлікіх студэнтаў і выкладчыкаў, а не клопату афіцыйных структур. І тут зноў не адмовіў у шчырасці сп. прарэктару, які зазначае, што «рух назіраўся» (не насустрэч, не быў падтрыманы — назіраўся) і што той даволі квалі перастак Беларускае існуе «дзякуючы намаганьням энтузіястаў». Сумна і балюча быць так, як сумна і балюча быць Беларусам у Беларускім дзяржаўным універсітэце.

Трэба зразумець, што рух энтузіястаў не бясконцы. Ён павінен быць дзейна падтрыманы дзяржавай. І першыя неадкладныя захады яе павінны крануць дзіцячы садкі, бо пасаджаны там зернякі дадуць самыя трывалыя ўзыходы.

Выхаванне беларускасцю ў садку не патрабуе ні тэрміналогіі, ні складаных падручнікаў, на што спасылаюцца прыхільнікі павольнай беларусізацыі (хача я і не ведаю, якія цяжкасці можа выклікаць тэр-

міналогія на гістфаку, напрыклад). Да шасці-сямі год дзіця імкнецца ўвабраць у сябе ўвесь навакольны свет і робіць першыя крокі па яго ўразуменні. Таму і мова, пачута і блізка з маленства, не будзе ў далейшым нечым абсалютна чужым, неведным і палюхаючым, якой яна зараз з'яўляецца ўжо для 9—14-гадовага падлетка, перахвацаў янога ў беларуса вельмі і вельмі цяжка. І тады ланцужок: Беларускі дзіцячы садок — Беларускае школа — Беларускі (?) універсітэт. І садочні Беларускае павінны існаваць незалежна ад колькасці бацькоўскіх заяў (хадзіў па кватэрах і ведаю, як цяжка вырваць гэтую заяву ў «пашпартных» беларусаў), а ў залежнасці ад працэнтных суадносін паміж этнічнымі групамі ў той ці іншай мясцовасці, горадзе і г. д. Той жа прыняццям неабходны ў адносінах і да школьнай адукацыі. І хай тады паспрабуюць зняць энк тых, хто ўбачыць гвалт у тым, што Беларускае вучаць Беларускае мове і культуры!

А які жа наконт нацыянальных меншасцяў? Калі ласка, ніхто і ніколі не забароніць рускім, пэлякам, яўрэям ды іншым этнічным групам вучыць дзіцячэй сваёй мове ці то ў дзіцячым садку, ці то ў школе (і аб гэтым таксама павінен быць дзяржаўны клопат), але каб побач з нацыянальнай мовай вывучалася мова дзяржаўная — Беларускае мова. І цяжка ўжо тут прыдумаць нейкія непараўменні. Патрабуецца толькі адно — неадкладныя рашучыя дзеянні ўрада ў гэтым напрамку, бо з кожным выпускам сённяшняга сістэма выхавання адукацыі выпускае ў свет новае пакаленне «чужынцаў». Марудзіць нельга! Тым больш, што ўзімаецца «інтэрнацыянальная» хваля, якая і ў сённяшнім амаль пустым па дзейнасці Законе аб мовах бачыць пагрозу. Чаго варта толькі адна заява новаўтворанай Асацыяцыі грамадскіх нацыянальных арганізацый («Собраліся аднажды евреі, поляк, немец, полешук и...», «Знамя юности», 1.02) аб тым, што Закон аб мовах «противоречит международным нормам и по сути является дискриминационным по отношению к др. населяющим Беларусь этносам».

Па-першае, хацелася б адзначыць тое, што на Беларусі пражывае толькі адзін этнас —

беларускі. А тых паліякаў, яўрэяў, армян, немцаў, рускіх, якія жывуць на Беларускае зямлі, пры ўсёй павазе да гэтых людзей называць этнасамі — проста палітычнае дый навуковае блюзнэрства. Гэтыя групы людзей — не больш не менш як часткі сваіх этнасаў, прадстаўнікі іх. Па-другое, мне проста цікава, чаго б дамагаліся сп. Левін, Малевіч, Майснер ды іншыя, напрыклад, у Амерыцы? Каб напісаць мова кожнага з іх стала дзяржаўнай побач з ангельскай? Спадарства прагне бачыць «Беларусь такой, какою она была во времена ставшего прообразом современной западной цивилизации Великого княжества Литовского». Але, шануючы, не на чатырох мовах «ціснуў» інігі Скарына і не на чатырох мовах убацьку свет галоўны закон Княства — Статут!

А тым кобрынікім завдачам, што аднагосна «запісаліся ў лівягі», хачу проста сказаць, што этнас не ўтвараецца па закліку лідэраў таго ці іншага руху, і галасаванне, хай сабе і аднагоснае, ніколі не заменіць цярпозага навуковага доследу.

«Ну што ты прычапіўся да гэтай мовы?» — могуць сказаць мне. Маўляў, у наш час галоўная прыкмета этнасу — самасвядомасць яго прадстаўнікоў. А калі працэс знікнення мовы пайшоў, дык гэта цалкам натуральна.

Так, самасвядомасць рэч надзвычай важная, і ў пэўных выпадках яна, сапраўды, адгрывае большую ролю, чым мова. Але параўноўваць самасвядомасць мексіканца, які размаўляе па-іспанску, і «самасвядомасць» Беларускае, які выракся роднай мовы, тое ж самае, што зраўняць рэальна існуючую рэч і яе ледзьве прыкметны цень. Такая Беларускае «самасвядомасць» — з'ява хістка і чыста побытавая, якую лёгка раструшыць ці то польскае «шмаццё», ці то праваслаўная царква, ці яшчэ што-небудзь. Дык чаго ж нам чакаць? Мы ўжо і так на крок ад бездны забыцця сваёй культуры.

Хай, у рэшце рэшт, дзяржава, што завецца Беларуссю, рашуча абароніць і адродзіць сваю Беларускае «самасвядомасць»!

Бо слова было ад Бога.
А слова на Беларусі — Беларускае слова.

І так было спрадвек.
І хай жа так будзе!

Уладзімір ЛОБАЧ,
студэнт гістфака БДУ.
г. Наваполацк.

3 ПОШТЫ «ЛіМа»

Мая вёсачка Клівы

У нашай палескай вёсачцы Клівы, па-цяперашняму Клівы, калісьці стаяў маёнтак пана Клівы. Калі я была маленькай, то часта з сяброўкамі бегала туды гуляць. Маёнтак быў напалову ўжо разбураны, застаўся толькі адзін з гаспадарчых будынкаў, дзе жыла сям'я ляснічага.

У суседняй вёсцы Загалле пен пабудавалі царкву. Мая бабка Лукер'я расказвала, што хутка пасля рэвалюцыі мясцовы актывіст камсамольцаў хадзіў па хатах і запрашаў сялян на так званую маёўку. Калі ўсе сабраліся, камсамольскі ваяк кінуў кліч: «Супраць цэмы і невуцтва пойдзем на штурм царквы! Вера, Бог, царква і званы — усё старыя забавоны!»

Плакалі бабулькі, адварочвалі твары маладзіцы, калі падбухтораная моладзь кінулася выносіць з царквы і паліць на вогнішчы іконы. Веруючыя вясцоўцы прасілі аддаць іконы ім. Пад рогат сяброўкай ваяк пачаў кідаць іконы людзям. У маёй бабулькі таксама з'явілася ў хаце ікона з царквы, вялікая, на ўвесь кут. З яе пазіраў барадаты мужчына з белым німба над галавою. У адной руцэ ён трымаў кнігу, а другую падняў, злажыўшы разам тры пальцы.

Калі я хадзіла ўжо ў шосты клас, пачала прымаць удзел у вясновых святах. Вельмі любіла Купалле. Дарослыя і дзеці збіраліся ля ракі Віць, што працякае паўз нашу вёсачку, вадзілі карагоды, спявалі, запальвалі вогнішчы. Было вельмі цікава. А на Новы год па хатах хадзілі Дзед Мароз са Снягурачкай. Загадчыцай клуба тады працавала Алена Краўчанка. Гэта была гаманлівая і вясёлая маладзіца, якая сама добра спявала. Яна і стварыла гурток народнай песні. Жанчыны выступалі з канцэртамі. Быў у нас і драматычны гурток. Вельмі мне запомнілася п'еса пра купальскіх русалак. З яе даведлася, што на Купалле ранішняе раса гаюча, надае сілы чалавеку, а сабранныя ў гэты дзень травы — здароўе. Што паліяць вогнішча, каб ачышчацца ад злых чараў і хвароб. Самадзейныя актывісты распавядалі нам павер'і. Ян даведацца, хто ў сьле вядзьмарка? Яна ў купальскую ноч не зможа стрывацца, каб не папрасіць у каго-небудзь з суседзяў запалак. Каб абараніць сябе ад вядзьмарні, сляне клалі ў шчыліны сцен хлявоў і хат крапіву, вешалі яе над ложкамі. А над ганкам прымацоўвалі серп.

Моладзь з нашай вёскі не надта рвалася ў горад. Колькі я вучылася ў школе, памятаю, шумелі ў нас вяселлі. Хлопцы вярталіся ў вёску з войска, а хто ў горадзе вучыўся — таксама, набыўшы патрэбную сялу спецыяльнасць, прыязджаў працаваць у саўгас. Вёска наша была гаманліва ад спеваў моладзі і смеху дзяцей. У

клубе заўсёды кіно, танцы, добрая бібліятэка, у якой і мне пасля школы ўдалося папрацаваць.

Што датычыць насельніцтва Кліваў, то вельмі мне запомнілася бабка Алесь і дзед Алесь Студзенкі. Заўсёды, калі я з сяброўкай ішла са школы міма іх хаты, бабка запрашала нас да сябе. Частава-ла смачным хлебным квасам. У агародзе ў іх вэндзіліся сала і кумпякі, і дзед з бабай частавалі нас духмянай вэндлінай. У хаце Студзенкаў вісела вышытая карціна, а на ёй выява: прыгожы юнак змагаецца з тыграм.

— Гэта Мцыры! — тлумачыў дзед. — Памятаеце, у Лермантава ёсць такая паэма?

— Гэта зусім не Мцыры, — пярэчыла яму бабка, — я яшчэ ў дзяццоўце вышывала гэтую карціну. Гэта злая дзяўчына запатрабавала ў знак каханья прынесці ёй шкуру тыгра...

Далей жыла сям'я Мікалая і Марылі Казлоўскіх. Цётка Марыля вельмі прыгожая, у яе вялікая тоўстая каса, нібы вянчок вакол галавы. Яна працавала касірам у клубе, а дзядзька Мікалай — кінамаханікам. Цётка — вельмі руплівая гаспадыня. У яе заўсёды шмат варэння, марынаваных

грыбоў. У Казлоўскіх — шасцёра дзяцей. Цяпер усе ўжо дарослыя, маюць свае сем'і. У хаце шмат вышытых сурвэтак, эбрусой. Мікалай захапляўся садоўствам і пчаларствам. У іх чудоўны сад, дзе над квецняным ялынь, груш, вішань мрояцца пчолак.

Сям'я Баранавых — Соня і Мікалай, ды яшчэ шасцёра іх дзяцей. Самыя працэвітыя і дружныя людзі. Ніколі не чуло было, каб яны сварыліся. Дзеці заўсёды з маці: у полі, дома, дапамагаюць па хатніх справах...

І яшчэ шмат добрых і шчырых людзей жыло ў нашай вёсачцы. Саўгас «Хойніцкі» налічваў пяць вёсак: Казлоўны, Клівы, Загалле, Паташня, Загальская Слабада. На пяць вёсак мелася тры клубы, Палац культуры, дзве дыскатэчныя залы, тры бібліятэкі, дзіцячы садок, пяць лясняў, два паштовыя аддзяленні, два фельчарска-акушэрскія пунты, пяць магазінаў, адна пачатковая і дзве сярэднія школы.

Але з тае пары, як на нашай зямлі здарылася чэрнобыльская катастрофа, сціхлі ў вёсках галасы. У 1988 годзе памерла ад лейкеміі мая трынаццацігадовая сястра. Сталі хварэць іншыя дзеці. Пакасіла катастрофа старых. Неяк раптоўна памерлі з дзіянства знаёмыя і блізкія мне людзі, бабулькі-казачніцы, што збіраліся на лэйках надзячоркамі. Не памятаю, каб некалі ў нас так часта паміралі людзі.

Праз некаторы час пасля катастрофы прыязджалі ў вёску медыкі, замаралі радзья-

цыю. Прапанавалі вясцоўцам змяніць месца жыхарства. Некаторыя маладыя сем'і і выехалі адразу. А потым ішлі ад іх лісты: «Сумую... Тут і квецень не такая, як у нас. І сонейка не з таго боку ў вакенца свеціць...»

Зжыліся ж людзі ў вёсцы, як адзіная сям'я. І балюча адлучацца, раз'ядноўвацца. Магілы тут бацькоў і дзядоў. «А памятаеце, як дажынкі гулялі? Дырэктар саўгаса з жонкай у клуб прыйшоў. Танцавалі разам. А яна такая вясёлая! А слявае як»; «А як у Хойнікі на раённых фестывалі ездзілі! У нас былі такія прыгожыя спадніцы: чырвоныя з белым у клетачку, а на кофтах — зялёныя і залатыя каласкі» — гэта чую я размову дзвюх таварак, якія даўно ўжо не жывуць у нашай вёсцы, а прыехалі пабачыцца з бацькамі, што нікуды не хочуць ехаць. І маладзіц гэтых цягне да родных мясцін, сэрца рвецца, душа прагне пабачыць родны кут.

Некалі мне мая бабка гаварыла:

— Праходзіў у даўнія часы праз нашу вёску прарок і сказаў: «На гэтым месцы, што б ні здарылася, заўсёды будзе ладна ды хораша. Гэта добрае месца, на якім стаіць ваша вёска. Нікая бяда яе не спацігне!»

Памыліўся той прарок...
Лідзія ЛУКІЯНАВА.

Небывалыя эканамічныя цяжасці, з якімі сутыкнуліся ўсе без выключэння краіны колішняга СССР, іх палітычная нестабільнасць, вострыя міжнацыянальныя канфлікты нараджаюць у многіх людзей сумненні адносна лагічнасці яго дэмантажу і распаду на шэраг незалежных суверэнных дзяржаў. Такія сумненні ўмела раздзюмуваюцца ў сродках масавай інфармацыі, да чаго актыўна падключаюцца высокапастаўленыя асобы былых агульнасаюзных дзяржаўных, партыйных і грамадска-палітычных структур. Сярод гэтых змагароў знаходзіцца і такія, што гатовы нават з дапамогаю агню і мяча адраджаць Савецкі Саюз у яго былых тэрытарыяльных межах і з дзяржаўнымі парадкамі дагарбачоўскага часу. Усё часцей чуюць па радыё і назіраюць па тэлебачанні, як пад уплывам розных сіл і многія простыя людзі пачынаюць шкадаваць, што не быў падпісаны надрукаваны ў снежні 1991 года ў газетах праект «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў», бо гэта, на іх думку, напэўна ж дапамогло б пазбегнуць таго страшэннага гора, якое цёмнымі хмарамі нависла над намі. Ужо не раз у падтрымку гэтага «нешчаслівага» дакумента выказаўся і яго асноўны аўтар першы і апошні прэзідэнт СССР Міхаіл Гарбачоў. Асабліва нагартваліся страсці ў пярэдадзень гадавіны правядзення Усеасаюзнага рэферэндуму адносна будучага лёсу СССР, хаця, як мы ведаем, гэтае мерапрыемства было арганізавана не лепшым чынам і вынікам яго нельга давяраць. Упэўнены, калі не палепшыцца жыццё, лік абаронцаў праекта Дагавора будзе расці, і многія сапраўды будуць бачыць велізарную трагедыю ў тым, што ён не быў падпісаны. Дык няўжо ж і на самай справе той дзяржаўны акт забяспечыў бы ўсім народам, у тым ліку і беларускаму, рэальны нацыянальны суверэннітэт і прыстойнае жыццё!

Пры такіх акалічнасцях крайне неабходна сачыць за тым, каб інтарэсы апошняга не прыйшлі ў супярэчнасць з запатрабаванымі нацыянальна-дзяржаўнага развіцця карэнных этнасаў.

Вельмі праблематычным з'яўляецца зафіксаванае ў «Асноўных прынцыпах» — не выключана, што менавіта з чыста прапагандысцкіх мэт, — палажэнне аб гарантыі роўных магчымасцей сацыяльна-эканамічнага развіцця ўсім народам, што пражываюць на тэрыторыі той ці іншай дзяржавы. Зразумела, было б крайне несправядліва і антыгуманна, як гэта практыкуецца ў некаторых капіталістычных краінах, калі б за выпуск адной і той жа колькасці раўнацэннай па якасці прадукцыі рабочаму дзяржаўнай нацыі плацілі больш, чым астатнім. Не сумняваюся, што ўрад Рэспублікі Беларусь, самі беларусы нават пры неверагодна цяжкіх умовах жыцця не пойдучы на такое ўніжэнне ў аплане працы прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей. Але ўсё ж можа ўзнікнуць такое неспрыяльнае становішча — а яно апошнімі гада-

Наўрад ці разумным было б не браць пад увагу нацыянальны фактар і пры правядзенні такога важнага сацыяльна-эканамічнага мерапрыемства, як прыватызация прадпрыемстваў прамысловасці, транспарту і гандлю, жылля. Так здарылася, што ў слабе ў распусціцы беларусы зусім не самая багатая катгорыя насельніцтва. Таму пры да канца не прадуманай прыватызации нацыянальнае багацце Беларусі можа быць размернавана далёка не прапарцыянальна ўдзельнай вазе карэннага і некарэннага насельніцтва ў яго агульным складзе, і мы вернемся да таго, што ў нас было да Кастрычніцкай рэвалюцыі, калі прамысловасць і транспарт знаходзіліся ў руках рускага капітала, рамяство, гандаль — яўрэйскага, а значныя масівы найлепшых земляў належалі польскім панам.

Не разумею, як на Беларусі можна было б правесці ў жыццё сфармуляваны ў праекце Дагавора прынцып роўных магчымасцей для ўсіх у сферы культуры. Тэрыторыя Беларусі ёсць адзінае ў свеце месца, дзе толькі і можа існаваць развіццё і квітненне беларускай нацыянальнай культуры, што абавязвае дзяржаўныя ўлады ў першую чаргу ствараць менавіта для яе неабходныя ўмовы. Тое, што дзяржава павінна рабіць для карэннага насельніцтва: ствараць і развіваць паўсюдна нацыянальную сістэму народнай адукацыі, нацыянальных тэатры і кіно, нацыянальных сродкі масавай інфармацыі і г. д., яна з прычыны адсутнасці патрэбных матэрыяльных і фінансавых сродкаў, прафесійных кадраў ці нязначнай велічыні той ці іншай нацыянальнай групы зусім неабавязана такое ж ладзіць для прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей. У лепшых выпадках іх нацыянальныя запатрабаванні дзяржавай могуць задавальняцца толькі ў самых элементарных маштабах. Ні рускі, ні казах, ні татары, ні ўзбек не будзе ў нацыянальна-культурным плане так забяспечаны на Беларусі, як у сябе дома ў Расійскай Федэрацыі, Казахстане, Татарстане і Узбекістане. Такія ж істотныя абмежаванні ў задавальненні культурных патрэб з'яўляюцца і будучы абавязкова з'яўляюцца беларусы, што апынуліся ў пералічаных, а таксама ў іншых рэспубліках.

Такі салідны праграмны дакумент, як праект «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў», значна прайграваў ад уключэння па нейкіх матывах у свае раздзелы гэтакіх яўна нерэальных палажэнняў.

ЧАС І МЫ

Леанід ЛЫЧ

Настальгія па СССР

На працягу апошніх шасці месяцаў мінулага года палітычныя дзеянні краіны тры разы звярталіся да народаў былога Савецкага Саюза з праграмным дакументам-праектам «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў». І кожны раз у праектах знаходзіліся артыкулы, якія ў чымсьці не задавальнялі каго-небудзь з бакоў, што меркавалі ўступіць у аб'юнілены Саюз. Такое, напэўна, здарылася б і з трэцім — пры непадпісанні ў Белакежскай пушчы Пагаднення аб Садружнасці Незалежных Дзяржаў — праектам Дагавора, бо ён меў слабыя месцы, утрымліваў палажэнні, якія наўрад ці забяспечылі б рэальную суверэннасць кожнаму суб'екту ствараемай шматнацыянальнай канфедэратыўнай дзяржавы.

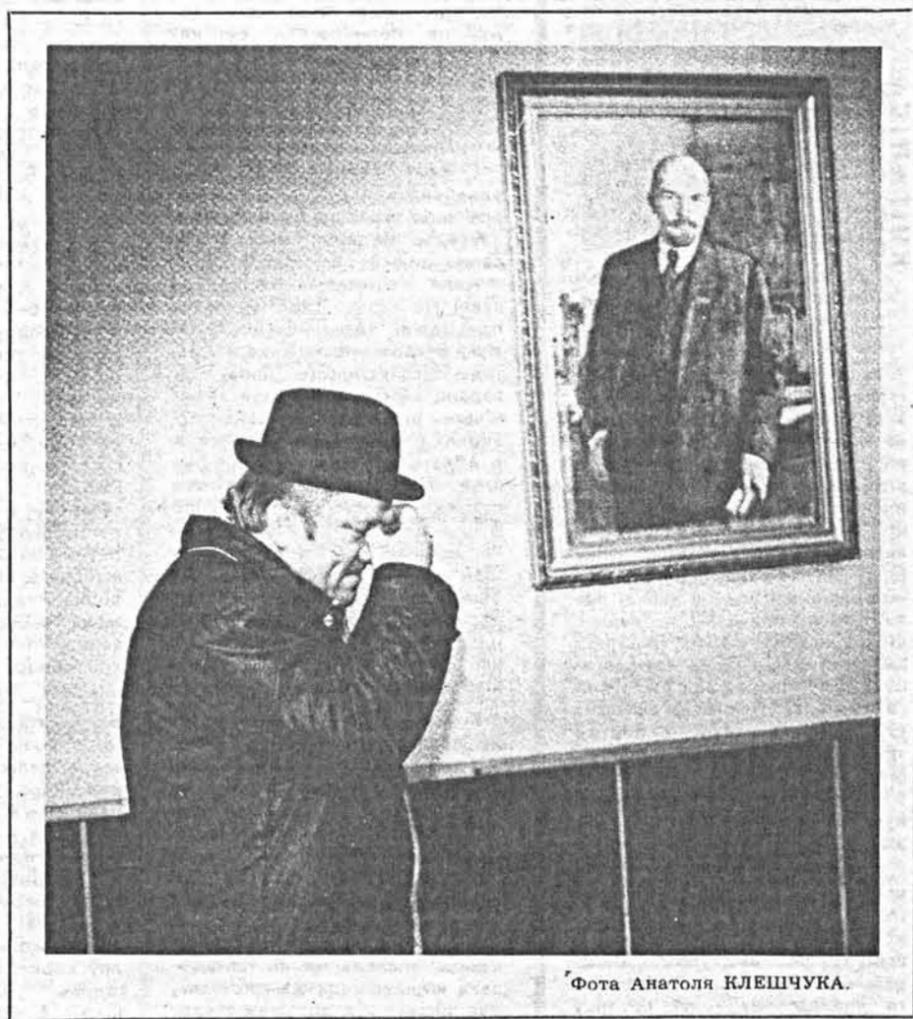
Мне могуць запярэчыць: адкуль такія сумненні адносна магчымасці дасягнення і забяспячэння рэспублікамі суверэннасці ў будучым, калі яны ўжо і на той час былі суверэннымі, што засведчана ў загалюку самога праекта «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў»? Такія пярэчанні з вялікай лёгкасцю адхіляюцца тым, што дзяржавы, якія павінны былі падпісаць дагавор, усё ж на практыцы не з'яўляліся суверэннымі. Не магу прыгадаць, што прынцыпова важнае для лёсу беларускай нацыі магла прынцаць за апошні перад гэтым год яе дзяржава, не папытаўшы дазволу ў Цэнтра? Усё, нават і дробязі, трэба было ўзгадняць з ім. А ў жыцці рэдка бывае, каб тое, што выгадна рэспублікам, цалкам адпавядала саюзным інтарэсам. Вось і даводзілася раз-пораз уступаць ім такой рахманай і памяркоўнай рэспубліцы, як Беларусь. А гэта ўжо не суверэннасць, а штосьці процілеглае ёй.

Калі сапраўдную рэальную суверэннасць прыняць за сто працэнтаў, дык на момант апублікавання праекта Дагавора ўсе рэспублікі, за выключэннем мо толькі Расійскай Федэрацыі, такой суверэннасцю валодалі не больш як у памеры пяці-дзсяці працэнтаў. Для ўсіх суб'ектаў Дагавора пра суверэннасць рэальную, а не ўяўную можна было гаварыць толькі ў будучым часе, таму і сам дакумент лепш было б назваць так: «Дагавор аб Саюзе будучых суверэнных дзяржаў». У выпадку нязгоды шэрагу дзяржаўных дзеячаў з такой назвай, што вельмі верагодна, калі зыходзіць з іх неаднаразовых публічных заяў, дык трэба было б да таго, як падпісаць Дагавор, ажыццявіць комплекс кардынальных публічных мерапрыемстваў у эканоміцы, палітыцы і сацыяльна-культурным жыцці саюзных рэспублік — з тым, каб яны не фармальна, а на самай справе сталі суверэннымі дзяржавамі. Усякія спасылкі на тое, што надзвычай цяжкія, непрадказальныя падзеі ў краіне вымушалі да хутчэйшага падпісання Дагавора, не мелі пад сабой сур'ёзнага грунту, бо, не сакрэт, пры навуковым, разумным падыходзе нават архіскладаныя праблемы маглі вырашацца самімі рэспублікамі ў абыход Цэнтра на аснове заключэння паміж сабой раўнапраўных дагавораў. А тое, што апошнія тады яшчэ не паспелі як след выявіць сваё пазітыўнае значэнне, дык гэта толькі таму, што былі і захоўваліся моцныя, уплывовыя сілы ў Цэнтры, якія небеспаспяхова зводзілі на нішто стваральныя намаганні рэспублік. Пры даволі прыкметным уплыве такіх сіл складаліся ўсе тры праекты «Дагавора аб Саю-

зе Суверэнных Дзяржаў», што не магло не адбіцца і на яго змесце.

Датычыць гэта і першага раздзела дакумента «Асноўныя прынцыпы». У ім ёсць такія словы: «Дзяржавы, якія ўтвараюць Саюз, захоўваюць за сабой права на самастойнае вырашэнне ўсіх пытанняў свайго развіцця, гарантуючы роўныя палітычныя правы і магчымасці сацыяльна-эканамічнага і культурнага прагрэсу ўсім народам, што пражываюць на іх тэрыторыі». На першы погляд, уражанні ад такіх слоў атрымліваеш вельмі светлыя і прыемныя, бо каму ж не хочацца быць роўным, жыць у грамадстве, пабудаваным на гуманістычных прынцыпах. І такая роўнасць сапраўды магла б гарантавацца, калі б сказанае датычыла толькі Саюза ўвогуле безадносна да яго дзяржаў. Аднак прыведзенае палажэнне рэгулюе міжнацыянальныя працэсы ў рамках кожнай паасобна і ўсіх разам дзяржаў і тут ужо патрэбны новыя падыходы. І перш за ўсё неабходна цвёрда разумець і стала зыходзіць з такой пасылкі: што тая ці іншая дзяржава ў складзе канфедэрацыі можа і павінна зрабіць для гарантвання палітычных правоў, сацыяльна-эканамічнага і культурнага прагрэсу свайго карэннага насельніцтва, назву якога яна носіць, таго ёй наўрад ці ўдасца — дык такое і не практыкуецца ў цывілізаваным свеце — для прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей. Не сакрэт, што на тэрыторыі Беларусі толькі беларуская нацыя, а не прадстаўнікі рускай, казахскай, кіргізкай ці іншых нацыянальнасцей, з'яўляецца дзяржаўнай нацыяй. Ужо, значыцца, паміж першай і астатнімі нельга правесці знака роўнасці. Зразумела, што такімі ж няроўнымі ў палітычных адносінах былі б і беларусы, што пражываюць на тэрыторыі Расійскай Федэрацыі, Казахстана, Кіргізіі ці іншай дзяржавы аб'юніленага Саюза. Сапраўдным паўнапраўным гаспадаром можна быць толькі ў сваёй уласнай хаце. Прытрымліваючыся літары прыведзенага вышэй палажэння з праекта Дагавора, можна прыйсці да высновы, што і прадстаўнікі некарэнных нацыянальнасцей фармальна маюць права на дзяржаўна-палітычную роўнасць з асноўнай нацыяй, выступаюць за стварэнне і для сябе на яе гістарычнай тэрыторыі розных нацыянальна-дзяржаўных фарміраванняў, што ў абавязковым парадку прывядзе да міжнацыянальных канфліктаў. Такія фарміраванні лагічнымі былі б толькі ў выпадку, калі б размова ішла пра нацыянальныя групы, што здавён-даўна кампактна жывуць на тэрыторыі асноўнага этнасу і да таго ж нідзе ў іншым месцы планеты Зямля ў іх няма сваёй уласнай дзяржавы. У межах былога Савецкага Саюза ў большасці выпадкаў тэрытарыяльна-кампактныя нацыянальныя групы ўтвараліся штучна, у выніку свядомага накіравання Цэнтрам рабочай сілы, спецыялістаў у нацыянальныя рэгіёны з мэтай іх гаспадарчага асваення, што, аднак, не заўсёды вяло да іх сапраўднага эканамічнага і сацыяльнага росквіту. Паколькі суды пасылаліся пераважна прадстаўнікі рускай, украінскай і беларускай нацыянальнасцей, тут пад уплывам першай утварыліся даволі значныя па сваёй колькасці масівы рускамоўнага насельніцтва.

мі і сапраўды вельмі часта бывае непрадказальна цяжкім і складаным, — калі неабходна будзе сацыяльна-эканамічныя інтарэсы беларускай нацыі паставіць вышэй, чым усіх тых, хто жыве на яе тэрыторыі. Возьмем, да прыкладу, такую небяспечную сацыяльную з'яву, як беспрацоўе. Яно можа набыць такія пагражальныя памеры, што аграмадныя

Фота Анатоля КЛЕШЧУКА.

масы людзей вымушаны будуць у пошуках працы кідаць Беларусь і пераезджаць у іншыя рэгіёны былога Саюза. У такім выпадку проста вялікі грэх быў бы, каб дзяржава ў першую чаргу не паклапацілася пра беларусаў, абыякава назірала, як яны пакідаюць зямлю продкаў, бо стыхійныя ці арганізаваныя выезды з Беларусі з прычыны беспрацоўя рускіх, украінцаў, казахў, прадстаўнікоў нацыянальнасцей Закаўказзя, Сярэдняй Азіі ці іншых нацыянальных рэгіёнаў Саюза ніколі не сувымерны паводле сваіх вынікаў з тым, калі ў масавых памерах рушаць у гэтыя рэгіёны па той жа прычыне беларусы. Бо ў апошнім выпадку ставіцца пад пагрозу ўжо само існаванне беларускай нацыі на яе этнічнай тэрыторыі. Да таго ж ад масавага беспрацоўя на Беларусі некаторыя з прадстаўнікоў яе некарэннага насельніцтва могуць выратавацца не такім ужо цяжкім і нязручным спосабам; проста ўзяць ды выехаць у месцапражыванне іх нацыі, сваіх далёкіх продкаў. У беларусаў жа, што жывуць на тэрыторыі роднай Бацькаўшчыны, не існуе такой магчымасці.

Прырытэт любой нацыянальнай культуры на этнічнай тэрыторыі пражывання яе носбітаў — зусім заканамерная з'ява ў сусветнай цывілізацыі. І толькі рэальна суверэнная дзяржава без асаблівых цяжасцей вырашае даную праблему, надзеяна ахоўвае сваю нацыянальную культуру і мову ад небяспечнай для іх развіцця асіміляцыі, якой, на жаль, не ўдалося пазбавіцца абсалютнай большасці народаў былога СССР з-за грубых парушэнняў іх нацыянальнай суверэннасці.

Няма гарантыі, што з гэтай негатывнай, небяспечнай для народаў з'явай не давялося б стала сутыкацца і ў новым Саюзе Суверэнных Дзяржаў, тым больш, што ад іх патрабавалася перадаць Цэнтру нямаля з таго, у чым якраз заключачецца сутнасць нацыянальнай незалежнасці. Усё ў тым жа першым раздзеле праекта Дагавора мы знаходзім месца, дзе гаворыцца аб развіцці агульнасаюзнага рынку, але ні словам не ўпамінаюцца нацыянальныя рынкі, нібыта апошнія адыгрываюць другародную ролю ў жыцці суверэнных дзяржаў. Сусветная ж (працяг на стар. 12).

Івану АРАБЕЙКУ — 50

26 сакавіка паэту Івану Арабейку споўнілася 50 гадоў. «ЛіМ» шчыра віншуе Івана Сяргеевіча з поўднем веку і зычыць яму доўгіх год жыцця, новых творчых поспехаў.

КНИГАПІС

Анталогія беларускага апавядання. На асцёнскай мове. Ціхвалі, «Ірыстон», 1990.

Так, у выхадных дадзеных гэтай кнігі значыцца 1990 год. У гэтым годзе яна і павінна была выйсці з друку. Павінна была... Ды ўсе мы добра ведаем, што такое сённяшні Ціхвалі, якая сітуацыя ў Паўднёвай Асеціі. Набралася «Анталогія беларускага апавядання» пад разрывы снарадаў і ракет, псвіст куль. Фэй жыццё давалі людзі, якія галадалі і не ведалі, ці дажывуць да заўтрашняга дня, каб прадоўжыць сваю працу... Таму і падпісана была кніга ў друк толькі 15 сакавіка 1991 года. А пасля — зноў затрыманні з-за адсутнасці паперы (як у нас), з-за адсутнасці электраэнергіі. Нават і аддрукаваную анталогію давялося вывозіць пад абстралам.

І ўсё ж кніга прыйшла да чытача. І тым большая ўдзячнасць нашай ўсім, хто садзейнічаў выхату яе ў свет — наборшчыкам, выдаўцам. Складальнікі «Анталогіі беларускага апавядання» — М. Гроднеў і А. Пухаеў (ён, як вядома, з'яўляецца свайго роду пастпрадам Беларусі ў Паўднёвай Асеціі, шмат перакладае беларускіх аўтараў). Уступны артыкул напісаў С. Андрэюк. Над перакладамі працаваў і сам А. Пухаеў, і іншыя вядомыя паўднёва-асецінскія пісьменнікі.

У кнігу увайшлі лепшыя апавяданні Я. Скрыгана, Я. Брыля, А. Асіпенкі, І. Сіняўскага, В. Хомчанкі, А. Карпюка, Ар. Марціновіча, М. Ранітнага, І. Шамякіна, В. Быкава, І. Науменкі, М. Гроднева, В. Дайліды, В. Тараса, П. Місько, І. Пташнінава, В. Адамчыка, А. Рыбака, І. Чыгрынава, М. Кусянкова, В. Бланіта, А. Шабаліна, В. Іпатавай, У. Паўлава, А. Кудраўца, Б. Сачанкі, Я. Сіпанова, А. Шлега, В. Мысліўца, В. Коўтун, Г. Далдівіча, В. Гігевіча, А. Жука, У. Рубанава, І. Зуб, У. Арлова, У. Ягоўдзіка, А. Глобуса.

Галіна ТЫЧКА. — Ведаеш, Ірына, мне здаецца, што як бы мы сёння ні назвалі нашу сучаснасць, а ў гісторыі яна застаецца як час метамарфозаў. Ці ж гэта не дзіва: колішнія адданыя левыя робяцца самымі зацятымі выкрывальнікамі сваёй былой «роднай партыі», некаторыя з «глыбокіх інтэрнацыяналістаў» — ужо шчырайшыя служкі ідэі нацыянальнага адраджэння, затое іншыя з адраджэнцаў спавядаюцца... у сваёй прыналежнасці да агентуры КДБ. Магчыма, што як у першым, так і ў другім выпадку навіда-

на вызначыў асноўную хваробу нашага грамадства: страту інстынкта маральнасці. Прыстойнасць павінна існаваць на ўзроўні падсвядомасці і імгненна спрацоўваць у патрэбную хвіліну, як інстынкт самазахавання, а ў нас яна не спрацоўвае. Нярэдка і ў самых лепшых з нас. Да гэтага часу не магу прыйсці ў сябе ад сенсацыйнай публікацыі «Огонька» (1992, № 2). У трохмільённай Літве пад нумарам 29896 агентам КДБ значыцца... адзін з былых лідэраў «Саюдзіса», старшыня парламентарнай камісіі незалежнай Літвы

ж самая, і рэдакцыя істотных змен не панесла, а змест... зараз ён амаль як на службе Ватыканскага радыё! Альбо кінь вокам на нашыя паэтычныя здабыткі — ды ў кожнай падборцы праз слупок сустранеш слова Бог, напісанае, дарэчы, з вялікай літары. Але нават вялікая літара не можа схаваць таго, што пакуль у душах аўтараў замест асэнсаванай веры ў Хрыста найчасцей пануе зачараванасць «настоём паганскіх свят агменяў і багоў» (паводле выслоўя С. Сокалава-Воюша). Змену палітычных арыента-

ках. Многія з аўтараў, відаць, проста не ведаюць другога прыказання: «Не ўспамінай імя Божае надарэмна». Г. Т. — Можаш лічыць гэта за камплімент, аднак мушу зазначыць, што ў тваім творчым і грамадскім жыцці я заўважаю заздросную паслядоўнасць. Маю на ўвазе чынны ўдзел разам з а. У. Пятраўцісам у выданні газеты «Голас душы». (Шкада, што яна выходзіць такім малым накладам і даступная толькі абмежаванаму колу чытачоў. Як на маю думку, дык гэта адно з найбольш цікавых выданняў,

Непрагказальны дыялог

Ірына ЖАРНАСЕК — Галіна ТЫЧКА

воку сімптомы адной і той жа хваробы—жадання ўтрымацца на вяршыні хвалі любові цаной, нават цаной Герастратавага падзвігу. Дык, можа, не ўсё яшчэ згублена? Ад славалюбства да самалюбства — адзін крок, а там — рукой падаць да так неабходнае нам чалавечае годнасці.

Ірына ЖАРНАСЕК. — Ну, што тут скажаш... Мітусні ды валтузі і праўда зашмат. Усё вакол мяняецца ці не штодня: талоны, купоны, законы. І сумна, калі людзі гэтак жа на хату, не перапрэгшы, як кажуць, свайго каня, імкнуцца змяніць на сваёй жыццёвай павозцы набыты груз. А куды ж ты дзенешся ад таго, што было?

І таму, можа, з падвойнай удзячнасцю думаеш цяпер пра тых, хто быў самім сабой заўсёды. Ведаеш, калі я паспраўднаму палюбіла і зразумела пісьменніка Васіля Быкава? Не тады, калі ў школе праходзілі «Альпійскую баладу», а трохі пазней, калі мне, тады бібліятэкарцы, было загадана асобным актам з таямнічым шрыфтам спісаць «У акапах Сталінграда» Няжрасава, а «Яго батальён» нашага Быкава зняць з бібліятэчнага стэлажа. Як кажуць, не было б шчасця... Так што жыло яно, сапраўднае, і ў нядаўняй нашай задусе. Як для мяне, дык былі і памагалі жыць Быкаў, Караткевіч, Брыль, Ларыса Геніюш... Былі, ёсць, будуць. А ўсе гэтыя сплыфарбныя метамарфозы... шматывуць.

Г. Т. — І ўсё ж я, на жаль, не падзяляю твайго аптымізму. Хоць да згаданых табой імёнаў магла б дадаць яшчэ, і нямала. Ды прыкладу, З. Пазняк, А. Вярцінскі, У. Конан, А. Разанаў... Калі на тое пайшло, дык нават у распусным Седоме знайшлася сям'я праведнікаў... Здаецца, летася ў «ЛіМ» было надрукавана апавяданне В. Карамэзава «Маладзічок дэмакратыі», дзе пісьменнік вельмі даклад-

Віргіліус Чапайці! Колькі ж такіх двааблічных Янусаў было (ёсць) у дзесяцімільённай Беларусі? Можа, больш 300 тысяч? Можа, й менш... Ва ўсякім разе, відаць, тыя, хто публічна выспяваўся, не ўваходзілі паводле сваёй значнасці ў першую дзесятку...

І. Ж. — Ты што, толькі цяпер гэтага спужалася? Ты ж супрацоўніца «ЛіМа»! Няўжо ніколі раней не адчувала нябачных вушэй і вачэй? Можа, каля вас працавалі вышэйшага класа прафесіяналы. Ды над кожным друкаваным органам яны віселі, тыя вочы і вушы, я ўжо не кажу пра «ЛіМ». А ці вісяць цяпер? Хочацца, вядома, спадзявацца, што трапілі пад скарачэнне штатаў. Колькі было тых сексотаў і хто са знаёмых ды сяброў быў сярод іх — лепей пра гэта не думаць. Сама адшліфаваная сістэма ўжо не надта і дзівіць. А вось калі падумаеш пра асобнага чалавека, які некалі пайшоў на гэта — сачыць за тымі, хто побач... Чаму пайшоў? Няўжо дзеля таго, каб, як казаў адзін дзівак, «людзям лягчэй жылося»? Вельмі хочацца спадзявацца, што многія з іх прайшлі праз пакуты Рыбака з аповесці Быкава «Сотнікаў». Калі тыя пакуты палілі душу, калі тапелец хапаўся за саломінку і шукаў выйсця з безвыходнага становішча, тады можна і зразумець жаданне цяпер спавядацца. Толькі ўсё ж, відаць, спавядацца трэба Богу.

Г. Т. — Спавядацца трэба Богу, гэта праўда. Але ж метамарфозы працягваюцца і ў такім далікатным пытанні, як рэлігійнасць. Здаецца, што з павальнага атэізму наш люд гэтак жа масава рынуўся да Бога. Згадайма памятную яшчэ з дзяцінства радыёперадачу «Для веруючых і няверуючых». Які быў выкрывальны пафас, колькі вогненных стрэлаў сарказму абрыньвалася на галовы цемрашалаў-царкоўнікаў! А сёння... І шылда тая

цы часткова можна зразумець, часткова — апраўдаць, а рэлігійнасць? Не маю на ўвазе шчырае вяртанне ў лона хрысціянства, кажу пра павярхоўнае малпаванне паводзін сапраўдных вернікаў. Рэлігія — гэта нешта глыбока індывідуальнае, інтымнае, калі хочаш, а тут — як масавая культура: адразу ўсё і для ўсіх. Як чарговая кампанія з той толькі розніцай, што нікога кіямі не гоняць — самі бягучы.

І. Ж. — Адзін знаёмы вернік неяк прызнаўся, што яму цяжка ў сваёй хаце, калі дома сям'я, стаць на калені перад абразамі і памаліцца. Быццам напаказ, кажа, робіш, быццам дэманструеш нешта такое таёмнае. Тады ён ідзе ў сад, глядзіць на неба і моліцца, бо з Богам можа гаварыць толькі шчыра. У нас жа цяпер такая вольнасць шчырасці не вельмі ў пашане. Што ж тычыцца літаратуры, дык, відаць, ты не будзеш адмаўляць, што духоўна-рэлігійная тэма ў нас зусім не распрацавана. Вось давай успомнім творы, у якіх хаця б былі святары — як асобы, як людзі са сваімі перакананнямі, пошукамі, памылкамі. Нешта мне хуценька згадваецца «Ветер рвёт паутину» Герчыка.

Г. Т. — «Чужыя бацькаўшчына» В. Адамчыка, «Чорны замак Альшанскі» У. Караткевіча. А больш, відаць, не прыпомню. Хіба што адна з ранніх аповесцей В. Іпатавай з антырэлігійнай накіраванасцю. Заходняя Беларусь дала нашай літаратуры больш пазітаў, чым прэзікаў, калі б наадварот, верагодна было б у нас і больш герояў-святароў.

І. Ж. — Гэтая тэма настолькі складаная, настолькі далікатная, што не варта хапацца за яе, як у свой час хапаліся за тэмы калектывізацыі, індустрыялізацыі, пакінутых вёсак. Мы ж пераважна кіруемся тым, што забаронена тэм няма. Вось і замільгала слова «Бог» на літаратурных старон-

якіх даволі шмат з'явілася ў апошнія гады). А ўвогуле, як нарадзілася сама ідэя такога нязвычайнага супрацоўніцтва журналісты са святаром?

І. Ж. — Баюся, што нашаму «Голасу душы» не выжыць у шалёнай віхуры базару, калі на першы план выйшла «купі-прадай-абмяняй». Да таго ж, каб жыло гэткае выданне, трэба каб не два чалавекі захварэлі гэтай ідэяй, а хаця б трохі болей. А наконт нязвычайнага супрацоўніцтва... Ці такое яно ўжо і нязвычайнае — як для нармальнага ўкладу жыцця? Успомнім хаця б, колькі творчых людзей было сярод аднадумцаў і сяброў Аляксандра Мена. Ну, хіба магла я не адгукнуцца на ідэю выдання каталіцкай газеты на беларускай мове? Усе мы добра ведаем, як было вынішчана наша роднае слова з касцёла, як выштурхнула яго суседняе, польскае. Што ж цяпер? Ці шмат карысці з таго, калі мы будзем і надалей адно перакідаваць куслівымі стрэламі на старонках друку з аматарамі «пальшчызны»? Трэба ж яшчэ і рабіць, што можаш, на што здольны. А час выставіць свае адзінкі, у тым ліку і за тое, што мы стварылі. Пакуль што я не лічу, што час, які я адарвала для «Голаса душы» ад творчасці, сям'і, сяброў, патрачаны дарма.

Г. Т. — Але сёння хацелася б пагаварыць не толькі пра тваю працу журналіста, а і пра твае пісьменніцкія набыткі. Кажучы пра паслядоўнасць, я згадаю не толькі твае раннія апавяданні, сабраныя ў кнігу «Ліст да сына», дзе ўжо тады прысутнічала тэма хрысціянскага гуманізму, але і апошнія па часе, да прыкладу, «Мона Літа», аповесць, якая прамаўляе да чалавечае спагады і міласэрнасці. Між тым для многіх з нашых чытачоў гуманізм уседаравання, бескарыснай любові да бліжняга пакуль што застаецца таямніцай за сямю замкамі.

з прыгажэйшых, багацейшых на зямлі, а ў тым, што не замялі, віна і гістарычных абставін і пэўнага віна самога народа нашага, вельмі ж умоўнага сарамажлівага, ціхмянага, калі справа тычыцца абароны свайго нацыянальнага, кроўнага, адзінага.

Да месяца прыведзены вядомыя словы Адама Міцкевіча, поўныя высокай ацэнкі нашай мовы, вызначанні Фэдера Да-стаўскага, знакамітае Скарынава: «...і людзі, дзе нарадзіліся ў ўскормлены ў Бога вярчы, да таго месца вялікую ласку маюць» (выказваннямі вялікага першадрукара кніга адкрываецца); славетная «Правдова» Ф. Багушэвіча да яго «Дудні беларускай», артыкул Цёткі «Шануйце роднае слова!», словынаказ С. Палуяна пра тое, што «нам у першую чаруду трэба адрадыць сваю мову. Толькі тады ў нас будзе янось асобнае нацыянальнае жыццё, бо асобная мова — гэта і ёсць форма нацыянальнай асобнасці. Толькі адрадышы мову, мы зможам паставіць на цвёрды грунт наш рух».

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

...КАБ З ВЫРАЮ ВЯРНУЛАСЯ ДУША

Колькі месяцаў назад «Універсітэцкае» выдавецтва выпусціла кнігу «Каласы роднай мовы», у якой былі сабраны вершаваныя творы беларускіх паэтаў пра родную мову, а таксама вершы паэтаў іншых рэспублік і суседняй Польшчы, беларускага замежжа. А толькі што ў «Мастацкай літаратуры» выйшаў укладзены Уладзімірам Паўлавым, зборнік «Матчына слова», дзе пад адной вокладкай сабраны апавяданні, публіцыстычныя выступленні, афіцыйныя дакументы ў абарону беларускай мовы.

У правдове да зборніка старшыня Таварыства беларускай мовы Імя Францішка Скарыны Ніл Гілевіч піша: «Такой анталогіі, як гэта, мабыць, няма нідзе ў свеце... Чаму? — спытаеце з недаверам. Хіба ў літаратуры іншых народаў не пісаліся вершы, апавяданні, эсы і ар-

тыкулы пра родную мову — ці дзеля яе ўслаўлення, ці ў яе абарону? Хіба паэты і пісьменнікі іншых краін не выказвалі сваёй пашаны і любасці, свайго замілавання і захаплення родным словам — яго чароўным характаром і яго магічнай сілай? Хіба ім не прыходзілася застаўляцца за яго, адстойваць яго аўтарытэт і годнасць, бараніць і ад незвычайна-чужакоў, і ад сваіх зняверцаў-адступнікаў — яго Богам дадзеныя правы?.. Бясспрэчна, выказвалі, бясспрэчна, прыходзілася. І, вядома ж, ёсць у многіх народаў анталогічныя зборнікі твораў, прывесчаныя роднай мове. Але такога, як гэты, паўтараю, — няма. Таму што ні ў аднаго мовы на свеце няма такога праклятага лёсу, як у нашай».

Сапраўды, хіба знойдзеш на планеце іншы вялікі народ, у

якога была б такая багатая і даўняя культура і які б, на жаль, вымушаны часта, у розныя перыяды пачуваць сябе ці не чужаком ва ўласным доме? Таму і цяжка сказаць, «чаго больш знойдзе чытач у гэтай кнізе: болю і пратэсту, ці журбы і скаргаў, ці замілавання і радасці? Вымераць гэта цяжка, бо ў большасці выпадкаў немагчыма размежаваць гэтыя пачуцці. Яны прамаўляюць да нас, зліўшыся ў адно цэлае — у тое, што і прымушала паэта або пісьменніка ўзяцца за пера, што і прадывітвала яму незалежныя словы».

Так, у кнізе гэтай знітаваны між сабой радасць і боль, захапленне і пратэст, — у залежнасці ад таго, якія моманты прыгадваюць аўтары. Ды пра што б яны ні гаварылі — нязменна ў радках прысутнічае, што беларуская мова — адна

Неяк у польскага пісьменніка Марэка Гласко я прачытала апавяданне «Месяц Божай Мацеры», дзе распавядаецца, як маладыя хлопцы-партызаны па-садыску здзекаваліся з дзяўчыны за тое, што яна пакахала немца, афіцэра гітлераўскай арміі. Пісьменнік робіць гераічнай жанчыну, якую асяроддзе адпрэчвае, прыкляваючы ёй абражальныя для чалавечай і жаночай годнасці мянушкі. Больш таго, зняважаную і адпрэчаную ён уздымае на такі п'едэстал, што, апрача пачуцця звыкллага чалавечыга шкадавання да яе, яе воблік пачынае асацыявацца з вобразам Найсвяцейшага Божа Мацеры. Апавяданне гэтае напісана ў 1962 годзе. Скажы, калі ласка, ты ўяўляеш рэакцыю нашых чытачоў, крытыкі, калі б падобны твор з'явіўся ў нас? Не кажу 20 гадоў таму — зараз, сёння?

І. Ж. — Якой была б рэакцыя на гэты твор гадоў 10-20 таму, усе мы добра ведаем. І справа тут не толькі ў цензуры, а ў магчыма, найперш — у чытачах. Ды «ЛіМ» закідаў абурэннімі лістамі пра пісакі, які, бачыце, захацеў не гэтак, як трэба, зірнуць на нейкую з'яву. І я не цешу сябе думкай, што гэтыя лісты пішуцца звычайна толькі таму, што гэта патрэбна адпаведным органам. Хапае і добраахвотнікаў.

А. Цяпер? Чытачы беларускай літаратуры, якіх, на жаль, усё менш і менш, усё ж сталі іншымі. Усе мы, няхай сабе цяжка, з натугай, але адыходзім ад трафарэтнасці, засталяем стэрэатыпаў — і ў самой творчасці, і ва ўспрыманні твораў мастацтва. Толькі вось шчасліва б ім часцей нараджацца на свет — па-сапраўднаму нетрафарэтным, таленавітым творам.

Г. Т. — Дарэчы, перачытаўшы зараз тваё апавяданне «Стэпка», я ўжо не была такой катэгарычнай, як некалі, калі пра яго пісала. Цяпер я не напакала б цябе, што ты выбрала найлягчэйшы шлях свядома, падстрахаваўшы сваю «фрыцавую палубоўніцу» тым, што яна дапамагала партызанам, і, каб уратаваць жыццё свайму каханаму, пагадзілася стаць каханкам нямецкага афіцэра. Магчыма, ты ставіла перад сабой зусім іншую праблему: хацела, да прыкладу, выцягнуць на свет такую даволі распаўсюджаную з'яву сярод былых змагароў, як здрада сваім колішнім таварышам зброі. Альбо табе хацелася засяродзіць увагу на Стэпчыным каханні, якое зольна дараваць усё: незаслужаныя абразы, калецтва.

Але, але... прызнаюся шчыра, мне і зараз хацелася б шкадаваць Стэпку проста так, нягледзячы на яе заслугі ці правіны перад партызанамі.

І. Ж. — Ну, калі ты ўжо, Галіна, зачэпала маю «Стэпку»... Ведзеш, калі б я цяпер выдавала свой зборнік «Ліст да сына», то некаторыя свае апавяданні проста не пісала б, ва ўсякім разе, не друкавала б. А вось «Стэпку» пакінула б гэтай жа. І справа тут зусім

не ў партызанах. У свой час мяне моцна ўразіла, як чалавек можа знайсці ў сабе сілы сумленна пражыць жыццё, пранесці праз яго свой неламерна цяжкі крыж і застацца чалавекам. А што ён памагло ў гэтым — каханне ці мо толькі чалавечая годнасць, тая, што не напаказ... Як ты, мабыць, здагадалася, жыла на свеце жанчына з гэтым вось жудасным лёсам. Звычайна жанчына з ушацкай вёсчкі, каля хаты якой расло высокае плодовае дрэва, а гаспадыня да апошняга свайго дня мела з яго толькі ападкамі. На месцы партызанаў у тым апавяданні маглі быць хто заўгодна, а вось на месцы Стэпкі — толькі яна. Бо такіх людзей небагата. Адзікі. Таму і мітусімся мы, калі запахне гарэлым, таму і перафарбоўваемся, і кідаемся то да храма з кувалдай, то ў храм з сашчэпленымі ў малітве рукамі. І не хочам зразумець, што для таго, каб пачуць нас Бог, мала адно сашчэпаць рукі.

Г. Т. — Некалі адзін малады празаік усур'ез раіў мне заўжды ўзгадняць напісанае пра той ці іншы твор з аўтарам. У той час я адрынула тую прапанову, а зараз думаю: можа быць, яна не такая ўжо недарэчная? Відаць, я сапраўды не маю рацыі ў трактоўцы твайго апавядання. Праўда, апрача маральнай вышыні твайго гераіні, я заўважаю і нізасць тых людзей, якія з ёй поруч. Паводле свайго духоўнага патэнцыялу твая Стэпка — асоба, а паводле жыццёвых празаічных мерак — маленькі чалавек. Духоўную веліч яе ніхто не бачыць, а тое, што ў грамадстве яна стаіць на самай ніжэйшай ступені сацыяльнай лесеці — бачыць усе. Існуе страшэнная жорсткасць жыцця — яна ў тым, што людзі, пазбаўленыя знешніх атрыбутаў матэрыяльнай і фізічнай адпаведнасці акружэнню, робяцца ізгоямі ў грамадстве. Слабога не любяць, і не любяць яшчэ больш, калі ён аказваецца ў плане духоўным вышэй за іншых. Мажліва, гэта нейкі спецыфічны закон жыцця. Нешта нахштальт барацьбы за выжыванне... Праўда, у нашым грамадстве пагардлівае стаўленне да маленькага (нармальнага) чалавека паставалася афіцыйна, на працягу дзесяцігоддзяў. Нездарма ж выпрацаваўся ў нас культ нейкага гіпертрафіраванага гераізму. Памятаю, як яшчэ ў школе мяне здзівіў невяглымачальны мазахізм Паўла Карчагіна, якому трэба было абавязкова туды, дзе можна як найхутчэй знішчыць рэшткі свайго пакалецтва цела. Хоць карысці свайго любімай справе ён мог прынесці куды больш, застаўшыся здравым. Дзіўна, але факт: у нас не маглі быць маленькіх людзей усе павінны былі быць гераімі. У Г. Фалады ёсць раман пад назвай «А што ж далей, маленькі чалавек?». Ён расказвае пра жыццё сярэдняга чалавека, які трапіў у цяжкія палітычныя і эканамічныя абставіны. Аказваецца, зусім не сорамна быць «маленькім чалавекам», калі памятаць, што «маленькіх» лю-

дзей мільярды. Усе мы, каму Бог даў менш таленту, чым выключным адзінкам, узаагарджаны нейкімі іншымі чалавечымі вартасцямі.

Менавіта літаратура, поруч з рэлігіяй, больш чым які іншы з грамадскіх інстытутаў зольна дапамагчы нам навучыцца жыць нармальна, успрымаць свет такім, які ён ёсць. Між тым і паэзія наша і проза пад ярмом сацрэалізму прызвычалі дзе больш, дзе менш ідэалізаваць героя, уздымаць яго над грэшнай зямлёй, мяркуючы спрыяць тым славаўтай «выхаваўчай» функцыі літаратуры. Зрэшты, зрухі ў адваротным напрамку ўжо ёсць. Вось, да прыкладу і ў твайго апавядання «Мона Літа» гераіня стала неразумнае распешчанае дзяўчо, якое, бадай, выклікае больш шкадавання, чым асуджэнне. У наш час, калі ўсе, і грэшнікі і праведнікі, наракаюць на дэфіцыт дабрый, мажліва, і ёсць найважнейшае для літаратуры — вучыць любіць чалавека, спагадаць яму.

І. Ж. — Увогуле я не люблю азначэння «маленькі чалавек», як і — «простыя людзі». Кожны чалавек варты самага сябе. Навучыцца б нам, кожнаму паасобку, зразумець, што сам факт нашага нараджэння на свет — вялікі цуд! Яго магло не быць, але ён адбыўся — дык невучыцца ж ценіць гэта: Бачыш сонца — шчасце, чуеш голас птушкі — шчасце, мокнеш пад дажджом — шчасце. Бо надзідзе час, калі нічога гэтага не будзе для цябе на зямлі. Чаго варты ўсе нашыя пошукі вінаватых, уся грязь, усе імкненні выскачыць наперад, абгнаць, абскакаць некага ў параўнанні з тым, што кожны з нас сярод гэтай калатнечы можа адчуць: «Я жыву! Мне падаравана гэтае права». Пераканана, што многія нашы беды з тае прычыны, што мы забываем адчуваць сябе проста людзьмі, а не правымі, левымі, радыкальнымі, партакратамі... Я зусім не супраць таго, каб кожны адстойваў свае погляды, меў сваю прынцыповую пазіцыю. Іншая справа — як гэта робіцца.

Часам Чарнобыль мне ўяўляецца нябачнай пачвараю, якая ўзвілася ў неба, захапіла там сабе месца і адтуль, з вышыні, здзекліва пазірае, як мітусімся мы на зямлі. Як адны пакорліва адыходзяць у іншы свет, бо яна перамагла ўжо іх; як другія курчацца ад болю, ведаюць, што хутка будуць пераможаны. А трэціх — пачвара быццам пакуль не закранула, і яны, паскудна шчаслівыя з гэтае прычыны, сварацца між сабой, гатовыя вырваць адзін у аднаго кавалак хлеба, падставіць падножку, спіхнуць у яму, не думаючы, што заўтра ў той мяе без кавалка хлеба могуць апынуцца і самі. Пачвара цешыцца, калі бачыць сляпых, глухих, раз'юшаных, бо ведае: яны дапамагаюць зберагчы яе панаванне.

Г. Т. — Гэта як у народных казках пра цмока. Што ж, сапраўды ўсё паўтараецца. Толькі дзе той асілак, які адолее пачвару?

га слова сапраўды бязмежныя, сведчыць і гэты акраверш Я. Золана:

Наша мова — бярозавік
весні,
Аксаміт жаўруковае песні,
Шум гаёў, пушчы грознае
голос,
Анавітай успоены колас,
Матак нашых пшчоты
адведу,
Отмуць-вір у азёрах і рэках,
Васілёк сінявокі у збожжы,
Агнацвет нашай сілы, дар
Божы.

Карацей кажучы, з'явілася на самай справе анталогія, якая неабходна была даўно. У гэтай сувязі хочацца згадаць верш С. Басуматравай пра тое, як налісці і Шаманіны параў ў пісачку па-беларуску: «...размова, што была спяраша, на ўсё жыццё і памяць мне запала. Відаць, як мне толькі не хапала, каб з выраю вярнулася душа...» Дзеля таго, каб душа вярнулася, і выдана гэтага кніга. Вось толькі тыраж яе — проста мізэрны: усяго 2300 экзэмпляраў.

А. ВІШНЕЎСКИ.

І «смуток сутак», і трывогі дня

Перш чым гаварыць пра лютаўскія нумары часопісаў, скажу колькі слоў пра студзеньскую «Маладосць». Забыўся тым разам адзначыць, што часопіс, здаецца, знайшоў сваё аблічча — вокладку. Рабілі розныя пошукі: то выносіліся на вокладку прэзвішчы аўтараў і назвы іх твораў, то «снакаў» шрыфт у самой назве, то ўвогуле давалася нешта абстрактнае, што і не разгадаць. І вось, нарэшце, проста і сур'езна. На вокладцы выраслы прадстаўляць творы тых жа мастакоў, што і на ўклейцы. У першым нумары В. Гірэвіч распавядаў пра К. Качана, а ў лютаўскім Г. Багданава спрабуе раскрыць унутраны свет мастачкі В. Дзёмкінай, якая пасляхова выступае і ў галіне тэатра, і ў галіне жывальства. Адным словам, па апараты сустрэнаў і... часопіс. І калі ўжо мы загаварылі пра «Маладосць», дык і знаёмства з лютаўскімі нумарамі пачнем з яе.

У «Маладосці» № 2 — новыя вершы Р. Барадуліна. Пра тое ж, колішняе, класічна вымаленае: «Трэба дома бываць часцей...» Напрыклад, у вершы «Вечар бацькавага вяза»:

Вечар бацькавага вяза нада мною
Зелянее, развінаецца,
Шышню ліе,
Як сырадой з ручасціка,
Смуток сутак захінае
гаманою.

Гэты зваротак да вытокаў асабліва адчувальны і ў паэме Р. Барадуліна «Аблачына-самабранка», надрукаванай у «Полымі» (аўтарскае вызначэнне жанру — «бясседа багоў»): «Ва ўшацкай хаце за спагадным сталом сяджу і дамавіна чкаю». Ажывае вечнае — як само жыццё, узнаўляецца незабыўнае; што даўно стала часцінкай памяці. Асабістай і народнай, бо са згадак аднаго з чалавечых роду каласціца і дрэва роду чалавечы: «З сівых вянюк суседзяў і сваякоў, сабраўшы ўсіх на бяседу, як на парадку. Пазнаёмлю з імі не ўсім і не папарадку». І, як часта бывае ў Р. Барадуліна, — афарыстычнасць радка, якая вынікае з супастаўлення таго, што, здавалася б, супаставіць немагчыма: «Пакуль за душой цінуе бяда, душа жывая...»

А яшчэ трэба чытаць Р. Барадуліна ў «Нёмане» — «Дзве сустрэчы». Што гэта — эса, нарэшце, успаміны? І першае, і другое, і трэцяе. Рамкі, межы жанраў «размытыя»: душа для споведзі не шукае формы. Эмацыянальна, захопленая, з любоўю прамаўляе Р. Барадулін пра сябра свайго, пра выдомуга беларускага мастака Барыса Забораву, які яшчэ тады, калі туды «не пушчалі», апынуўся ў Парыжы, але не параў сувазі з радзімай. Не ў тым нават сэнсе, што яго пастаянна цягне сюды, а што гуцаць у яго творчасці беларускія матывы, прысутнічае дух зямлі, пакінутай падчас вызвалення з палону таталітарызму, што не даваў магчымасці таленавітаму мастаку свабодна дыхаць у творчасці. Шкада адно, што з-за адсутнасці мелаванай паперы рэпрадунцы твораў Б. Забораву на ўклейцы аналізілі нянаксамнімі.

Згадкі Р. Барадуліна пра Б. Забораву ўвайшлі ў першы выпуск новай рубрыкі часопіса «Беларускае замежжа»: гісторыя і сучаснасць. У ёй — аналізе рэдакцыя, ёсць «намер змяшчаць розныя матэрыялы, якія расказваюць аб жыцці беларускага замежжа, матэрыялы, што ўжо апублікаваліся ў мала даступным пакуль чытачам эмігранцкім друку нашых дзён, у замежных беларускіх выданнях мінулых гадоў і дзесяцігоддзяў, работы вядомых даследчыкаў беларускага замежжа, публіцыстычныя і белетрызаваныя аповяды ад лёсе эмігрантаў... фотарэпартажы, хронікальныя матэрыялы». Першы «блін», як кажуць, атрымаўся на славу! Тут і фотарэпартаж А. Клешчунка «На тым беразе» (як вынік паездкі ў ЗША), і артыкул А. Калубовіча «Восем хваль беларускай эміграцыі» (аўтарская назва «Нашы папярэднікі»), і нарыс

К. Шэрмана «Мерыканцы, і невялікая справаздача з «Круглага стала» Беларускай дыяспара», што ў маі праходзіў у Мінску, і ліст прадстаўнікоў культурнага цэнтру «Беларусь» у Казахстане...
Прыемна ўразіў апавяданнямі «Шклатара» і «Лёс» («Полымя») А. Асташонак. Чытаеш іх і прыходзіш да высновы, што «малы жанр» у беларускай прозе па-ранейшаму адчувае сябе ўпэўнена. (Дарэчы, «апавяданне на фоне нацыянальнага Адраджэння» ў цэнтры ўвагі М. Тычыны ў артыкуле «Новае жыццё жанру», таксама змешчаным у «Полымі»). Найбольш псіхалагічна-заглыбленым атрымалася апавяданне «Шклатара», у якім сапраўды зрэз сучаснага гарамадства пададзены праз наведвальнікаў звычайнага прыёмнага пуніта шклатары.

«Душа была непрытульная, захацелася піва», — сведчыць герай-апавядальнік. Тое ж могуць засведчыць, і «былы польскі ўлан, і дваранін... генерал, палкоўнік, пракурор, адвакат, юрысконсульты, імяня найнаштоўнейшых прапаршчыкаў, адміністратары, забеспячэнцы венеролаг, дырэктар гандлёвай базы і ажно дэпутат Вярхоўнага Савета», таксама «кадэбіст, маёр, які аднойчы з пахмелля прызнаўся Бабу, чым займаецца». Бабер жа, загадчык гэтага пуніта, абслугоўвае сваіх знаёмцаў півам, а часам і чым-небудзь мацнейшым. Знаўца ён жыцця: «Жыццё, яно, разумееш, як шклатара — цэлае, бой, цэлае, бой... А то, здарэцца, такія на рыльцы выбойка, што можна ішчэ здаць на халыву». Вось і аказваецца, што на пуніце шклатары праходзіць тое жыццё, пра якое нядаўно многія з нас і не ведалі, а калі ведалі, дык маўчалі, бо лічылі ўсё гэтае не тыповым, для нас не характэрным.

Відавочна, зняццё з літаратуры тэмавы абмежаванняў пльвіна сназвараца на ёй. Калі яшчэ год-два назад з'яўляліся творы «скарспелкі», якія вылучаліся хіба што актуальнасцю, дык цяпер у творах не толькі праўда, якая аякае, а і глыбокае асэнсаванне сіладажных працэсаў. Як у элегіі С. Грахоўскага «Мястэчка... мястэчка»; як у «аповесці пра адну вёску» У. Ліпскага «Адпаванне жывых» («Полымі»); як у артыкулах В. Лапціка «Панутнікі» і У. Міхно «Аз есмь...» («Маладосць»); як у новай аповесці А. Адамовіча «Венера, Ці як я быў прыгоннікам», раздзел з якой апублікаваны ў «Беларусі».

Моцная ў «Беларусі» падборка «Споведзь» (чатыры аўтары выступаюць — пісьменніца Т. Бондар, дырэктар архіва музея літаратуры і мастацтва Рэспублікі Беларусь Г. Сурмач, палітолаг У. Лобач, дацэнт, журналіст В. Лунін). Падтрымкі заслугаў тут і рубрыка «Нарысы па гісторыі беларускай святасці» (кандыдат філалагічных навук А. Мельнікаў расказвае пра Ефрасіню Полацкую), арыгінальныя думкі ёсць у артыкуле М. Тычыны «Сямі-дзясцінікі» (хоць зашмат, бадай, пералікаў прозвішчаў). На гэты раз ажно дзве старонкі займае раздзел «Сонейка», адрасаваны дзеткамі.

Прыцягнуць чытацкую ўвагу чарговыя раздзелы з «Кнігі прытчаў» Я. Сіпанова («Полымя»), у першым нумары «Маладосці» быў пачатан і чарговы старонкі «Гісторыі Беларусі ў ілюстрацыях» М. Чарняўскага («Маладосць»). З літаратурна-крытычных матэрыялаў раіў бы звярнуць увагу на ўспаміны П. Панчанкі пра І. Мележа «Сын Палесся» і артыкул І. Крэнь «Ганна, сястра Максіма» — штрыхі да радаводу М. Багданавіча (абодва матэрыялы ў «Полымі»), успаміны Кветкі Вітана «Наша Ніва» і Іван Луцкевіч (публікацыя Б. Сачанкі ў «Маладосці»).

А. АН-ЕВІЧ.

ЛЮТЫ

Кохія

Я не ведаў, што гэта за расліна. З такою нетутэйшаю назваю. І не ўведаў бы, калі б не здарэнне.

Нашу брыгаду канторскіх работнікаў лагера вадзілі на работу пад канвоем: шаторніцы — туды, і штовечар — назад. У канторы вокны былі з кратамі — каб ніхто не падумаў, што можна ўцячы. Ды ніхто ўцякаць і не збіраўся, бо ўсё наваколле — гэта лагер. Зона. Але парадак — ёсць парадак.

Кузьма Карнеў быў бухгалтарам вытворчага аддзела. Па сутнасці, у яго аддзеле — уся працоўная дзейнасць гаспадаркі — работы хапала. Але ніхто ніколі не чуў і не бачыў, каб Кузьма журыўся, бедаваў ці скардзіўся. Ён быў чалавек прыгожы, чулы, прасты, яму можна было б даваць усе пахвальныя эпітэты. Яго ўсе любілі.

А ён вельмі любіў кветкі. На рабоце яго месца было каля акна, і ўсё тое акно было застаўлена вялікімі і малымі вазонамі, якія ён штодня паліваў, з кожным то ласкава, то пагрозліва гаворачы. І яны як бы слухаліся яго: цілі і красавалі.

Жылі мы ў закрытай зоне, у земляным доўгім бараку, месціліся на верхніх нарах у самым канцы. Якраз пры Кузьмовай пасцелі, у сціслым земляным даху было таксама глыбокае акно. І, вядома рэч, яно было занята раскошным вазонам. Першы раз бачыў я такую пазычную расліну з далікатным, празрыстым, падобным на лёгкі цень ці на пух квітненнем. Я любіў глядзець на яе, яна спараджала ў душы патрэбу ў далікатнасці, ласкаваці, чуласці. Мабыць, і ў самога Кузьмы было такое адчуванне, бо ён з ёю і гаварыў, і кожны раз як бы гладзіў ці папраўляў якую найбольш упартую галінку. І, вядома, паліваў, стараючыся, каб у вазоне было і не надта вільготна, і не суха. Ён вельмі пільнаваўся патрэбнай меры. І ўвечары, калі брыгаду прыводзілі з работы, ён першым чынам даглядаў гэты вазон.

І вось аднаго разу, калі прывялі канторскую брыгаду з работы, Кузьма не ўбачыў вазона на сваім месцы. Вазон валяўся на нарах, вырваны з пасудзіны разам з тугім камяком чорнай зямлі, пранізанай аголеным карнінем.

Божа, да чаго цяжка было глядзець, як балесна і нема плакаў Кузьма, пад-

біраючы аголеную расліну і ладзячы яе назад, у вазон.

Стары аднаногі дзявальны Ермачэнка пакорліва сіліўся растлумачыць, што во быск рабіла цэлая брыгада. Што нечага, мабыць, шукалі...

Р. С. Не ведаю, чаму так здарылася, але ў мяне і сёння на сцяне, над маім сталом, на зграбна выштукаванай вузкай палічцы, у высокай, узнёслай металічнай вазе стаіць як бы той жа самы, распушаны куст кохія. Як бы сцярджаючы, што ў свеце маўкліва гаспадарыць толькі час і памяць.

Эстонія

Усё было добра ў Фергане. І служба па душы, і людзі, з якімі знаўся. Тут пачалася ў мяне і сям'я. Новая. Бо першая — загінула. Не фізічна, але так распарадзіўся час. Пра гэта трэба раска-зваць асобна.

Дырэктар нашага прадпрыемства Уладзімір Кучарэнка працаваў, па сутнасці, часова. Ён быў глыбока вучоным чалавекам якраз па той галіне, дзе якой будаваўся завод. І вось нарэшце аж праз некалькі гадоў глаўк спецыяліста знайшоў. Чалавек падкрэслена строгі, партыйны, вядома, — Курзін. Першае, з чаго ён пачаў сваю дзейнасць — з чысткі апарату, заводакіраўніцтва. Я, вядома, аказаўся чалавекам непажаданым.

Гэта было страшна зноў. Нават страшней як было, бо пад небяспеку падпадала ўжо другая мая сям'я: жонка Ганна, яе хлопчык Алік і наша дачушка Галачка.

Але выручыла нечаканасць.

У лагеры адбываў таксама свой час інжынер-будаўнік высокай кваліфікацыі Сцяпан Фядорчанка. Ён вызваліўся на колькі месяцаў раней за мяне, паехаў у Эстонію. Мы перапісваліся. Ён спыніўся ў гарадку Кіівілі, уладкаваўся на работу па спецыяльнасці — узначальвае гарадскі будаўнічы трэст. Пісаў пра самое мястэчка — што гэта цэнтр сланцавай прамысловасці, на базе якой існуе вялікі сланца-хімічны камбінат. Пра гэта ён сказаў невыпадкова: што найначай як там ёсць патрэба ў бухгалтарах. Бо

ваздачу з усімі расшыфроўкамі і дадаткамі. Пасаду галоўнага бухгалтара камбіната выконваў часова бухгалтар з міністэрства, бо тутэйшая, камбінатаўская бухгалтарка запустыла ўсю справу ваздачу і з паўгода як кінула работу і з'ехала. Ён і з мяне пацяшаўся, як з няўмекі.

— Ну паказвайце, паказвайце, што вы там прынеслі, дарагі таварыш, — гаварыў ён, разгортваючы маю справу ваздачу, і раптам сціх, замаўчаў...

Найначай як па яго рэкамендацыі дырэктар камбіната Фердынанд Меттус,

Ян Скрыган

БЛУЖАННІ

не так даўно яшчэ здабыча сланца была там справа прыватная, і бухгалтэрыі, сапраўднай, бадай што не існавала.

Як жа дарэчы прыйшоўся мне гэты ліст! І мы, з новаю маёю сям'ёю, асмеліліся пусціцца ў далёкую пуцёвіну. Як заўсёды, знайшліся і добрыя людзі: яны перадалі нам у дарогу каністру тутэйшага спірту. О, як гэта нас выручала: і пры перасадках, і пры ўладкаванні ў спакойнейшыя месцы ў вагоне.

На камбінаце нас прынялі вельмі ахвоча: тут жа была знойдзена кватэра, я быў адразу прызначаны бухгалтарам у цэх па здабычы сланца і падземнага транспарту. Але бухгалтэрыі там папраўдзе як бы і не было. Трэба было пачынаць усё з самага пачатку. З курсаў. Каб людзі ведалі, што такое баланс, праводка, сальдавая і абаротная ведамасць, абаротны і шахматны баланс. Каб у цэнтральную бухгалтэрыю камбіната мы здавалі сапраўдны баланс з усімі расшыфроўкамі і дадаткамі.

І праз тры месяцы я прынёс у цэнтральную бухгалтэрыю камбіната спра-

чалевак разумны, далікатны, светлабровы, прыгожы, выклікаў мяне і папытаўся ці не мог бы я стаць за галоўбуха камбіната...

Вядома рэч, што не ўсё гэта так скоры і лёгка рабілася, як гаворыцца. Трэба было найперш авалодаць аб'ёмам работы: і адносіны з банкам, і крэдыторы, і дэбіторы, і пастаўшчыкі і даўгі. На першым часе я прыходзіў з работы толькі каб пераначаваць.

А час ішоў.

І нарэшце, мяне радавала, што я рэгулярна пачаў атрымліваць грошы з банка на зарплату. Хоць гэта нясціпла гаварыць, але было прыемна, калі часам пасля палучкі ў кабінет де мяне заходзілі дэпутацыі з рабочых і запрашалі пайсці з імі разам паабедкаць. «Вельмі просім, ну хоць адну шкляначку віна выпіце з намі», прасілі яны. Прызнаюся, можа, я і надобра зрабіў, але ні разу на іхнюю просьбу не адгукнуўся.

Словам, усё ішлося як след. І на ра-

НЕЧАКАНАЕ Ў ЗНАЁМЫМ ГОЛАСЕ

Нататкі чытача лірыкі і перакладаў Рыгора БАРАДУЛІНА

Калі я сустракаю ягоныя вершы, адразу пачынаю іх чытаць. Часта раблю гэта і ў гурце з сябрамі. Мне чуецца ягоны голас, быццам гэта было ўчора, і Рыгор у старой майстэрні на Усходняй вуліцы пазіруе мне, вымаўляючы свае новыя радкі. Радкі ў аўтарскай інтанацыі то меладыійныя, то запаволеныя. Здарэцца, яны быццам пераскокаюць праз плот або гоўсаюць праз вогнішча на Купалле. Манера чытаць сваё ў Р. Барадзіліна адметная. Уражанне такое, нібы ён і дэкарае табе, слухачу, і крыху саромеецца за сваю шчырасць. Праўда, апошнім часам у яго, як і ва ўсёй нашай мастацкай літаратуры, пераважае публіцыстычны напал. Мабыць, і такіх прамой вымагае наш грамадскі клімат сёння, але мне больш імпануе ў Р. Барадзіліна душэўны лірызм, прага споведзі, шчырасць у раскрыцці асабістых перажыванняў і ўражанняў.

І заўсёды здзіўляе штосьці нечаканае ў лексічным зваротах, здзіўляе раптоўна новае злучэнне слоў і паняццяў. Першы прыклад — з нізкі «Трыпутнік»:

Прытомлены жыццёваю дарогай,
Сам у сябе заглядай з асцярогай:
А раптам раб там?

Чуецца, якая трывога трымціць у гэтым моўным сутыкненні «р»: «А раптам раб там?» Прачытаеш радкі і адчуеш, як тая асцярога сама па сабе ажывае ў тваёй душы. Магчыма, такое з'яўляецца ў чытанне ў пастарэлым узросце, нахшталт мяне. Я кажу так, бо мяне моцна ўражвае і такая плынь вершаванага роздому Р. Барадзіліна, замацаваная ў тым жа «Трыпутніку»:

Нас кожны дзень, прызнаць мы мусім
гэта,
Цясней абносіць лютым дротам гэта,
Яное сумна старасцю завецца.

Я ведаю трагізм самога паняцця «гета». Мне вядома і тое, што «сумна ста-

расцю завецца» (як тут выразна гучыць «с» і «з»!).

Не ведаю чаму, але мне раптам прыгадаўся даўні верш Р. Барадзіліна, які ўжо набыў хрэстаматыйнае гучанне (прынамсі, у маёй асабістай хрэстаматыі лепшага ў пазіі ён займае трывалае месца), — «Куліна». Пра маці. Пра вайну. Пра непакісную дзіцячую веру ў сілу матчынай любові. У партызанскім лесе паэт хлапчуком зваў маці: «Куліна-а...», а цяпер — праз гады — жыве голасам малечы, унучкі, у якім чуецца спакой лугавых кветак і цішыня палеглай травы. Мы звычайна гаворым пра ціхамірны настрой: «Цішы вяды, ніжэй травы», і паэт падхоплівае народны выраз і дае асацыятыўны варыянт: голас малечы «ад ціха палеглай травы». Інакш і не перадаць усю чысціню дзіцячага голасу! І натуральнай успрымаеш фанетычную інструментую заключных радкоў: «Малюся: Мацуйся, Малечал!» У гэтым «м» — і «мама», і «малітва», і «мая», і «маўчанне», і «мроі», і «мара»... Ва ўсякім разе сваім сыхам я так расшыфроўваю тое «м» у вершы «Голас».

Бывае, у спрэчках пра нейкія маральныя перакосы ў нашай мітуслівай штодзённасці я бяру томік Р. Барадзіліна і разгортваю яго там, дзе паэт гаворыць пра каханне. Вось пачуццё, што ўладарыць людзьмі пры ўсякай палітычнай сітуацыі ў грамадстве! І мне прыемна адзначаць паглыбленне лірыкі кахання ў Рыгора. Ён робіцца ў ёй больш шчырым. Пярэ яго набывае якасці скульптурнага разду, здатнага перадаваць плыскую руху і рысу вострыні каханья. Перачытаем, напрыклад, верш «Табо пахнуць сцэжкі, палыны...» Я назваў бы пазычна цнатлівай сцэну, якую аднаўляе ў вершы Р. Барадзіліна: «Здаецца, Ты з той сіняй даўніны, Што зпад рукі са мною выглядае, Калі ты прыляціш шчамлівай ластаўкай, Каб захлынуць і ласкаю, і пластыкай».

Пяшчота і шчырасць такога вобраза самі па сабе — характэрна. Пяшчота і шчырасць у Р. Барадзіліна не ведаюць мяжы, ім сугучны пазычныя гіпербалы, і яны натуральна гучаць у такім прызнанні:

Ці гора ў тым,
Каб не патраціць шчасце,
Пакутваць, дрыжэць за кожны міг,
Што дазваляе вуснамі прыпасці
Да шляху шчэльнага слядоў тваіх.

«Млечы шлях тваіх слядоў» — толькі адзін з прыкладаў таго ўзбагачэння вобразнай мовы, якое дорыць нам зольныя глыбока перажываць пачуцці паэт. Гэта — з верша «Ці шчасце ў тым...» Я мог бы яшчэ ў тым жа плане прыгадаць такія яго творы, як «Ад не трэба, не трэба...», «Я заклаў сваю душу...», «Як акіяны, глухну...», «З кім гэта я змяніўся вачыма...», «Я выцісну цябе з сябе, як выціскаюць яд змяніны...», «Бурштынка», «Табо пахнуць сцэжкі, палыны...» У лірычным настрой уяўляюцца іранічныя ноты, адгалоскі распачы, усмешлівы гумар, але самым устойлівым застаецца, я сказаў бы, драматызм аса-лоды. Драматызм сустрачы яго з ёю...

Вабяць мяне і філасофскія схільнасці паэта. З выпадкаў і здарэнняў, з сустрэч і роганяў, з даверу і варожасці ён імкнецца здабыць пэўную думку пра сэнс чалавечага існавання наогул. Ну, мабыць, не надта «наогул», бо тэма роднага краю, гістарычнага лёсу Бацькаўшчыны, да болю трапяткое адчуванне характэрна матчынай мовы робяць Р. Барадзіліна выразна беларускім па паходжанні і па вопыце мастаком слова.

Хай чытач не шукае ў Р. Барадзіліна абвясцова адказ на нейкія жыццёвыя пытанні. Філасофская прага дайсці да ісціны часта крыецца ў саміх метафарах, моўных зваротах, нават у любімых пазі-там каламбурах. Думаючы пра неабсяж-насць самога Часу, ён звяртаецца да Бе-

ларусі — колькі ёй год? І не злічыш — ці многа, ці мала? А колькі — радасці, скрусе? Яму хацелася б дайсці да вытокаў.

Колькі крэўнаму слову,
Што вясчце святло,
Небу, што крутаброва
Маладзік узняло?..

Так напісана ў вершы «Спадчына». І праз гэты нечаканы вобраз нам перадаецца пэўны таямнічы ход здагадкі аб бясконым Часе, у якім мы, людзі, існуем у параўнанні з Беларуссю, з курганамі, з неабам, нават з крэўным словам — імгненне. І мы ўсё ж маем магчы-масць сваёй працай, вераў павагай, нават сваім замільваннем памножыць характэрна роднага краю і дадаць годнасці сло-ву і наогул Беларусі. Ці робім мы гэта?

Асабіста мне вельмі дарагім уяўляецца адданасць Р. Барадзіліна Беларусі праз пачуццё нязмушанай любові да Віцебшчыны. З якім трапяткім высакародствам вымаўляе ён у вершах назву родных Ушачаў, Дзвіны, Полацка, Віцьбы... Шчыра скажу, што я ўстаўіў бы ў своеасабліваю раму, калі б яна існавала, такія вершы паэта, як «Віцебск асенні» або «Зайнелая Ушачына», «Жыццёлюбамі землякі былі...» або «Старынавая свечка», «Еўдакія Лось» або чудаўны верш, падобны да пазмы, «Дзед».

Праўда, не скажу, што падзяляю ўсе меркаванні і ацэнкі, якія выказвае ў палемічным запале Р. Барадзіліна. У прыватнасці, адносна таго гістарычнага тэрміну, што звязаны з дзейнасцю І. Сталіна. Магчыма, гэта тлумачыцца тым, што сам я пражыў большую частку жыцця ва ўмовах усеагульнага ўхвалення гэтай асобы, прычым не толькі ў нашай краіне, а і такімі дзеячамі сусветнай культуры, як Б. Шоу, Л. Фейхтвангер, А. Барбюс, Р. Ралан, Г. Уэлс. З пункту гледжання гісторыі, наўрад ці безагаворачнае ўхваленне любой асобы справядлівае, але і суцэльнае аднабаковае ачарненне таксама не лепшы шлях. Наогул мастацкай хістанні ад адной крайнасці ў другую не слухаць ісціне.

Ды ад лірычнай пазіі кажаць аб'ектыўных ацэнак дэрэмна, бо яна заўсёды плён творчасці непаўторнай мастакоўскай асобы. Суб'ектыўная. Думаю, што ў Р. Ба-

боце, і ў сям'і. Аня таксама ўладкавалася на работу. І дзеці былі — хто ў школе, хто ў садзіку. Ды вось аднаго разу рассыльная, адчыніўшы дзверы, сказала:

— Вас просіць зайсці Пеўзнер.
Гэта — намеснік дырэктара.
Зайшоў. Пеўзнер стаяў блізка пры стале з ваенным чалавекам. Ваенны пытаўся, ці не з сабою ў мяне пашпарт. Я дастаў, аддаў яму.
— Вы арыштаваны, — сказаў ваенны, рукою дэкрэтуючы да кабуры...
Вось так скончылася маё гасцязанне ў Эстоніі. Яшчэ добра, што чэкіст згадзіўся зайсці са мною дадому, каб я мог пераадзецца адпаведна таму, дзе цяпер мне давядзецца быць. Дома быў Аляжка, я папрасіў яго збегаць на работу да мамы і сказаць, каб яна скоранька ішла дадому. Вядома, яна тут жа прыбегла... Калі я выходзіў з дому, скрозь слёзы яна сказала: «Памятай, дзе б ты ні быў, я да цябе прыеду».

На Камарове

Везлі нас доўга. На гэты раз нават без варты. І ў Краснаярску, у турме, камера таксама не адзіночка, а агульная, чалавек на трыста. Так што і сяброўства пачалося пачалося адразу. А сяброўства — божа, як не хапае яго там, калі душа не перастае балець ні ўдзень, ні ўночы.

Ну ды вось нарэшце стала вядома, куды хто з нас замацаваны. Мне выпала Міндарла. Сяло вялікае, гарбатае, бо размешчана на ўзгорку. І не глухое, бо стаіць на Енісейскім тракце, нават мае сваю пошту. Пазней я буду загадваць у ім конным дваром, а пакуль што мною камандуе хто хоча. Я езджу і нарыхтоўваю лес, і выганяю коней на выпасы.

Сёння я быў на малацьбе ў Камарове. Конная перавозная малатарня. На мне ляжаў клопат, каб адкідаць салому. Ух, якая гэта шалёная работа. Няма калі і перадыхнуць...

Потым мы перакусвалі. Хто што прынёс з сабою. У мяне, вядома, нічога не было. І суседка Клава, што на палок падавала снапы, паспяваючы развязаць і перавяслы, разгарнула на мураве свой ручнік і запрасіла далучыцца. Не цяжка было здагадацца, што яна загадзя брала ў запас, каб можна было з кім падзяліцца. І ўсё роўна мне цяжка было прыняць яе запрашэнне.

радуліна яшчэ наперадзе асэнсаванне ўсёй складанасці грамадскага жыцця ў пару ягонага юнацтва. Пакуль што ён толькі набліжаецца да гэтага, спадзеючыся на сілу выразных метафар і рытарычных філіпін. Магчыма, гэта наогул непазбежны выдаткі мітынгавай публіцыстыкі, якая замянае лірычным прызнаннем. Я па-чытацьку ўпэўнены ў гэтым.

Адчуваю, што менавіта асабісты творчы вопыт, які суладна ўбірае ў сябе жывапісна кідкую моўную палітру і дапытлівы роздум аб перажытым, спрыяе плёну і перакладчыцкай дзейнасці паэта. У гэтыя гады я, прынамсі, атрымаў двух вельмі цікавых мне майстроў, чые галасы арганічна і маляўніча гучаць па-беларуску. Больш таго, я сказаў бы, што кнігі «Гарэла свечка» Барыса Пастарнака і «Паэзія» Марка Шагала пакрысе робяць фактамі беларускай лірычнай плыні. Не кожны пагодзіцца са мной, але пакажыце — праз нейкі час гэта будзе агульнапрызнаным. Бо выкананы пераклады на высокім узроўні вершаванай культуры.

Наўрад ці варта падрабязна тлумачыць умелства Барадуліна-версіфікатара, які гаспадарыць словам у рытмах і ў рыфмоўцы. Спашлюся толькі на прыклад, які ўвойдзе, відаць, ва ўсе тэарэтычныя працы аб беларускім вершаскладанні. Успомніце, як ён распараджаецца амафоннай рыфмай у вершы пра Віцебшчыну:

Віцебшчына!
Ты лёсам
Не выпешчана —
Ты войнамі
Выпешчана.

Знаўцы вершаскладання адзначаюць у творчасці Рыгора самыя разнастайныя ўзоры: і ліпеграматычны верш, і акраверш, і парадыйныя вершы, і трыялет, і мадрыгал, і гукавое калцо, і гратэск, і каламбурны жарт... Здаецца, я заблытаўся: што і казаць, не тэарэтыкі! Проста захапляюся прытом Барадуліна-вершаскладальніка. І перакладчыка.

Дазволю сабе сцвярджаць, што Р. Барадулін, паглыбляючыся ў моўную і вобразную стыхію пастарнакаўскай лірыкі, дэманструе аднолькава жывое і аднолькава віртуознае словаадчуванне ў беларускай мове, як Б. Пастарнак — у рускай. Найбольш пераканаўчымі могуць быць зноў жа вядомыя творы і строфы,

Салому мы потым скідалі ў капю. Зерне прыбралі ў пуню — на ток.

Камарова — гэта кіламетраў за сем ад сяла, пры невялікім ляску — летнік. Там стаіць пуня — ікрыты ток, толькі з бакавымі сценамі-плечынямі: ссыпанае зерне ў ім падсыхае роўна і гігіенічна, увесь час ходзіць па ім ціхі ветрык.

А наводдаль стаіць невялікі дамок, раздзелены на дзве палавіны — птушнік. Улетку сюды прывозяць і выпускаюць на волю курэй — госпадізі, якая ім тут выгода! Колькі ім прастору і волі! І каб вы бачылі, як клпатліва пільнуе іх пень! Ён, небарака, нічога сам не кляе, ходзіць высока на нагах, задраўшы галаву, і час ад часу падае апаслівы голас. А нанач куры ідуць у тую палавіну дома, дзе пароблены седалы ім.

Першая ж, меншая палавіна дома — гэта кухня, дзе рыхтуюцца ім харчы. У ёй жыве і той, хто тут дзяжурчыць.

На гэты раз дзяжур у тую я. Адзін на ўсю гэтую гаспадарку. У мяне тут стол, тапчан, грубка, умураваны кацёл на пліце. Лямпа вісячая, акно, нанач завешанае фіранкаю. Адзінокі, доўгі, нікім не рушаны мой час.

І мае ўспаміны. Я адзін, але ва ўспамінах усё да кропелькі са мною. Увесь мой далёкі дом. Час. Сям'я. Божа, другая сям'я, але гэтакія ж як і першая — разлучаная.

Як жа так? Што ж гэта за праклён такі, што сям'і мне мець не суджана?

І ўсё ж не разлучаюся з ёю хоць у сваіх успамінах. У сваіх думках...

Вось ужо і вечар прайшоў, я пішу ім пісьмо. Гэта таксама шчасце, калі хоць ёсць каму пісаць пісьмы...

Які цяпер час? Мабыць, вельмі позна? Пара схадзіць паглядзець гаспадаркі.

Я запальваю літар, той, што завецца кажаном, і выходжу на двор. Якая цемна! Ужо за адзін крок нічога не відаць і не пазнаць. Адно перабягае і перабягае збоку мой цень. Нават сцэжкі ў пуню не пазнаць, яна як бы то знікла, то паказваецца аднекуль на імгненне. І нарэшце як бы ўжо зусім неспадзеўна цвёрды ток пуні, страху, што навісае над ім, угадаецца і куча зерня: спакойная, маўклівая, нечэпаная нікім, як бы проста адпачывае. «Дзякуй богу, усё спакойна, — як бы гаворыць яна, — ідзі, чалавечка, і ты спаць».

Але я яшчэ доўга не буду спаць. Яшчэ доўга ў сваіх думках я буду гасцяваць дома.

які амаатар паэзіі здаўна ведае на памяць.

Мяло, мяло — зямля ў святле
Наўсцяж бялела.
Гарэла свечка на сталі,
Праз ноч гарэла.

Завяў меціла на шкле
Кружкі і стрэлы,
Гарэла свечка на сталі,
Праз ноч гарэла...

Вядома, паклоннікі Пастарнака ўбачаць тут і літаральны супадзенні, але гэта — не калька! Гэта ж вобраз: замест «Калі летом рою мошкарка Летит на пламя» ў Р. Барадуліна ў духу пастарнакаўскай метафарыкі: «Як летам на агонь машка Ляціць раямі», а далей аўтарскае «Слетались хлопья со двора К оконной раме» ледзь прыкметна пераўтвараецца ў «Сняжніца ліпла з веташка На плечы раме». Як гэта здзіўна: «З веташка — на плечы раме!»

Я чытаю нібы на мове арыгінала і пра «здрядніцкі цалунак на губах» Юды, і пра каханне паэта («Каханая — жах! Як кахае паэт, Бог трыніць пярэстай паневаю...»), і прызнанне Гамлета («Сумны я, усё ў фарысействе тоне, Зжыць жыццё — не поле перайсці»), і гэтую чароўную і прасякнутую малітоўным настроем «Калючую зорку».

Паліграфічна выдатна выканана кніга ў мініяцюрным фармаце М. Шагала «Паэзія», дзе Р. Барадулін нібы падхоплівае слеў нашага славутага віцэбляніна і вымаўляе строфы вершаў, што былі складзены на мове ідзіш, з той жа натуральнасцю. Не буду многа іх каментываць, спашлюся зноў жа на радкі пра наш родны Віцебск. Вось як яны набываюць беларускае гучанне:

Мой горад, мяне не забудзь ты яшчэ?
Рана твая ў целе маім цячэ.
На лаўках тваіх я праседываў да рання,
І ўпарта чакаў я, наіўны, прызвання...

І я некалі праседываў на лаўках і прызвах віцебскіх хацін, чакаючы паклічу свайго прызвання, здагадваючыся, што аднекуль з-за Дзвіны ўзідзе сонца, каб есвятліць мой шлях. Таму гэта маленькая кніжачка хвалюе мяне. Я чытаю Шагалавы вершы ў ёй на мове віцебскіх завулкаў і плошчаў. Гэта зрабіў Рыгор Барадулін.

Заір АЗГУР

Вольга КУРТАНІЧ

Зварот

Застацца тут! —

О свеце міласэрны,

Паблажлівы, —

не здзекуйся,

не змусь!

Жалобны крэп сціскае Беларусь

Па тысячах нявіннікаў памерлых.

Гарклявы смак

нянавідны, старонні;

Значулы вецер торгаецца ўслед.

За час былы табе хапіла бед;

Ад новае —

ніхто не абароніць.

Пакуты крык дагэтулькі знямелы —

Бязмоўе —

слова патрапляе ў лёх.

Мо жыў калісь на Беларусі Бог,

Але сканаў на

стручанае глебе.

Не змусь гібець,

хто чынны ці аблудлы;

Паблажлівы,

нязведаны, —

не змусь!

Перасялі на неба Беларусь,

Перш, чым яе адрынуць

марным хлудам...

Апошні верш

пра верш

перадапошні

І ўжо даўно няма на свеце

Майго зацятага мавення.

Нараканым ходзіць ценом

Ад прыцемкаў

да пеўняў трэціх

Нямко.

Ён — верш перадапошні —

Спасцігнуў боль і сум, —

не веру;

Парушыць каб няпраўды неруш,

Што носіць несвядома кожны.

Звястун крывава-палымьяны,

Нясцерпны,

вырваўся на волю.

І мовіў так: «Народ, даволі!»

...Але вакол яго —

ціхмяна...

А хто жывы!

Хіба — хто церпіць,

І хто штодня ад працы ў зморы,

Каго выхоўвалі ў пакоры,

Хто па загадзе рушыў цэрквы!

Хто!..

Хто жывы на гэтым свеце! —

Мо ёсць!

Ды толькі ж верш няўчуты

І вуснаў родных не крануць

Паспеў адно — як зніч згарэці...

Яго душа дасюль блукае

Знявераным, змарнелым ценом.

І ўжо няма таго мавення!!!

«Не пастырь брату», —

кажа Каин.

Харытону

Харытон, ляціць на Поўнач бусел...

У буслянках груганы паселі.

На самоту горную малюся.

Год трыццаты... Ранак шэры-шэры...

Харытон, змагаюся заўчасна

З небыццём, якое яшчэ будзе.

Не цямрэча, але сонца гасне,

І сіберны вецер голаў студзіць.

Харытон, найлюбыя хімеры

Адаб'юцца на табе стакротна.

Пабяжыш з гаротным стогнам звера

І памрэш на паўшляху зваротным.

Харытон, няшчасны мой абранец,

Для мяне і усіх сяброў забыты...

Хай буслы абудзяць сваім граннем,

Над табой выпростаючы крылы.

Харытон, ляціць буслы на Поўнач.

Зноў буслянкі груганы абселі.

Дзевяносты...

Асалода!..

Горыч!..

Выйду ў ноч

І развітаюся з целам.

Нявеста

Я так хачу, так прагну на змярканні

Надзець вянок,

што з вечаровых ружаў,

Аб тры шыпы мязенец свой параніць:

На боль забыцца і —

сябе адужаць...

Адзежу — прэч!

Смуродавыя травы

Асвойтана схаваюць абалонку.

Са знічак дождж

гарачы

й зоркі,

й прагны —

Як вожаг вочы,

апячэ улонне...

Загана ці сумліў!..

Загуба!..

Змуста!..

Жаданаю прыйшла,

жаданай знікну.

Хрыстоваю нявестай быць, Ісусе,

Так соладка,

так дзіўна,

так нязвыкла!

Таемны мой... І дождж, і сад, і вецер...

Запознены прыхілак...

Прадчуццё...

Аголенае ў вокны лезе веце...

Шчэ кропля — і

закончана быццё.

Не сунімай, не кратай плыткіх думак,

Працятых бодем; — болю не ўцячы!

Трывацьме доўга,

напаўняцца сумам,

Нянавісьць і любоўства клеучы.

Збянтэжаны... з вільготнымі вачыма;

Адчужаны наўмысна... До маня!

Спыніўся быў балесна...

Ды прад чым жа!

Насужаль, не знайсці твае віны...

А калі так —

жыві ў спакоі чэзлым,

Хадзі з другой,

з якой не будзе бед.

Шлях скончаны. І курчыцца, і чэзне —

Мой — да цябе —

пакутна-позні след.

Воблака

Гэта белы водар ружаў,

Скрыпеню, браткоў

і бэзу.

Розум зблытаўся,

знядужаў,

І сама я хутка счэзну;

Гэта смак сыты і мёду,

Смак «Такайскага»

ў крышталі.

Без назову і без роду

Капкай срэбнаю растану;

Гэта пена з пены мора,

Мішура,

раса

і вата.

Зачаруе ціхім гворам

Малітоўна-вінаватым;

Гэта ложка той,

дзе спацьме

Я б і заўтра ўжо схацела:

Без заношанага плацця

І адчужанага цела.

ІРВАНУЎШЫСЯ ДА НЕЗАЛЕЖНАСЦІ

Нататкі са з'езда Саюза
тэатральных дзеячаў Беларусі

Прэсу, скажу адразу, на свой высокі сход тэатральных людзі ці то не пажадалі, ці то не справіліся запрасіць. Прынамсі мне, як карэспандэнту «ЛіМа» і не члену (але сябру-прыхільніку!) СТД, давялося скарыстацца запрашэнне вядомага рэжысёра, чыё прозвішча, пільна зірнуўшы ў цыдулку, у мяне і перапыталі збытанжана... (Сапраўды, хто вас, тэатральных дзеячаў, ведае!) А неўзабаве старшыня СТД Мікалай Яроменка распавёў пра «ўласцівае ўсім творцам парыванне да волі ды незалежнасці». Са справаздачы недвухсэнсоўна вынікнула пытанне «Што кожны з нас зрабіў для сваёй бацькаўшчыны?», быў канстатаваны факт «наўнасці трывалых негатывных з'яў» у творчым ды вытворчым працэсе, а таксама ці то заклік, ці то папрок «прышоў час канкрэтных спраў». У гэты момант зда-лося, што старшыня СТД перакінуўшы ў міністра Вяршылу з купалаўскага спектакля «Мудрамер». Той падазраваў у кожным наведніку кліента-недавэрка, але вынаходнік са сваім адмысловым крэслам для выяўлення, так бы мовіць, ступені інтэлекту ледзь канчаткова не сапсаваў механіку вяршылавага апарату. Мікалай Мікалавіч, мабыць, усё-такі не меў на мэце выпрабаваць кожнага тым тэатральным крэслам, ды ягонае «механіка» агалілася сама сабою, калі ён папрасіў заключнага слова. Аказваецца, яго... увесь час прыціскалі, прыніжалі ды цкавалі — за тое, што ён, бачыце, не чыстае беларускай крыві, а з дамешкам, ды за тое, што па-беларуску, бачыце, прамаўляе з акцэнтам... І ўсхваляваную цішыню працяла з залы рэпліка шаноўнага рэжысёра: «Да што у нас тут, фашызм!» Але гэта так, між іншым.

Галоўнае пытанне з'езда фармулявалася проста: калі тэатральнаму саюзу быць, дык — якому? Шмат хто схіляўся да ідэі прафесійнага саюза. Абгрунтавана яна была В. Маслюком, А. Ганчаровым, В. Тарнаўскай, у пэўнай ступені — І. Вашкевічам, М. Пінігіным (апошні дэлегатам з'езда не з'яўляўся, але сказаў за шмат каго з дэлегатаў) ды іншымі. Да смешнага ясна зрабілася выснова, што саюз тэатральных

дзеячаў не ў стане ўтрымліваць тэатры, вучыць актэраў іграць, рэжысёраў — ставіць, а крытыкаў — пісаць ці выступаць (г. зн. выконваць тыя функцыі ды ўскладаць на сябе тыя абавязкі, якія супярэчаць ідэі ягонага ўтварэння). Саюз мусіць займацца чалавекам мастацтва, перадусім — ягонаю ўсебаковаю абаронаю. Балазе, бараніцца ёсць ад каго, перадусім — як ні дзіўна, ад незалежнай Рэспублікі Беларусь. Тое, што даўмеліся, нарэшце, прыняць тутэйшыя парламентарыі ў законе пра падаткаабкладанне, дзе творчыя саюзы склалі бардоэ помжондую кампанію з казіно ды відэасалонамі, магло б стацца трэцім актам згаданага спектакля «Мудрамер» з выпрабаваннем на гнуткасць мазгаў, ды стала падставаю для акта працэсу на плошчы Незалежнасці. Рэжысёры, актэры, крытыкі, ветэраны, арганізатары тэатральной справы ды, па маім назіраннях, нават сёй-той з катэгорыі «непрацуючых пенсіянераў» памкнулі да будынка Дома ўрада.

Дзякуючы гэтай, а таксама іншым акцыям творчай інтэлігенцыі ўдалося, нарэшце, пераканаць наш Вярхоўны Савет выслухаць прэзідэнта Канфедэрацыі творчых саюзаў Беларусі М. Яроменку. Ягонае выступленне на сесіі адбылося 19 снежня і мела вынікам тое, што парламент перагледзеў канцэпцыю падаткавай палітыкі ў дачыненні да творчых саюзаў.

Не ведаю ўжо, ці можна назваць згаданую акцыю канфрантацыяй з урадам (ад чаго, трэба заўважыць, адгаворвалі з'езд Г. Асвяткіна і Р. Смольскі), але ці ж не сведчыць уся гэтая гісторыя з падаткамі пра нязжытыя яшчэ канфармізм, паслужлівасць, баязлівасць? «...Мы загуляліся з сістэмай настолькі, што не заўважылі, як яна збанкрутавала. А разам з ёю прайграліся ўшчэнт і мы. Цяпер жа — пакрыўджана падціскаем вусны, маўляў, на нас забыліся, як на таго Фірса. Так, наш Фірс застаўся ў апячатаным будынку ЦК КПБ.

На што, уласна, мы разлічвалі? У 1987 годзе ў Таліне

творчыя саюзы ўтварылі Савет па культуры, які, па сутнасці, вызначыў шлях Эстоніі да незалежнасці... Нацыя ў асобе сваёй культурнай эліты зрабіла выбар. У 1992 годзе творчыя саюзы Беларусі таксама нарэшце аб'ядналіся — і... прыстрашылі ўрад уласным самароспускам».

Цытую А. Ганчарова, як магла б працітаваць М. Пінігіна, А. Жука («У мяне ёсць прафесія, чаму яна мяне не ў стане пракарміць?», В. Мазынскага («Мы маем права на біяграфію ў тэатры»), Р. Смольскага («Закон пра культуру на доўга застаецца кавалкам паперы!»), І. Вашкевіча («Мы што, потым зробімся людзьмі — калі выжывем?!»)... Своеасабліва падсумоўвала беларускіх выступоўцаў прамова А. Смялянскага, сакратара СТД Расіі па творчых пытаннях: «З тэатрам у нецывілізаванай дзяржаве было лягчэй. Нас падсілкоўвалі. І галава ў нас не балела, — дзе грошы ўзяць...» А В. Тарнаўскай выказалася яшчэ карацей: «Сёння жыве і кіруе той, у каго ёсць грошы». Другім пытаннем парадку дня, пасля згаданага ўжо «быць ці не быць саюзу прафесійным», вынікнула не менш важнае: як зарабляць на сваё ўтрыманне? Як фінансаваць, напрыклад, людзей, чыя работа вымагае пастаянных раз'ездаў: крытыку, рэжысёра (не кажучы ўжо пра «валадара» сцэны — актэра) трэба ездзіць і глядзець... Ну а тое, што распавяла старшыня камісіі па тэатральной адукацыі пры СТД А. Шагідзевіч, засмуціла да скурхі: пад пагрозай будучыня беларускага тэатра. Тэатральная адукацыя робіцца ўсё больш і больш аднабаковай. Не выстачае грошай на адукацыю еўрапейскага ўзроўню — ні навучэнцам, ні педагогам. Застаецца... марыць пра аддзел, які б каардынаваў стасункі з замежнымі тэатральнымі школамі, калі сваё пагражае... ну не сканаць, дык сур'ёзна захварэць (на безграшоўе)...

Саюз тэатральных дзеячаў трэба грунтоўна... рэарганізаваць структурна? У павятры залунала ідэя прафесійнага саюза на чале з лідэрам, які, па аналогіі з прэзідэнтам, зьяр і распадне неадкладна дзейнасць са сваёй камандаю. Лідэрам быў абраны А. Дудар. Ён і прапанаваў сваю каманду. У выніку была абрана рада і прэзідыум СТД.

Відавочна, аднак, наступнае: лідэра з камандаю знайсці было не самым складаным. Куды больш складана будзе што-колечы змяніць у саюзе: і ў ягонай структуры, і ў дачыненнях з членамі, і ў палітыцы кіравання-абароны... Былы СТД вычарпаў сябе. Як сказаў адзін з прамоўцаў, «выканаўшы значны аб'ём работы, ён уваходзіць у шчыльныя пласты атмасферы і... Але ставіцца да гэтага нам трэба зусім спакойна».

Жана ЛАШКЕВІЧ.

СЕННЯ — МІЖНАРОДНЫ ДЗЕНЬ ТЭАТРА

ПАЧАТАК РАЗМОВЫ, ДАЛЁКАЙ АД КАНЦА...

...Хоць тэатр лялек у камуністычных краінах і быў да сённяшняга часу афіцыйным кірункам абдзяржаўленай культуры, ягоныя беды, мінулае яго і будучыня... аднолькавыя ў абодвух нашых светлах. Калі спрэчкі ні да чаго не доводзяць, яны, прынамсі, могуць быць папярэджаннем пра тое, якія пабочныя прадукты нязменна абцягае працэс культурнага вызвалення.

Свой погляд на яго прапануе галоўны рэжысёр Дзяржаўнага тэатра лялек Беларусі Аляксей ЛЯЛЯЎСКІ.

— Аляксей, загаварыць з бальшынёю мужчын ды жанчын пра марыянэтку — значыць выклікаць у іх дурненькія смешыкі. Ім адразу ж у галаве ўсялякія там дроцікі, руні, што не гнуцца, пунцічныя рухі; для іх марыянэтка — гэта лялька-забаўка...

— Усё жыццё маю на мэце давесці: найвышэйшае ступені мастацтва — лялечны тэатр, лялька...

— ...іхняя дзівосная драматычная рухомасць, асаблівы дух, стыль... У марыянэтку ўгадваецца нешта ад генія...

— Але і яна, і я маем зашмат апанентаў, якія мяркуюць проста супрацьлегла. У пэўным сэнсе яны маюць рацыю. Па-за межамі мастацтва доўгі час заставалася менавіта тое, што дэманстравала нам лялька ў дзяржаўных (прыватных звалі зусім) «лялечных установах».

— Мы смяёмся з яе, таму што ў яе не засталася нічога, акрамя нашых недахопаў, якія дарэчы сьнацаць, з'яўляюцца адбіткамі нашых?

— У вядомую часіну нашы «кіраўнікі» ды «накіроўцы», выпраўляючы творцаў на подзвіг мастакоўскі, часам дамагаліся неверагоднага: творцы імкнуліся, а б сказаў адпавядаць мастацтву. (Крытэрыі так званай якасці відывішча былі партыйна-народнымі). Не хачу сказаць, што сёння мяне нехта ўціскае ці трымае за рукі, але я пастаян-

на баюся... не адпавядаць. Па-чущё дзіўна-прыкрае. Яно сілкуецца думкамі пра ўласную непатрэбнасць грамадству, а гэта прыніжае. Боязь жыве і ў лялечнай трупі, не здзіўляюся, калі і мае, скажам так, драўляныя калегі загавораць пра сваё сумненні.

— Выштукаваць ды падтрымліваць тэатр паводле ўсіх правілаў мастацтва нашце дужа дорага. Публіка робіцца ўсё больш і больш патрабавальнай, ды ўсё мацней і мацней крытыкуе... Няхай сабе балабонцы нашы крытыкі, людзі надта цёмныя, каб бачыць рэчы ясна. Мы ж добра ведаем, што, нягледзячы на ўсе памылкі, — а іх шмат, зародок заўтрашняга тэатра, пачатак размовы, далёкай ад канца, незавершанай!

— Але ж у лялечным тэатры — лялечнікі ўсе, амаль усе, і таму я міжволі падпадаю пад змены ў іхняй грамадзе. А я належу да тых людзей, якія не могуць мяняцца толькі з-за цяжкасцяў часу, а тым больш падперадоўваць гэтым цяжкасцям свае задумы. Тым больш ніхто не скажа сёння з пэўнасцю, што ж менавіта патрэбна Дзяржаўнаму лялечнаму неадкладна: поспех, папулярнасць, паўнотка залы ды кэса патрабаваліся ва ўсе часы...

— Але на ўсім, што тэатры прапаноўваю глядачу, лялечны пячатка выпадковага...
— Лялькам ва ўсім свеце, не

НА МУЗЫЧНАЙ СЦЭНЕ

ЯКОЕ ЖЫЦЦЁ, ТАКІ Й ТЭАТР?

Спектакль «ДЖУЛІЯ» ў Дзяржаўным тэатры музычнай камедыі Беларусі

Жыццё — вядома ж, якое. Але тэатр заўсёды быў не толькі люстэркам жыцця, а і яго альтэрнатывай. Калі ўсё жыццё было працята хлуснёй, тэатр спрабаваў гаварыць праўду. Бо гэта закон існавання тэатра і мастацтва ўвогуле: калі жыццё — штодзённыя хістанні ўлева-ўправа адпаведна палітычным амбіцыям, дык тэатр — захавальнік вечных каштоўнасцей; калі жыццё — гэта грошы плюс купоны плюс талоны, дык тэатр — прытулак Душы; калі жыццё — недарэчны маскаррад, дык тэатр — гэта Тэатр. Менавіта з вялікай літарой.

Твор У. Кандрусевіча «Джулія» паводле рамана С. Мозма «Тэатр» — у найвялікшай меры дыялог паміж Тэатрам і Жыццём. Дыялог на знешнім узроўні, калі калізіі жыцця Джуліі Ламберт даюць надзіва дакладныя праекцыі на лёс выканаўцы гэтай ролі Н. Гайдзі. І дыялог на ўзроўні ўнутраным, у душы самой Джуліі, у выніку якога яна, нарэшце, разумее, што тэатр для яе — гэта і ёсць усё яе жыццё.

Але раскінаецца заслона — і атрымліваецца амаль шок: касцюмы, афармленне сцэны (мастакі У. Жданаў, В. Жалонкіна) робяць уражанне нейкага балагана, толькі не атмасферы сапраўднага Тэатра. Пасля трэцяга-чацвёртага прагля-

ду стараецца не звяртаць на гэта ўвагу, але не дае спакою адна думка: як жа Джулія, пасля ўсіх жыццёвых выпрабаванняў, вяртаецца менавіта сюды — у такі тэатр? Зразумела, каб замест брыдкага рызья на сцэне было што-небудзь больш прыгажнае, патрэбны грошы, але ж... Няўжо і сапраўды тэатр ужо страціў свой статус альтэрнатывы бясплатнаму побыту? Вось яна, першая і галоўная супярэчнасць пастаноўкі: паміж умоўным маскаррадам, што апраўляе кожную дзею, — і тэатрам псіхалагічнай дакладнасці, які дэманструе актэры ў працэсе дзеяння.

Да гэтай відавочнай супярэчнасці далучаецца другая: паміж багатым асацыятыўным асяродкам музычных нумароў — і занадта ўжо літаральным іх прачытаннем. За спінамі герояў амаль увесь час знаходзяцца чатыры мімы, якія «тлумачаць», пра што яецца, а па ходзе дзеяння ўвасабляюць сабою парыход, цягнік, літарныя слупы і г. д.

Пластычнае вырашэнне дакладна ўпісваецца ў рэжысёрскую канцэпцыю (пастаноўшчык Б. Утораў), якую можна азначыць словам «ўмоўная рэчаіснасць» — з націскам на другім слове. А хоццаца, каб з націскам на першым, каб больш палёту думак і фанта-

ТЭЛЕБАЧАННЕ

УВАГА: МАЛЕНСТВА!

Цяжка жывецца цяпер усім. Ды, найцяжэй, мусіць дзецям-сіротам. А, між тым, мы не заўсёды памятаем пра гэта, забываемся на вядомыя словы пісьменніка пра адну-адзіную дзіцячую слязіну. Горш за тое: мы забываемся, што і культуры сапраўднай не можа быць у дзяржаве, якая не дбае пра дзіцяці сваіх.

Пра гэта нагадала новая перадача «Тэлевізійны «Дзетдом», якая ўпершыню выйшла ў эфір у мінулую суботу па ініцыятыве Беларускага дзіцячага фонду, а калі дакладней — яго прэзідэнта, галоўнага

рэдактара часопіса «Вясёлка» Уладзіміра Ліпскага. Ён жа быў і яе вядучым.

Гледачы пабывалі ў дзіцячым доме г. Мінска, дзе выхоўваюцца дзеткі-сіроты, падкідышы, а таксама хлопчыкі і дзяўчынкі тых, хто пазбаўлены бацькоўскіх правоў. І ў адным са звычайных садкоў таго ж Мінска. Было знаёмства з наведвальнікамі прыёмніка-размеркавальніка і адной са шматдзетных сталічных сем'яў. І ўсюды выяўляліся праблемы, праблемы...

Уладзімір Ліпскі прывёў лічбы, якія не могуць не выклі-

каць трывогу. Паўмільёна нашых дзяцей хранічна хворыя. 600 хлопчыкаў і дзяўчынак жывуць яшчэ ў чарнобыльскай зоне. Штогод з'яўляецца каля 800 новых падкідышаў.

Экран проста-такі крычаў: «Людзі, адумаіцеся!» Адумаіцеся і задумаіцеся. Куды мы ідзем, да чаго імкнемся, калі не турбуемся пра нашу змену?

Перадача наўрад ці пакінула каго-небудзь абыякавым. Хоццаца думаць, што людзі адгукнуцца, запамняць рахунак Беларускага дзіцячага фонду.

А. М.

адно нашаму тэатру, не стае новых тэатральных ідэй.

— ..Маленькія драўляныя фігуркі церпляць ад найнявоткіх ідэй гэтаксама, як церпляць ад вілгачы ці сухменю... Той факт, што яны зроблены з дрэва, не ратуе іх ад уплыву прагрэсу!

— Праўда, калі быць сумленным, у нашым тэатры гэтыя самыя новыя ідэі не могуць (ці не хочучы?) дасканала рэалізавацца...

— ..Накшталт таго, як марыянеткі мяняліся разам са зменамі старажытнага грамадства на новае, з пераходам ад рабства да рымскага грамадства, ад паганства да хрысціянства, і ад рэлігійнасці да артызму, рыхтун у наш час, падпадаючы пад павольныя змены, яны робяцца спадаром міністрам ды спадаром дэпутатам... Гэта абсалютна натуральна і цалкам зразумела, калі мы звярнем на тое, што ва ўсе часы, пры ўсіх магчымых формах кіравання, лялькі рухаліся след у след (а калі нікалі і паперадзе) за зменамі тэатра і таго грамадства, у якім яны жылі.

— Прынамсі, відавочна, што мае бліжэйшыя планы (а яны прадугледжвалі звароты да Бібліі, да старажытнай беларускай драматургіі), падпадаючы пад змены ў грамадстве, адсунуліся на пэўны тэрмін (крыі Божа, каб не скасаваліся).

— Сёння... найменш шчасныя перыяд існавання марыянеткі.

— Часіна сённяшніх цяжкасцяў магла б зрабіцца часінаю

назапашвання, асэнсавання, засяроджвання на самых высокамастацкіх праявах. Трэба, думаецца мне, неяк закансервавацца, каб адчуць, куды імкнецца далей.

— Але ж цалкам магчыма, што ніякая іншая сцена не магла б так дакладна ўзнавіць «дух часу» і што ніякі іншы тэатр не мог лепей выказаць крытычны ды філасофскі дух сучаснага грамадства, як тэатра бураціні...

— У тых, хто займаецца імі, два шляхі. Першы я называю камерцыйным з вядомымі ўдакладненнямі. Наш, тутэйшы камерцыйны шлях пралёў праз пераходы пад Скарынавым праспектам. Нібыта да зротыкі, культурызму, — чым яшчэ завешаны сцэні ў гэтых пераходах? Гэта шлях не да масавай культуры ў выпрацаваным вызначэнні, — гэта шлях за межы культуры. Пра мастацтва гаворкі не ідзе ўжо.

— Не існуе нейкага адзінага спосабу быць сучасным...

— Другі шлях — існуе. Для тых, хто знойдзе ў сабе сілы займацца мастацтвам. Зважым на гісторыю. Краіны, чыё тэатральнае мастацтва зазнала гвалтоўны пераход да новых часоў, маюць тэатр так званана бравейскага тыпу. У Амерыцы, напрыклад, не існуе драматычнага тэатра ў нашым (еўрапейскім) разуменні. Знік. Не «перайшоў». І цяпер як ні высільваюцца амерыканцы, як

ні наважваюцца займаць штосьці вартае (роўнае?) вялікім еўрапейскім тэатрам, у іх, бачыць свет, нічога не атрымліваецца. Не так даўно не атрымалася ў чарговы раз, — у Пітэра Брука. Ён, праўда, зрабіў адзін спектакль, які ўсё адно паказвае ў Еўропе.

— Каб зрабіць нешта даўгавечнае ў мастацтве, трэба перадусім трымацца сваіх каранёў: радаводу, сілкавацца сваім...

— Сілкавацца сваім! У свой час не выставіла грошай Марсело Марсо, чые мары пра школу мімаў доўгі час заставаліся, так бы мовіць, пры ім. Але ж вось «Камедзі Франсэз» перажыў усё! Нават іронія былых савецкіх абшараў: маўляў, тэатр-музей... А ягонымі багачамі карыстаюцца артысты, рэжысёры, студэнты... У самя цяжкія часы не знікала інфармацыя і пра ляльчыны трупы Францыі. Хоць бы дзякуючы гледцам, што занатавалі ў сваёй эмацыянальнай памяці тагачасныя ляльчыны відышчы. Дарэчы, тэатр Францыі — адзін з самых цікавых у свеце.

— У Францыі традыцыйна ставяцца да тэатра, як да збавы...

— Але ж як вынік нацыянальнай палітыкі — праца шмат каго з сусветных знакамітасцяў на французскай глебе і для французскае нацыі. Назаву хоць бы пры прозвішчы: Кантар, Мрожак, Іянеска.

— Нягледзячы на агульную настроенасць нашай культуры падначаліцца законам рынку... з усім тым шалупіннем, якое яны нясуць для душы, нягледзячы на тое, што ляльчыны тэатр у асноўным паслухмяна чынілігяе ў абозе бізнесу забавы. Ён усё-тані ўяўляе сабою раданальна-наватарскае і смелае мастацтва. Наватарскае не ў сэнсе нечуванай навіоткасі, а ў сэнсе непрыбраннае праўды, якая заўсёды з намі, але настолькі простая ды звычайная, што цяжка сабе ўявіць, што гэта яна і ёсць.

— Берані Божа Беларусі перетварыцца ў дзяржаву з брэмам камерцыйлізаваных тэатральных прапагоў, — свету мы цікавыя толькі тым, чым вядомае дасканала і што ў прыныце з'яўляецца нашым,

непаўторным. Рохканне ды вохканне након адсутнасці сродкаў на тэатральнае мастацтва — ці праз недасведчанасць у нашай справе, ці ад вялікай хітрамудрасці. Бо і цяпер можна выпускаць вялікія, шматаселеныя, дарагія спектаклі, абы толькі яны добра прадаваліся!

— У гэтай краіне ёсць тэатры, ды няма тэатральнага асяроддзя...

— Таму французскі варыянт нам не па-кішэні. Нас хутчэй напаткае амерыканскі. Пакуль нашы дачыненні з заходнімі тэатрамі ладзіліся на грунце, так бы мовіць, чыстага мастацтва, не камерцыйна. Тое, што на Беларусі адбываецца па-за сфераю высокага мастацтва (я маю на ўвазе спробы камерцыйных відовішчаў), выклікае ў лепшым выпадку недаўменне. І едуць да нас з-за мяжы пакуль са спадзяваннем зведца аселоду ад высокага мастацтва!

— І як жа на самай справе цяжка быць па-сапраўднаму адкрытым свету!

— Але высокае мастацтва рухае эксперымент, вынаходніцтва, пошук, — самае складанае, без чаго нам не пражыць на сённяшнім нашым узроўні, — высокае мастацтва не заахочваецца. (Мо таму і ставіць мы больш стараемся пра тое, што было ўжо, нават не адважваючыся мадэляваць тое, што мусіць быць). І казачу пра гэта зноў ды зноў... Каму?

— Лялькі маюць патрэбу памаўчаць, і маўчанне на іхняй мове набывае характар ісціны, выказанай голасна...

— І таму крызіс, які нібыта несюваецца на ляльчынае мастацтва Беларусі ў маім разуменні, — гэта маё ўласнае пачуццё насцярожанасці да сацыяльна-палітычнай сітуацыі. Бо крызісы надарваюцца не ў мастацтве, а ў нас саміх...

Праз пасрэдніцтва Жаны ЛАШКЕВІЧ з Аляксеем ЛЯЛЯЎСКІМ перамаўляліся Пітэр ШУМАН, ЕРЫК, Міхаіл ЧЭХАЎ, Гордан КРЭГ, Джордж СТРЭЛЕР, Мішэль дэ ГЕЛЬДЭРОД. Тэкст урэзкі належыць Пітэру ШУМАНУ.

Тамара ЧАБАН

Беларуская літаратура і літаратуразнаўства панеслі горную страту. 20 сакавіка 1992 года заўчасна памерла вядомая крытык і літаратуразнаўца, член Саюза пісьменнікаў Беларусі Тамара Канстанцінаўна Чабан.

Тамара Канстанцінаўна Чабан нарадзілася 31 мая 1952 года ў вёсцы Чабаны Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці ў сям'і сельскай сям'і. У 1974 годзе скончыла філалагічны факультэт Беларжуніверсітэта і атрымала дыплом, была нанярана ў Полацкі раён, дзе ў Ветрынскай сярэдняй школе выкладала беларускую мову і літаратуру. У 1976 годзе паступіла ў заочную аспірантуру пры нафедры беларускай літаратуры БДУ, якую закончыла ў 1980 годзе. З 1978 года ў Мінску. Працавала старшым карэктарам у выдавецтве «Навука і тэхніка». У 1982 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю, займаючыся навукова-даследчай работай у Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы АН Беларусі і актыўна ўдзельнічаючы ў літаратурна-грамадскім жыцці рэспублікі.

У друку Тамара Чабан упершыню выступіла ў 1976 годзе. Яе артыкулы па праблемах сучаснага літаратурнага працэсу друкаваліся на старонках рэспубліканскіх і саюзных выданняў, а таксама ў зборніках. Кнігі, шматлікія творчыя партрэты, што выйшлі з-пад пера Т. Чабан, яе рэцэнзіі на зборнікі вершаў беларускіх паэтаў і пазтэс прасянятыя клопатамі пра літаратуру. Працы Т. Чабан пазначаны шырыняй аўтарскага погляду, прафесійнай падрыхтаванасцю, аналітычнай заглыбленасцю, навуковасцю і эмацыянальнасцю, уменнем весці гаворку пра значнае. Зробленае ёю ў літаратуры вылучаецца высокай грамадзянскасцю, пранімнай любоўю да чалавека да жыцця, да роднага краю.

Светлая памяць пра Тамару Канстанцінаўну Чабан — таленавітага літаратара і шчодрой душы чалавека назаўсёды застаецца ў нашых сэрцах.
САЮЗ ПІСЬМЕНІКАЎ БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ ЛІТАРАТУРЫ ІМЯ Я. КУПАЛЫ АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ.

Памяці Тамары ЧАБАН

...А жыццё, як свечка дагарэла, Асцяццёшы ў вечнасці прастор, Дзе надзея і любоў квітнела, Летучы да адзіночых зор.

І, вярнуўшыся назад да Бога, Будзе помніць гэты свет душа, Дзе заўжды у нас адна дарога Да спакою чорнага крыжа.

Засталіся ў гэтым свеце дзеці, Дай ім, Божа, ласкі і святла. Хай іх свечні не патушыць вецер, Мама ёсць у іх, а не БЫЛА.

Дзеці вырастуць і зразумеюць, Што такое вечнасці прастор, Дзе надзея і любоў квітнеюць, Дзе мы ўсе ляцім да далніх зор.

Віктар ШНІП.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смуткуе з прычыны заўчаснай смерці пісьменніцы, кандыдата філалагічных навук, старшага навуковага супрацоўніка Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь ЧАБАН Тамары Канстанцінаўны і выказвае спачуванне родным і бліжнім нябожчыцы.

Класіка беларуская на сцэне Дзяржаўнага тэатра лялек Беларусі ў рэжысуры Аляксея Ляляўскага: «Сымон-музыка» Якуба Коласа. Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

зіі. Бо калі відэарад уяўляе сабой амаль падрэдкавы пераклад вершаў, гэта, безумоўна, збядняе пастаноўку, пазбаўляе яе такога жаданага ў мюзікле творчага пошуку.

Але не будзем пра тое, чаго ў спектаклі няма — лепш пра тое, што ў ім ёсць. Папершае, у «Джуліі» ёсць даволі ўдала скроенае лібрэта (Я. Свірскі), у якім, здаецца, толькі сцэны вайны, наогул дошыць каларытна, падаюцца ўсё ж нейкім стылістычным дысансам. Ёсць добрыя вершаваныя радкі з яркай вобразнасцю, арыгінальнымі рыфмамі (М. Кандрусевіч).

Па-другое, ёсць цудоўныя акцёрскія работы. Пэўна, уся беларуская перыёдыка павінна была б выбухнуць артыкуламі на тэму «бліскачае вяртанне Гайды». Спектакль, які рэзлічаны менавіта на яе выканаўчае майстэрства, — раскошны падарунак знакамітай артыстыцы. Падарунак? Ці, можа, даўно запозная даніна павагі да яе таленту? Першая спроба ўвасобіць гэты мюзікл была дзесяць гадоў назад, і цяпер можна толькі ўздыхаць, як непаўторна глядзела б у тым спектаклі Н. Гайда. Але ж і сёння яна ўражае сваёй малодасцю і амаль юначай натхненасцю, памножанай на майстэрства. Ад спектакля да спектакля расце дасканаласць выканання — засмучаюць толькі сукенкі галоўнай героіні: вядома ж, яны не ад Ніны Рычы ці П'ера Кардэна, ды ўсё роўна хацелася б, каб тыя касцюмы хоць бы не перашкаджалі артыстыцы выгладзіць першай прыгажуняй (асабліва нараканні выклікае ружовы ўбор).

Р. Харык, назменны партнёр Н. Гайды, бліскуча вядзе сваю

ролю, не баючыся шчырай буфанады, — і ў некаторых эпізодах настолькі адцягвае на сябе ўвагу, што нават усю і дзею хочацца назваць «Джулія і Майкл». Але ж неўзабаве гэты таленавіты артыст, як вядома, з'яўдае ў Амерыку. Гэтая акалічнасць надае спектаклю нейкае шчылівае адценне: няўжо прэм'ера, якую чакалі дзесяцігоддзе, так і сядзе ў нябыт? Харык не меў дублёра, але зараз ролю Майкла рэперціруе Г. Казлоў, таму не будзем страчваць надзею.

У ліку бяспрэчных каштоўнасцей спектакля і астатнія акцёрскія работы. Псіхалагічная дакладнасць кожнай дэтэлі вызначае ігру маладога артыста В. Шабуні (Томас Фэнэл). Служанка Эві ў трактоўцы А. Крайнікавай атрымалася досыць іранічнай і разам з тым добразычлівай, крыху каетлівай і вельмі самастойнай, з пачуццём уласнай годнасці. Артыстка І. Скорбагатава прадстаўляе Эві больш нязграбнай, грубай, што, на мой погляд, усё ж збядняе вобраз, робіць яго больш трывіяльным.

Адточаная роля антрэпрэньера Джымі ў выкананні А. Ранцанца, сталага майстра і вядомага коміка. У ігры больш маладога А. Касцецкага, можа, і не стае дасканаласці, якой пакуль замянае моцная плынь імправізацыйнасці, але ягоная трактоўка больш пераканаўчая. Ягоны Джымі — равеснік Майкла, таемна закаханы ў Джулію. Ён застаецца адзіны, хто будзе верыць у яе талент да канца, — і першы будзе вітаць яе вяртанне на сцэну.

Нарэшце, галоўнае, што ў спектаклі ёсць і без чаго яго б зусім не было, — гэта музыка У. Кандрусевіча. Работа

кампазітара яркая, запамінальная, вельмі і вельмі прафесійная (даруйце, але апошні эпізэт замест пазнакі абавязковай умовы працы ўсё часцей робіцца лепшым з кампліментарнаў творцам). Кідкія мелодыі, разнастайнасць рытмаў, цудоўная аркестроўка на эстрадна-сімфанічны склад са шматлікімі інструментальнымі сола, з багатым выкарыстаннем ударных. У партытуру дадаткова ўведзены саксафон, гітара, бас-гітара, сінтэзатар (яго партыю выконвае У. Грыцкевіч). Кампазітар лашырае тэмбрава-тэхнічныя магчымасці інструментаў, эксперыментуе ў галіне гуказдабывання. Добра пабудавана музычная драматургія: акрамя традыцыйнай нумарнай структуры, ёсць развітая лейтматыўная сетка, а таксама музычна аб'яднаныя буйныя сцэны. Асаблівае ўражанне робіць сцэна «Полупудманекены», фінал якой поліфанічна спалучае тры асноўныя музычныя тэмы.

Неаднастайная стылістычная аснова мюзікла: акрамя блюза ў мностве абліччаў, адкрыта шлягерных мелодый і лірычнай песеннасці, у «Джуліі» ёсць яшчэ адна лінія — музычная пародыя: на штампы «вялікай оперы», на «вердзіеўскія праходы» ў масавых сцэнах, на «ваенныя» араторыі савецкага перыяду. Але ўсё ж гэтая лінія падаецца непаслядоўнай — можа, за кошт не зусім адпаведных пастаноўчых акцесураў.

Гукавое ўвасабленне партытуры працягвае ўдасканальвацца ў працэсе паказу прэм'ерных спектакляў (дыржор А. Лапуноў). І хаця сям-там залішне павольнымі здэюцца тэмы, дзесьці не выйграюцца джазавыя сола, а ў некаторых

эпізодах аркестр глушыць рэплікі артыстаў — не гэта складае агульную карціну. Мы ўжо, здаецца, звыкліся, што нашы аркестранты не заўсёды прыхільна ставяцца да беларускай музыкі і што наогул наш аркестр музикамедыі нічога не варты. «Джулія» абяргае абодва гэтыя пастулаты. Такі прыклад: на першых спектаклях замест двух удэрнікаў прысутнічаў адзін — А. Сямак, які проста бліскуча правёў усе партыі. Дарэчы, музыканты граюць з такім натхненнем і непадробнай шчырасцю, што прымушае дараваць ім прыкрыя недарэчнасці ў найскладаным нумары «Примерная девица». І калі ацэньваць партытуру нават без аніякіх скідак на местачковы патрыятызм, то і тады мушу сумленна прызнаць: «Джулія» — адзін з найлепшых беларускіх (і не толькі беларускіх) твораў для тэатра музикамедыі. Да таго ж, гэта сапраўдны мюзікл, што сустракаецца значна радзей, чым проста абяшчэнне твора ў гэтым жанры.

Застаецца спадзявацца, што «Джулія» зацікавіць таксама тэатры за межамі рэспублікі і атрымае мноства разнастайных мастацкіх інтэрпрэтацый. І ў гэтым сэнсе — дзякую сённяшняй пастановачнай групе, што адкрыла для ўсіх дзівосную партытуру, і нізкі паклон рэжысёру Б. Утарава, які быў ініцыятарам пастаноўкі. Можна бясконца не згаджацца з тымі ці іншымі рэжысёрска-трактоўчымі момантамі, але факт ёсць факт: не было б Утарава, нікому не патрэбныя ноты і дагэтуль, магчыма, пылліся б у тэатральнай бібліятэцы. Бо ў тэатры, на жаль, — як у жыцці: тыя ж праблемы...

Надзея БУНЦЭВІЧ.

Настальгія па СССР

(Пачатан на стар. 5).

практыка сведчыць аб адваротным: паспраўднаму дзяржава можа быць суверэннай толькі тады, калі яна мае моцны, развіты нацыянальны рынак, максімальна выкарыстоўвае, не ўгадняючы з Цэнтрам, свае мясцовыя, унутраныя магчымасці для росквіту ўласнай эканомікі, незалежна ад таго б там ні было вызначае перспектывы яе росту.

Не стыкаваліся ў гэтым раздзеле палажэнні аб тым, што суб'ектамі міжнароднага права адначасова з'яўляюцца і Саюз Суверэнных Дзяржаў, і кожная з дзяржаў, якая ўваходзіць у яго. Спраўды дэмакратычна канфедэратыўная дзяржава не павінна ажыццяўляць самастойную міжнародную палітыку, бо ў гэтым лягчы разабрацца самім членам данай канфедэрацыі. У разглядаемым выпадку яе функцыі ў гэтым плане вычэрпваліся — і за даволі сціслы тэрмін — выкананнем толькі тых канкрэтных абавязанстваў, што перайшлі ад Міністэрства замежных спраў былога СССР, г. зн. мелі часовы характар.

Не адпавядала статусу пабудаванай на дэмакратычных прынцыпах канфедэратыўнай дзяржавы сфармуляванае ў пятым артыкуле праекта палажэнне: «Саюз Суверэнных Дзяржаў мае адзіны ўзброеныя сілы з цэнтралізаваным кіраваннем». Усё гэта патрэбна — і яно вельмі хутка дасягаецца — канфедэратыўнай дзяржаве толькі на выпадок рэальнага ўзброенага нападу на яе. У мірны ж час дастаткова толькі мець пэўную колькасць нацыянальных войск у кожнай з дзяржаў — канфедэрацыі. Як і многія пытанні са сферы эканомікі, стварэнне такіх войск павінна вырашацца неадкладна і абавязкова з улікам нацыянальных інтарэсаў, а не так, як гэта да апошняга часу робіцца ў Рэспубліцы Беларусь. Яе кіраўнікі па сутнасці згадзіліся на захаванне былых родаў войск Беларускай вайскавай акругі, а таксама структуры кіравання ёю, зусім не збіраючыся мяняць яе камандны склад. Выходзіць, што ў нашай вайскавай справе не патрэбны былі ніякія істотныя перамены пасля дасягнення Беларускага статусу незалежнай дзяржавы, і створаная на яе тэрыторыі былым таталітарным Саюзам ваенная машына не падлягала карэннай рэарганізацыі. Гэта вялікая памылка, бо перад узброенымі сіламі суверэннай Рэспублікі Беларусь і нацыянальных інтарэсаў паўсталі цяпер зусім іншыя задачы, чым гэта было не толькі некалькі, але нават і год таму назад. І вырашэнне іх трэба ўскласці на плечы пераважна не тых, хто сёння працуе ў штабе Беларускай вайскавай акругі, камандуе падначаленымі ёй арміямі, карпусамі, дывізіямі. Галоўную апару тут трэба рабіць на нацыянальна-самасядомай афіцэраў-беларусаў, якія служыць у розных раёнах былога СССР і за яго межамі, для чаго варта тэрмінова адклікаць іх на радзіму і пачаць укамплектоўваць імі камандныя пасады ў арміі. Цяпер, слава Богу, няма вайны, а ідзе працэс утварэння ўласнага войска Рэспублікі Беларусь, і найважнейшым у вылучэнні афіцэраў на камандныя пасады з'яўляецца не так іх прафесійнае майстэрства і воінская адвага, колькі ўсведамленне асабістай адказнасці за лёс Беларускага народа, жаданне прысвяціць усяго сябе служэнню роднай Бацькаўшчыне. Не трэба забывацца, што афіцэрам-беларусам куды лягчы будзе, чым іх калегам з БВА, прыстасаванца да ўмоў жыцця і службы ў нацыянальным войску, у якім належнае месца зоймуць ратныя традыцыі, культура і мова Беларускага народа. Улічваючы традыцыйна мабільны характар службы афіцэраў у Савецкай Арміі, разумней абсалютную большасць камандзіраў БВА перадыслакаваць у рэспублікі па месцы пражывання іх нацыянальнасцей, чым ладзіць тут у нас курсы сярод вайскоўцаў па вывучэнні Беларускай мовы. З якой «прыхільнасцю» некалі многія з іх ставіліся да апошняга, можна меркаваць па масавым вызваленні імі сваіх дзетак-школьнікаў ад вывучэння яе.

З публікацыі гэтага і мінулых гадоў вядома, што ў розных раёнах краіны існуюць суполкі афіцэраў-беларусаў, якія працягваюць не толькі вялікую зацікаўленасць, але і на практыцы шмат што робяць для Беларускага нацыянальнага Адраджэння. Самая высокая ўхва-

ла заслугаючы смелыя, празорлівыя рашэнні праведзенага ў кастрычніку 1991 года ў Мінску з'езда Беларускага згуртавання вайскоўцаў (БЗВ). На чале Згуртавання стаяць афіцэры, якіх з поўнай падставой можна назваць беларускімі дэкабрыстамі. Менавіта такіх афіцэраў урад Рэспублікі Беларусь і павінен неадкладна адклікаць на радзіму і даручыць фарміраванне тут нацыянальнага войска.

Напісаў «неадкладна» зусім невыпадкова, бо ёсць факты, калі нацыянальна свядомых афіцэраў-беларусаў, сяброў БЗВ ігнаруе ваеннае камандаванне, не выключаючы нават кіраўніцтва Беларускай вайскавай акругі. Без спраўды нацыянальнага войска дзяржаўная суверэннасць Рэспублікі Беларусь будзе заставацца толькі на паперы.

І давайце спынімся палохаць сябе неверагодна велізарнымі выдаткамі на ўтрыманне нацыянальных узброеных сіл. Іх жа маюць нават самыя бедныя і слабаразвітыя краіны свету! Дык чаго ж мы ніяк не адважымся на такое? Згодзен, што нам не па плячы мець такое войска, якое на нашай зямлі трымалі і трымаюць былы СССР і цяперашняя Саюзная Суверэнных Дзяржаў. Але ж на што яно нам такое? Бо, нават мабілізаваўшы ў армію пагалоўна ўсё дарослае мужчынскае і жаночае насельніцтва, нам не ўдалося б стрымаць ваеннае ўварванне з боку Расіі, Украіны ці Польшчы. Зусім неаднолькавыя ў нас з імі судадносіны па колькасці насельніцтва і памерах плошчы. І таму вельмі добра, што няма аніякіх падстаў гаварыць пра рэальнасць ваеннай пагрозы з іх боку. Адсюль вынікае, якой малалікай і недарагой у нас павінна быць нацыянальная армія.

Менш прызначэнняў да праекта «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў» магло б быць толькі па частцы выкладзенага ў ім рэгулявання эканамічных адносін. Кожнаму зразумела, што палітычная, дзяржаўная суверэннасць не павінна весці да разрыву рацыянальных, апраўданых практыкай міжрэспубліканскіх гаспадарчых, вытворча-тэхнічных, гандлёвых, навуковых сувязей, толькі, на жаль, раней разумнага ў іх было вельмі і вельмі мала і ў дачыненнях БССР з СССР.

З усім, што аджыло свой век, не адпавядала статусу суверэннай дзяржавы, трэба было рашуча развітацца, не баючыся аслабіць моц аб'яднаных наддзяржаўных органаў. Аўтары ж новага праекта Дагавора былі задужа заклапочаны, як бы не дапусціць іх паслаблення. Ні ў адной вядомай нам канфедэрацыі дзяржаў не было такіх магутных міждзяржаўных органаў, так моцна перыферыя не падпарадкоўвалася Цэнтру, як гэта было прадугледжана ў даным дакуменце. Міркуючы па функцыях Дзяржаўнага савета Саюза, урада Саюза, падначалены ім міждзяржаўных органаў кіравання, усе яны былі б вельмі грувасткімі, здольнымі прыглушыць любую ініцыятыву на месцы, калі яна ў чымсьці прарэчыла б інтарэсам Цэнтру. Таму не сумняваюся, што і прапановы ў разглядаемым праекце Саюз Суверэнных Дзяржаў аназаўся б не такім ужо і далёкім ад свайго папярэдніка СССР. Час зразумець, што чым менш у любога новага канфедэратыўнага дзяржаўнага аб'яднання ці цяперашняй Саюзнасці Незалежных Дзяржаў будзе рысаў былога СССР, тым больш будзе гарантый, што ўсе яго народы, у тым ліку і беларусы, створачы свае спраўды суверэнныя нацыянальна-дзяржаўныя фарміраванні. Апошні праект Дагавора не забяспечваў такіх гарантый, таму ўпэўнены, калі б не адбылося падпісання ў Беларускай пушчы пагаднення, дык і на Беларусь, па прыкладзе яе суседзі Украіны, шырокія маштабы навары бы рух за выхад з Саюза і ўтварэнне самастойнай, не залежнай ні ад якога Цэнтру дзяржавы.

Не адкрыю Амерыкі, калі скажу, што і ў падпісанні Б. Ельцыным, Л. Краўчукі і С. Шушкевічам Пагаднення аб стварэнні Саюзнасці Незалежных Дзяржаў ёсць палажэнні, якія істотна абмяжоўваюць нацыянальную суверэннасць. Як даніна былой унітарнай мілітарыскай дзяржаве гучаць у ім словы, што «дзяржавы — члены саюзнасці будуць захоўваць і падтрымліваць пад аб'яднаным камандаваннем агульную ваенна-стратэгічную прастору». Навошта нашым бедным краінам захоўваць гэтую страшэнную прастору і прычым без усялякага ўдакладнення тэрміну яе захавання? Мо, не дай Божа, навікі? У сувязі з гэтым узнікае пытанне: ці не адштурхоўваем мы такім сцвярдэннем ад сябе народы цывілізаванага свету, якія хочучы жыць між сабой у лагодзе і міры?

Пры наяўнасці аб'яднанага камандавання, агульнай ваеннастратэгічнай прасторы кожная з дзяржаў, якая падпіса-

ла Пагадненне, практычна пазбаўлена такога найважнейшага аtryбуту нацыянальнага суверэннітэту, як уласныя ўзброеныя сілы. У любы момант гэтае аб'яднанае камандаванне, зыходзячы з інтарэсаў найбольш магутнай і ўплывовай краіны Саюзнасці Незалежных Дзяржаў, можа навіязаць яе астатнім членам — у суветнай практыцы падобнае вельмі часта здаралася — такую праграму ваенных выдаткаў, што ў іх бюджэтах толькі крохі застаюцца для пакрыцця гаспадарчых і сацыяльна-культурных патрэб.

Моцна звязвае рукі суверэнных народаў сёмы артыкул Пагаднення, які быццам цалкам спісаны з праекта «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў». Тут ізноў прысутнічаюць выразы, якія даўно нагнелі аскаміну, нахшталь: агульныя каардынацыйныя інстытуты, каардынацыйна-эканамічная прастора і да т. п. З дапамогай такіх магутных рычагоў можна выпустаць, размыць дашчэнт дзяржаўны суверэннітэт нават краіны з багатымі традыцыямі самастойнага нацыянальнага развіцця, чым, на жаль, не можа пахваліцца Беларусь.

Няцяжка прадбачыць, да якіх непажаданых вынікаў можа прывесці тую ці іншую краіну ўзятае ёю паводле Пагаднення абавязальства гарантаваць адкрытасць граніц, свабоду перамяшчэння грамадзян. Сваім грамадзянам, зразумела, нельга ставіць аніякія абмежаванні па перамяшчэнні ўнутры краіны ці ў выездзе за яе межы. А вось што датычыць іміграцыі ў яе насельніцтва з іншых краін, тут неабходна, як гэта робіцца ў суверэнных дзяржавах, планаванае рэгуляванне дэмаграфічнымі працэсамі, інакш ізноў давядзецца мець справу з размываннем карэнных этнасаў на іх жа гістарычных тэрыторыях.

Ідэалам рэальнага дзяржаўнага суверэннітэту істотна можа прырэчыць высунатае ў Пагадненні патрабаванне перад краінамі дзейнічаць толькі ў строгай адпаведнасці з інтарэсамі ўсёй саюзнасці, для чаго ў дакуменце часта ўжываецца выраз «у рамках саюзнасці». Адсюль вынікае, што кожны Высокі Дагаворны бок да таго, як штосьці канкрэтна зрабіць, павінен усур'ёз задумацца, а як жа гэта ўпісваецца ў рамках саюзнасці? Такім падыходам наўрад ці раздзіраць уласную ініцыятыву, навучышыся жыць самастойна.

Бясспрэчна, Пагадненне ёсць пэўны крок наперад у параўнанні з праектам «Дагавора аб Саюзе Суверэнных Дзяржаў», але і ў першым дакуменце ўтрымліваецца нямаля палажэнняў, з дапамогай якіх вельмі проста абмежаваць нацыянальную незалежнасць той ці іншай краіны саюзнасці. Невыпадкова, відаць, амаль усе тыя сілы, што так актыўна выступалі за захаванне былога Саюза, без асаблівых ваганняў ухвалілі і Пагадненне. Гэтыя сілы і сёння ў ім бачаць надзейны сродак бяскрыпнай інтэграцыі, маналітнага аб'яднання дзяржаў у штосьці ўжо вельмі адзінае, непарыўнае. Што нам дала такая інтэграцыя больш за сямідзесяцігадовы перыяд, кожнаму вядома. Для нармальнага нашага нацыянальнага развіцця, думаю, не такой важнай з'яўляецца любая форма інтэграцыі, колькі эканамічная і дзяржаўна-палітычная незалежнасць, бо толькі ў такім выпадку мы зможам разумна інтэгрыравацца эканамічна, узяць на належны ўзровень свае прадукцыйныя сілы, развіць іх у поўнай адпаведнасці з наяўнай сыравіннай базай, прафесійна-кваліфікацыйным складам і вытворчым вопытам працоўных.

Ад падпісанага Пагаднення да рэальнай суверэннасці — дыстанцыя велізарнага памеру. Шлях да такой суверэннасці ідзе праз свядомую, этанакіраваную дзейнасць не толькі адных палітыкаў, але і ўсіх людзей, якія заклапочаны лёсам сваёй нацыі. Таму разумна было б ужо цяпер нашым палітыкам і вучоным усур'ёз узяцца за распрацоўку грунтоўнай навуковай канцэпцыі сацыяльна-эканамічнага і культурнага развіцця Беларусі ва ўмовах яе поўнай нацыянальна-дзяржаўнай самастойнасці і незалежнасці, каб наперад ведаць усе цяжкасці і эфектыўныя шляхі іх пераадолення, не быць зняўважліва захопленымі няпростымі падзеямі, што чакаюць нас у недалёкім будучым.

Яўхіма Кохана лёс закінуў у горад Багародзіцк Тульскай вобласці. Але і там ён застаецца беларусам і піша, як і напачатку, яшчэ ў 30-ыя гады, вершы па-беларуску.

Нядаўна яму споўнілася 80 гадоў. Адметная вяка ў чалавечым жыцці! Як піша Я. Кохан, «кожны па-свойму адзначае яе, калі адзначае. А я адважваюся на іншае, на міласэрнасць «ЛіМа» — з выпадку майго такога стыхійнага бедства дасылаю нізку вершаў».

Штотыднёвік, друкуючы творы ўбірае, жадае яму добрага здароўя і плёну ў творчасці.

Яўхім КОХАН

МАЛІТВА

Яна не прымх, не забабон.
І не прышчэпка часу ў чымсьці,
А заветныя ціхі зван
Душэўнасці адкрытай, чыстай.
Навошта ж ён! Аб чым жа ён!
Штораз пранікліва ўрачысты
Мяне трывожыць зноў і зноў,
Імкне ў мяне палёгку ўрымсціць.

Люблю глядзець я на дзяцей,
Што дораць радасць мне на старасць,
Якой я ведаць не хацеў,
Ды ў рэшце рэшт уведаў зараз.
Яны не ведаюць чагосць,
Што ведаю я беспамерна.
І ў тым уся іх прыгажосць,
Што сэрцу любя неймаверна.

Гэта ўсё было калісьці,
Толькі дзень мой расвітаў.
Быў я ў песні, бы ў калысцы:
«Сёння тут, а заўтра там».
Праляцела летаў мноства.
Сутаняцца дзень мой стаў.
Мне ўжо спеў той — зван з пагоста:
«Сёння тут, а заўтра там».

Мы пахавалі блок-4
У герметычны саркафаг,
Каб ён не вылецеў у вырай,
Каб сам сабой бяшкодна спрах.
Яго ж часцінкі у паветры,
У зямлі прысутнічаюць скрозь,
Пра што нам сведчаць дазіметры,
Хоць вельмі мала ў нас іх ёсць.
У саркафаг перабудовы
Блок-70 хаваем мы.
Калі схаваем — невядома,
Ніхто не дасць адказ прамы.
Але часцінкі з блокаў гэтых
Перамяшаліся ўсе ў нас,
Што жыць трывожна нам і свету
Яшчэ, быць можа, доўгі час.

Хай быццам дома я ў Расіі, —
Жыве ва мне ўсё ж Беларусь
Сваімі згукамі усімі,
Якімі з ёю гавару.
Ёсць шанец, што з часам апынуся
Я за дзяржаўнаю мяжой,
Але ўсё роўна застануся
З сваёй бязмежнаю душой.
Калі я ў Беларусь трапляю,
Дык ледзьве спазнаю яе,
Што не па-свойму размаўляе,
Што ёй ніяк не прыстае.
Усё ў ёй фауна і флора
Па-беларуску мовіць мне,
А на трасянцы люд гаворыць —
Што можа быць яшчэ сумней!

ПРЭМ'ЕРЫ

«Майстар і Маргарыта»

20 і 21 сакавіка адбыліся прэм'ерныя паказы оперы Я. Глебава «Майстар і Маргарыта» паводле аднайменнага рамана М. Булгака. Лібрэта Л. Глебавай ды Я. Глебава, музычны кіраўнік і дырыжор А. Анісімаў, рэжысёр-пастаноўшчык В. Цюпа, сцэнаграфія У. Арэф'ева. У першым спектаклі, сцэну з якога вы бачыце на здымку У. Панады, былі заняты салісты ДАВТА Беларусі Н. Кастэнка (Маргарыта), У. Экнадзісаў (Майстар), А. Кеда (Воланд), А. Саўчанка (Понцій Пилат), С. Драбышэўскі (Ешуа) і інш.

МУЗЫКА

Багдановіч... з берагоў Нявы

Госць Мінска кампазітар Ігар Маціеўскі з Санкт-Пецярбурга быў галоўнай дзейнай асобай на вечарыне «Максім Багдановіч у музыцы», якая адбылася ў Доме літаратара. Выконваліся толькі ягоныя творы на вершы выдатнага паэта. Сам І. Маціеўскі сказаў, што не пісаў музыку на вершы вялікага паэта Беларусі немагчыма. Шэраг твораў прагучаў у аўтарскім выкананні, а такса-

ма ў дуэтах са скрыпачкай Р. Сарнісавай і майстрам-рэстаўратарам музычных інструментаў У. Пузынём (п'еса «Роздум» для голасу й дудкі). Песні І. Маціеўскага на вершы М. Багдановіча выканалі таксама П. Елісеева, М. Васілевіч ды іншыя спевакі. Слухачы пачулі некалькі песень і ў запісе — іх спяваў заслужаны артыст Беларусі В. Скоробагаў. П. ГАРДЗІЕНКА.

Страціў незалежнасць?!

Абнаўляе формы творчай працы адзін з вядучых музычных калектываў Беларусі — Дзяржаўны канцэртны аркестр пад кіраўніцтвам заслужанага дзеяча мастацтваў рэспублікі Міхаіла Фінберга. Нядаўна вырашана стварыць пры аркестры дзіцячую студыю беларускай папулярнай песні. Як лічыць дырыжор М. Фінберг, стварэнне такога прафесійнага эстраднага гуртка для дзяцей вельмі неабходна, каб яны не гадаваліся на рэпертуары кшталту «Взвейтес, кострамі...», а змалку далучаліся да роднага слова, «апанутага» ў гомую песенную інтанацыю, да таго ж, прызвычайваліся выступаць поруч з сапраўдным вярліным аркестрам. Можна, так будзе га-

давацца новая генерацыя беларускіх эстрадных спеваноў... А кіраваць дзіцячай музычнай суполкай прызначаны кампазітар Зміцер Яўтуховіч, які, на думку дырыжора, мае ўжо добрае імя ў песенным жанры, многія ягоныя творы з прыемнасцю выконваюць менавіта беларускія дзеці. Дык што — незалежны кампазітар, займаюшы сталую працу, страціў сваю незалежнасць? Наўрад. Бо следам за Яўтуховічам, маэстра Фінберг паўтарае ўжо крылатую фразу: «У бок Масквы мы больш не глядзім». Першае адказнае выступленне дзіцячага калектыву мае адбыцца ў жніўні на песенным фестывалі ў Віцебску. Н. К.

ТЭАТР

Чарадзейная гісторыя

«Чарадзейная гісторыя пра цара джынаў, удачлівага Аладзіна і прынцэсу Будур» — так назвалі Мадэст Абрамаў і Уладзімір Граўцоў п'есу, напісаную імі паводле адной з папулярных арабскіх казак з кнігі «Тысяча і адна ноч». Прэм'еру, якая адбылася 25 сакавіка, Беларускі тэатр юнага глядача прымеркаваў да вясновых школьных канікулаў. Пастаноўку ажыццявіў мастацкі кіраўнік тэатра М. Абрамаў. Мастацкае афармленне Л. Рулёвай. У спектаклі шмат музыкі, спеваў, танцаў і, вядома, чудаў.

ЛІТКУР'ЕР

У трэці раз

Дзякуючы выдавецтва «Народная асвета» ў трэці раз да нацыянальнага чытача прыйшла знакамітая кніга Уладзіміра Караткевіча «Зямля пад белымі крыламі». Як вядома, лёс гэтага аповяду пра мінулае роднага краю і яго сённяшні дзень быў няпростым. Аўтар, які ў сваім асэнсаванні даўніны адшоў ад стэрэатыпаў, быў сустрэты ў «штыкі». Яго «Зямлі...» з цяжкасцю ўдалося пабачыць свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура»

толькі ў 1977 годзе, хоць была выдадзена і высокая ацэнена ў колішніх саюзных рэспубліках і за мяжой. Зноў «Зямля пад белымі крыламі» пабачыла свет нядаўна — яна ўвайшла ў першую кнігу васьмага тома Збору твораў У. Караткевіча. І вось трэцяе спатканне з ёю. Выданне адрасавана ў першую чаргу вучням і настаўнікам. Прадмову «Шчырае слова аб Радзіме» напісаў народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў.

Знаёмцеся: «Дзянніца»

Не, гаворна ідзе зусім не пра тую «Дзянніцу», якую рэдагаваў у свой час Цішка Гартны, а пра «газету» ў «Настаўніцкай газеце». Толькі што з'явіўся трынаццаты выпуск «Дзянніцы». Як і ўсе ранейшыя, «выданне» апавядае пра выдатных дзеячаў нацыянальнай культуры, прапагандуе адра-

джэнскія працы. У выпуску — вершы М. Дуксы, успаміны М. Гамолі, «Як я класіка правіў», артыкул М. Абабуркі «Яшчэ раз пра Іллю Капеевіча», артыкул С. Белага «Каласуны», згадкі Г. Вінярскага аб падарожжы ў родныя мясціны Т. Касцюкі.

Чарговае, традыцыйнае...

Як і раней, у час школьных вясновых канікул у рэспубліцы прайшоў Тызень дзіцячай і юнацкай кнігі. На гэты раз свята школьнікаў было адрджэнскія аспекты. У час шматлікіх сустрэч, якія прайшлі ў школах, дзіцячых садках, бібліятэках, пісьменнікі гаварылі хлопчыкам і дзяўчынкам аб тым, як важна адчуваць сябе беларусамі, з павагай ста-

віцца да свайго роднага. Адкрыццё ж Тызня адбылося ў Доме літаратара. Дзеці змаглі пазнаёміцца з лялькамі і габеленамі, зробленымі іх аднагодкамі з мастацкай школы № 3 г. Мінска, у кіску набыць цікавыя кніжкі, пабываць на малюнічым прадстаўленні юных мюзыкантаў і акцёраў. Пісьменнік Уладзімір Ліпскі пазнаёміў сваіх будучых чытачоў з новай казкай.

Толькі пачатак

Літаратурнае аб'яднанне «Пошук», што працуе пры рэдакцыі газеты «На стражне Окцябры», выпусціла першы зборнік сва-

іх паэтаў. Есць сярод іх і тыя, хто не цураецца роднай мовы, — В. Габрусева, К. Цыбульскі, І. Пыка, М. Вяршынін.

ДРУК

Думае... «Беларуская думка»

Колішні часопіс «Комуніст Белоруссии», які летася стаў «Беларуская думка», пазбавіўся ранейшага ідэалагічнага рытыву на свайго чытача. Усё больш з'яўляецца на старонках «БД» матэрыялаў, што ўносяць уклад у справу нацыянальнага Адраджэння. Прынамсі, у гэтым пераконнае трэці сёлетні нумар часопіса. У ім прыцягвае ўвагу раздзел «Вузлы айчынай гісторыі: альтэрнатыўны погляд». С. Тарасаў у артыкуле «Полацкая зямля» зазірае ў глыбокую даўніну, дзе бяруць пачатак вытокі беларускай дзяржаўнасці. Дацэнт Беларускай політэхнічнай акадэміі У. Ермалаеў закранае праблемы выкладання гісторыі Беларусі ў вышэйшых навучальных установах — у сваёй ванне юнкны капітан.

Меснікам міністра народнай адукацыі Рэспублікі Беларусь Л. Сухант аб тым, чым жыве сёння нацыянальная школа і якія праблемы перадае ёй стаяць («Інтэлектуальны генфонд. Як яго захаваць і развіваць?»), Развагі настаўніка беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 142 г. Мінска С. Дубовіка «Тугі вузел двухмоўя» пра тое, як важна своечасова пераадолець беларускі нігілізм, зразумець, што, жывучы на Беларусі, трэба ведаць мову яе народа.

Да ўсяго матэрыялы гэтых і пададзены па-беларуску...

«Дзеці сляпнікі» — развагі журналіста У. Бычэні наконт будучыні беларускай вёскі. Яны прапанаваны пад рубрыкай «Зямля і людзі». П. Сабіна (рубрывка «Экалогія») гаворыць таксама аб адной з надзённых праблем — воднай («Плач вады»).

«Тэатральная Беларусь», № 2

Другі нумар «Тэатральнай Беларусі» сведчыць аб тым, што часопіс набывае свой твар. Змешчана п'еса-містыфікацыя С. Кавалёва «Звар'яцелы Альберт, або Прароцтва шляхціца Завальні», створаная па матывах твораў Я. Баршчэўскага (прадмова Я. Адамовіча). Санраатар праўлення Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі К. Белавусаў (артыкул «Шлях даўжынёю ў пяць гадоў»), артыст У. Кулішаў, рэжысёр В. Анісенка, крытык Т. Арлова, драматург А. Петрашэвіч (адказы на пытанні анкетны) падсумоўваюць шлях тэатра паміж двума з'ездамі. В. Козел (агляд «Якасць ці колкасць?») і З. Лысенка (разгорнутая інфармацыя) вяртаюць чытача да міжнароднага тэатральнага фестывалю «Студыйныя каляды», што праходзіць летася ў Мінску. А. Сабалеўскі («У намедзі і драме») звяртаец-

ца да слаба даследаваных аспектаў акцёрскай дзейнасці Г. Глебава. Л. Габрубчанка («Чаму смяецца Лангуста?») рэцензуе адзін з апошніх спектакляў купалаўцаў В. Нячай («У свеце прывідаў, жыёл і людзей») аналізуе спектакль тэлебачання «Прывіды» па п'есе «Машэка» М. Арахоўскага, Л. Фёдарова («Цётка Ганна») прапануе штрыхі да творчага партрэта Г. Рыжковай. У. Мальцаў («Забывы спэнталь») звяртаецца да гісторыі коласаўскага тэатра.

«Дзея пачынаецца на плошчы» — публіцыстычныя нататкі Я. Міклашэўскага. У нумары рэцензія В. Васючэні на кнігу М. Ароцкі «Судны дзень Скарыны», раздзел «Пасля спектакля» (гумарасна У. Юдзіна «Тэатрал», шаржы Ф. Варанецкага), фотарэпартаж У. Крука «Прыемная згадка», разнастайная інфармацыя.

«Вяснянка» і народная адукацыя

ЮБІЛЕ

Віншаванні хору імя Цітовіча

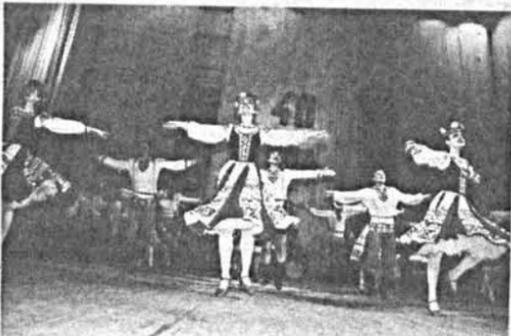
Першынец сярод раённых газет сталіцы Беларусі «Вяснянка», якая выходзіць у Фрунзэнскім раёне, падрыхтавала таматычны выпуск «Народная адукацыя. SOS». Журналісты з трывогай пішуць аб праблемах, з якімі сутыкнуліся педагогі цяпер, калі крызіс заўважаецца не толькі ў эканамічнай сферы. Разам з тым яны не абмінаюць і таго, што ўжо зроблена сёння ў раёне. У прыватнасці, у артыкуле В. Кроз «Зерне сеецца ў добрую глебу» гаворыцца аб рабоце Мінскай нацыянальнай беларускай гімназіі, якой споўнілася ўсяго год. Заслугоўвае ўвагі і споведзь старшага настаўніка СШ № 166 Т. Макарэвіч «Я — беларускі настаўнік».

Дарэчы, на старонках газеты рэгулярна расказваецца пра творчасць дзеячаў нацыянальнай культуры, што жывуць на тэрыторыі раёна.

ЮБІЛЕ

Віншаванні хору імя Цітовіча

Дзяржаўнаму акадэмічнаму народнаму хору Рэспублікі Беларусь імя Г. Цітовіча споўнілася 40 гадоў. У зале філармоніі, дзе сабраліся паклоннікі калектыву, гучалі цёплыя словы віншаванняў. У заключэнне адбыўся канцэрт.

Балетная група выконвае вакальна-хараграфічную кампазіцыю «Беларускія веснавыя абрады, гульні, карагоды».

Фота Валерыя АЛЯШКЕВІЧА.

(БЕЛТА).

АНОНС

Пра тэатр — аб'ектыўна?

Пад рубрыкай «Аб'ектыў-тэатр» распачынае цыкл тэлевізійных перадач і праграм тэатральны крытык, тэлевізійны журналіст Мая Гарцацкая. Яна прапануе творчыя партрэты, дыскусіі, выступленні дзеячаў тэатра і шмат што іншае. У першай перадачы, якая выйдзе на экран сёння, 27 сакавіка, у Міжнародны дзень тэатра, вы пазнаёміцеся з навінамі тэатральнага жыцця беларускіх (у прыватнасці, мінскіх) тэатраў і маладымі рэжысёрамі, якія прадэманстравалі ўжо адметнасць свайго рэжысёрскага мыслення ды выбітнасць сваіх тэатральных увасабленняў.

РЭПЛІКА

«Цыркавы трук» з міліцыяй

Днямі дзяжурны «газін» даставіў у апорны пункт міліцыі В. Крамянецкага ды В. Маторына — удзельніка лімаўскага «круглага стала» (гл. нумар за 6.03.92 г., «Ключы ад цырка Беларусі»). Што ж учынілі ветэраны манежа? Ніколі не здагадаецца! Дый пра гэта не могуць даўмецца і самі «злачынцы», якія пасля гасцявання ў міліцыі вымушаны былі звярнуцца з пісьмовым запытам да народнага дэпутата А. Трушава. Чаго просіць? Пасадзейнічаць упарадкаванню спраў у Мінскім цырку ды ўсталяванню творчай атмасферы, неабходнай для адраджэння цырка Беларусі... А пры чым тут міліцыя? О, гэта фірменны фокус кіраўніцтва нашага дзяржцырка!

рушальнікаў рэжыму! Праўда, убачыўшы замест п'яных дэбашыраў цярпых, прыстойных інтэлігентных людзей, ахоўнікі парадку так і не змаглі сціслаці ант пра затрыманне «хулганцаў»...

Пасля згаданай публікацыі ў «Ліме» дырэкцыя Мінскага цырка распарадзілася не пускаць В. Крамянецкага ды В. Маторына ў будынак, пра што яны даведзіліся, зайшоўшы туды, каб узагадніць пытанні, звязаныя з бухгалтэрыяй. Дзеля гэтай справы дзяжурныя іх прапусцілі. Аднак пакуль наведнікі былі ў бухгалтэрыі, дырэкцыя... выклікала міліцыю, каб з іе дапамогай вывесці прэч «па-

«Мы трантуем гэты выпадак як простае зьядзенне рахункаў за слушную крытыку, што прагучала са старонак «Ліма» ў адрас кіраўнікоў цырка — былых партыйных функцыянераў. У дзеляных, учыненых супраць нас дырэкцыяй цырка, як у лостэрну адбавоўца выкладзеныя ў «Ліме» факты: цяперашняе кіраўніцтва ўсім намаганнямі спрабуе адмежавацца ад людзей цырка, ад прафесійнай цыркавай справы, каб і далей жыць спакойна па-старому, не прымаючы ўсур'ёз праблемы прафесійнага цырка Беларусі, — каб і далей націцца па інерцыі на вазноу дылетанцтва ды блызнадарнай камерцы...», — пішуць у сваім звароце да дэпутата В. Крамянецкі ды В. Маторына.

Але ж які «трук» — ветэранам цырка такое і не снілася! Дарэмна ж яны сумняваліся ў творчых магчымасцях свайго колішняга начальства... С. ВЕТКА.

АДКУЛЬ пайшла беларуская мова? Легенда, створаная філолагамі, на гэта адказвае так.

Жыла-была калісьці агульная мова ўсіх славян: яшчэ тады, калі ўсе месціліся побач. Потым яны разышліся. І на новых жыхарствах узніклі тры новыя мовы: паўднёваславянская, заходнеславянская і ўсходнеславянская.

Апошняя, усходнеславянская, была агульнай мовай Старажытнай Русі—першай дзяржавы ўсходніх славян. Таму філолагі завуць яе яшчэ «старажытнарускі» («древнерусский язык»). Старажытнаруская мова мела магчымасці заставацца на век адзінай. Але адбыўся палітычны катаклізм: прыйшла наваля з усходу. Татара-манголы захапілі большую частку Русі, рэштка трапіла ў склад Вялікага княства Літоўскага, а потым—Рэчы Паспалітай. Да таго адзіны «старажытнарускі народ» аказаўся падзеленым. У выніку падзялілася, «распалася» і «старажытнаруская мова»: ад расейскай адпалі ўкраінская ды беларуская, што зазналі летувіскі і польскі ўплыў.

Такая схема. Яна ўвайшла ў безліч школьных і інстытуцкіх, універсітэцкіх падручнікаў, з дапамогай якіх убываецца ў галовы кожнаму новаму пакаленню. Нездарма ж адзін з чытачоў «Народнай газеты» выказаўся так: «Белорусский язык—это тот же русский, по которому походил польский сапог». І што цікава, газета не знайшла, чым гэта абвергнуць!

А абвергнуць жа можна было! І не толькі можна—трэба. Бо ёсць яшчэ людзі, якія ўспрымаюць змаганне за незалежнасць Беларусі як валтузю: маўляў, нашошта нам незалежнасць, калі беларусы—тыя самыя рускія, па якіх пахадаў польскі бот? Раз яны былі калісьці гвалтоўна адарваны ад рускіх братоў, дык чаму б да іх не вярнуцца? І ўжо, глядзіш, прымаюцца дзе-нідзе рэзалюцыі—ні болей, ні меней—аб далучэнні нейкага завода да РСФСР... Менавіта гэтага і дамагаўся сотні гадоў расейскі царызм, а пасля яго — КПСС на чале з Леніным, Сталіным, Хрушчовым, Брэжневым.

Любая просценькая схема ўражае сваёй закончанасцю. Аде давайце накладзем яе на гістарычныя факты.

Найноўшы «Лингвистический энциклопедический словарь» (М., 1990) сцвярджае, што «древнерусский язык» распаўся на тры асобныя ўсходнеславянскія мовы ў 14—15 стагоддзях (с. 143). Сапраўды, калі чытаць літаратуру, створаную на тэрыторыях Расеі, Украіны ды Беларусі, то можна заўважыць, што да 15 стагоддзя і нават пазней яна пісалася на адной мове, а потым на Беларусі ды Украіне тэксты пачынаюць усё болей адрознівацца. Але ці не прымаем мы за распаўсюд мовы штось іншае?

Лінгвісты з доктарскімі ступенямі, акадэмікі не могуць не ведаць, што і сёння кніжная мова і гутарковая—не адно і тое ж. І сёння, напрыклад, на Беларусі існуе дыялекты падзел, ажно паляшук ды палачанін, гаворачы кожны па-свойму, не надта разумеюць адзін аднаго. А кніжную мову Кіеўскай Русі чамусьці лічаць адзінай гутарковай для ўся дзяржавы!

Згодна з «Лингвистическим энциклопедическим словарем» (с. 143), «старажытнаруская мова» сфармавалася ўжо ў 7—8 стагоддзях. Значыцца, да свайго «распаду» існавала 700—800 гадоў! І раптам—«распалася». З-за падзелу «древнерусского народа» паміж татарамі ды Літоўскай.

Калі такое магчыма, дык павінны быць і іншыя прыклады распаду мовы. Але дзе яны?

Ні ў 14—15 стагоддзях, ні перад імі, ні пасля іх у Еўропе не распадалася анвідная мова, хаця народы, было, падзяляліся. Так, нямецкі этнас дзяліўся паміж дзесяткамі дзяржаў. Але ў моўным сэнсе застаўся адзіным. Частка румынаў стагоддзі стагнала пад прыгнётам Турцыі, частка ўваходзіла ў Аўстра-Венгрыю з яе афіцыйнай нямецкай мовай. Але з-за гэтага дзве румынскія мовы не ўзніклі. Больш за сто гадоў палова Польшчы знаходзілася пад Расеяй, палова—пад Германіяй ды Аўстра-Венгрыяй. Але польская мова ад таго не падзялялася.

Дык, можа, «древнерусский народ» пасля падзелу трапіў у нейкі асаблівы ўмовы? Аніяк не скажаш гэтага! Ці маглі зрабіць татары на расейцаў сур'ёзны моўны ўплыў, калі жылі далёка ў стэпах, а «кіраванне» Масквой з іх боку вылілася толькі ў збіранне даніны ды рабаўніцкія набегі? Невыпадкова ж расейская мова—набліжэйшая да «старажытнарускі».

А аб якім моўным ціску з боку летувісаў можна гаварыць, калі ў Вялікім княстве Літоўскім дзяржаўнай мовай пачатку была менавіта «старажытнаруская», якую замяніла старабеларуская? Летувісы ж і пісьмовасці не мелі аж да 16 стагоддзя. Можна прама сказаць, што ў Вялікім княстве меліся якраз найлепшыя ўмовы для захавання і развіцця «стара-

жытнарускі». Дык чаму ж яна тут, згодна з «Лингвистическим энциклопедическим словарем», ужо з 14 стагоддзя пачынае саступаць месца беларускай?

І яшчэ загадкавая з'ява. Чаму ў межах Вялікага княства Літоўскага са «старажытнарускі» утварыліся аж дзве новыя мовы—беларуская ды ўкраінская? Чаму ўкраінская не бліжэйшая да расейскай, хаця Кіеў быў «адарваны» ад Расеі на 200 гадоў меней, чым Беларусь? (Да сярэдзіны 14 стагоддзя разам з Масквой уваходзіў

ПАЛЕМІЧНЫЯ НАТАТКІ

Шаноўная рэдакцыя! Апошнім часам быў заняты працай над кнігай, якая працягвае тэму «Племя пяці родаў». Цяпер гэтая кніга ў чарнавіку скончана. Прапаную вам скарачаны спецыяльна для «ЛіМа» заключны раздзел, у якім зусім па-новаму разглядаю гістарычны лёс беларускай мовы.

Аўтар.

у склад Залатоў Арды, а ў 1654 годзе далучыўся да Расеі, у той час як Беларусь была захопленая Расеяй напрыканцы 18 стагоддзя, татарскага ж панавання не ведала зусім).

Камуністычная расейская філалогія такіх пытанняў не ставіць, бо яны невыгодныя для тэорыі адзінага паходжання расейцаў, украінцаў ды беларусаў, не прауючы «на грядущее» зліццё ўкраінцаў ды беларусаў з расейцамі, г.зн. паглынанне апошнімі першых. Дык паспрабуй абдакаць на іх самі. А для гэтага ў першую чаргу прыгледзімся: што ж гэта за «старажытнаруская мова», ад якой пайшла нібыта наша?

ЯК БЫЛО УЖО ЗГАДАНА, «Лингвистический энциклопедический словарь» вызначае часам яе сфармавання «ў Старажытнарускі дзяржаве» сёмае-восьмае стагоддзі. Пры гэтым аўтар артыкула «Древнерусский язык» В. В. Іванова зусім не бянтэжыць, што Рурык, паводле летапісных звестак, пачаў князюваць толькі ў 862 годзе, г.зн. ані ў сёмым, ані ў васьмым стагоддзях Старажытнарускі дзяржавы не існавала. І як звесці гэта са сцвярджаннем таго ж «Лингвистического...», што «старажытнаруская (усходнеславянская) мова» ідзе непасрэдна ад агульнаславянскай (с. 95)? Калі «старажытнаруская» — прамая наступніца агульнаславянскай, то нашошта для яе «фармавання» была патрэбна дзяржава?

Вось у чым рэч. Схеме моўнага развіцця: агульнаславянская мова—усходнеславянская супярэчаць факты. Бо як трэба разумець генеалогію моў? Драбленне моў выклікала драбленнем іхніх носьбітаў—вось як. Калі існавала некалькі агульнаславянскія мова, то гэта значыць, што было адно нейкае племя, якое карысталася ёю. Потым, павялічыўшыся, яно падзялілася на тры плямёны: паўднёвае, заходняе і ўсходняе. Адпаведна гэтаму з ранейшай агульнай і мовы ўзніклі тры новыя: паўднёваславянская, заходнеславянская ды ўсходнеславянская. А тыя, у сваю чаргу падзяліўшыся, далі сучасныя славянскія мовы...

Нешта падобнае і накрэслівае кіеўскі летапіс — «Аповесць мінулых гадоў» («Повесть временных лет»). Ён паведамляе, што славяне спачатку жылі на Дунаі, адкуль разышліся «и прозвашася имены свои, где съидше на ноторомъ мѣстѣ». Так узніклі мараваы, чэхі, харваты, сербы, харугане. Славяне, што прыйшлі на Вісла, спачатку называліся ляхамі. Потым ляхі падзяліліся, у выніку чаго з'явіліся паліякі, луцічы, мазаўшане, памаране.

Такім чынам, для заходніх славянаў прама ўказваецца носьбіт іх агульнай мовы — ляхі. Для паўднёваславянскай жа мовы тагога носьбіту не ўказваецца. Не згадана ў летапісе і племя, ад якога пайшлі б, як ад ляхаў паліякі, луцічы, мазаўшане ды памаране, усходнеславянскія плямёны.

Згодна з «Аповесцю...», славянамі Кіеўскай Русі былі славяне Ноўгарада, паліяне (раён Кіева), север (Чарнігаўшчына), драўляне (на паўночны захад ад Кіева), драгавічы (між Прыпяццю і Дзвіною) ды палачане (Полацк). І ні слова пра тое, каб усе яны былі нашчадкамі аднаго пле-

Адуль канкрэтна прыйшло кожнае? Пра гэта летапіс маўчыць. Ясна ўсё ж, што не ўсе з Дунаю, бо тады летапісец сказаў бы, а мы што ведаем?

У арыгінале «Аповесці...» паліякі названы паліянамі (Гл. Ізборник, М., 1969, с. 28). Гэтаксама звалася і племя, што жыло вакол Кіева. Хто-небудзь скажа: ну і што? Там палі — і там палі, дык чаму і тыя, і другія не маглі назвацца ад поля? А вось паглядзіце, што піша аўтар «Аповесці...»: «Бяше около града (Кіева. — І. Л.) льсь и боръ великъ» (Ізборник, с. 32). Бачыце, не «поле», а «льсь и боръ великъ»! І займаўся паліяне Кіева га-

вянскай), другую—старажытнарускі. Чым жа адрозніваюцца яны між сабою? На гэта адказвае М. Самсонаў, аўтар падручніка «Древнерусский язык». Цікавая рэч—аказваецца, толькі фанетыкай! Прычым і фанетычных адрозненняў—усяго 8: у царкоўнаславянскай—глава, млько, бръгъ, шльмъ, у «старажытнарускі» — голова, молоко, берегъ, шеломи, у царкоўнаславянскай елень, езеро, едннъ, у «старажытнарускі»—олень, озеро, одинъ; у царкоў-

Іван ЛАСКОУ

Адуль пайшла беларуская мова

лоўным чынам не земляробствам: «бяху льявце звъръ, бяху мужи мудри и смыслени, нарицахуся поляне» (тамсама). Дык ці можна дапусціць, што паліяне Кіева — частка паліянаў Віслы? Думаю — можна. З паліянамі Кіева суседзілі севяране. Гэтая назва дадзена ўжо даследчыкамі, бо ў летапісе сазана — СЕВЕР (Ізборник, с. 28). Ці не гаворыць такая назва, што гэтае племя першапачаткова было самым паўночным з усіх славянскіх? Цалкам магчыма — гаворыць. А дзе была славянская поўнач? Узбярэжжа Балтыйскага мора.

У Ноўгарадзе жылі славяне. Такое ж імя сёння носіць грамадзяне Славеніі. Але былі і заходні СЛАВІНЫ, роднасныя кашубам. І вось што цікава: мова ноўгарадскіх броставых грамад 10—12 ст.ст. мела агульныя рысы з ЗАХОДНЕСЛАВЯНСКІМ дыялектам (Лингвистический энциклопедический словарь, с. 98). Так што і ноўгарадцы маглі прыйсці аднекуль з Польшчы.

Нашы продкі крывічы і радзімічы безумоўна прыйшлі з захаду (гл. М. Ермаловіч. Старажытная Беларусь. 1990, с. 28, 37). Драгавічоў жа Мікола Іванавіч залічвае ў тыя плямёны, якія прыйшлі з поўдня. У той жа час былі драгавічы і палабскія (гл. тамсама, с. 22).

Такім чынам, большасць славянскіх плямёнаў на ўсход прыйшла з захаду, астатнія—з поўдня. Зразумела, што гаворкі іх не маглі быць аднолькавыя. Хоць філолагі пра гэта не гавораць, але ўсведамляюць. Адсюль і тэзіс аб «фармаванні» з тых гаворак агульнай усходнеславянскай мовы: не было, дык сфармавалася!

Але як жа яна магла сфармавацца ў 7—8 стагоддзях, хай сабе і была дзяржава (якой напярэдае не было)? Што ўяўляла сабою дзяржава ў тыя часы? Сядзеў у сталіцы вялікі князь ды збіраў даніну. Вось практычна і ўся дзяржава. Гаспадарка—натуральная: што людзі здабывалі ды вырошчвалі, тое і елі. Мабілізацыя ў княскую дружыну не вялася, набіралася яна з княскага акружэння. Такім чынам, насельніцтва не перамешвалася, рух яго ў межах дзяржавы быў мінімальны. Пісьмовасці не было, адукацыя адсутнічала. Як жа магла ў такіх умовах з розных гаворак выпрацавацца адна агульная мова?

Мы ж добра ведаем, што нават і Расейская імперыя, з яе паліцэйска-адміністрацыйным апаратам, распаўсюджанай пачатковай школай, прэсай і іншымі спосабамі пашырэння мовы, не змагла ператварыць у расейцаў усе падпарадкаваныя народы. Так што само па сабе стварэнне дзяржавы яшчэ не вядзе да моўнай кансалідацыі краю.

Праўда, у Кіеўскай дзяржаве была мова, на якой пісаліся творы ды дакументы і ў Кіеве, і ў Полацку, і ў Маскве. І ніякіх іншых моў ад таго часу не засталася. Але ці таму, што яна ўвогуле была адна? Можна, таму, што іншыя не фіксаваліся на паперы?

Дарэчы, філолагі сцвярджаюць, што ў Кіеўскай Русі было аж дзве пісьмовыя мовы. Адна—гэта тая, што прыйшла сюды разам з хрысціянствам, мова Святога Пісання. Другая—тая, што ўжо была тут, з 7—8 стагоддзяў. Першую называюць царкоўнаславянскай (старасла-

наславянскай — югъ, южинъ, юноша, у «старажытнарускі» — оугъ, оужинъ, оуноша і да т. п. Ды яшчэ некалькі самастойных слоў у «старажытнарускі»: у царкоўнаславянскай інстына, съвѣдѣтель, бракъ—у ёй правѣда, видокъ, свѣтъба. І ўсё! Марфалагічных адрозненняў — ніякіх, прыстаўкі і суфіксы «старажытнарускі»—царкоўнаславянскія! (Гл. Н. Г. Самсонов. Древнерусский язык. М., 1973, с. 71—75). І гэта дзве розныя мовы? Ды тут жа і пра дыялекты нельга гаварыць! А «знаўцы» дзеляць кіеўскую літаратуру: вось гэты твор напісаны на царкоўнаславянскай, а гэтыя («Руская праўда», «Павучэнне Уладзіміра Манамха», «Слова аб паходзе Ігаравым», «Маленне Данілы-взязня») — на старажытнарускі... Нягледзячы на тое, што і «старажытнарускі» шчодро перасыпаны «ўсімі асаблівасцямі» царкоўнаславянскай. Вось маленькі, але красамоўны прыклад. На пачатку «Слова аб паходзе Ігаравым» маецца такі зварот: «О бояне, словию старого времени! А бы ты сия плыку ущекотал, скача, славиво, по мыслену древу». Як бачыце, у адным сказе—царкоўнаславянскае славиво і «старажытнарускае» словиво, што азначае адно і тое ж (салавей).

Для параўнання адзначу, што наш Ф. М. Янкоўскі знаходзіць паміж беларускай і расейскай мовамі 27 фанетычных адрозненняў, 43 марфалагічныя і болей за два дзесяткі сінтаксічных (гл. Ф. Янкоўскі. Гістарычная граматыка беларускай мовы. 1983, с. 21—38). Ужо не кажу пра лексічныя, якіх ніхто не лічыў. І то знаходзяцца расейскія філолагі, якія не супроць залічыць беларускую мову ў «наречія» расейскай (адзін такі разумнік выкладаў у Літаратурным інстытуце, калі я там вучыўся). А тут — усяго 8 фанетычных адрозненняў, некалькі іншых слоў, і ўжо сцвярджаецца наяўнасць самастойнай «старажытнарускі» мовы.

Час ужо паставіць кропкі над імі: старажытнарускі мовы ніколі не існавала, ні пісьмовай, ні гутарковай. Былі гаворкі паліянаў, драўлянаў, крывічоў, драгавічоў і г. д. А тое, што нам засталася ад Кіеўскай Русі на паперы, напісана на царкоўнаславянскай мове Бібліі. Іначай і быць не магло. Мова Бібліі, як і сама яна, у тыя часы лічылася свяшчэннай і адзіна магчымай для пісьмовага выкарыстання. Тое самае было і з лацінай у Заходняй Еўропе. Для таго, каб прыйсці да думкі, што і іх прыродная мова можа ўжывацца на пісьме, людзі павінны былі зазнаць рэвалюцыю свядомасці. Невыпадкова ж першы помнік польскай мовы датуецца сярэдзінай XIV стагоддзя (гл. Лингвистический энциклопедический словарь, с. 383). І яшчэ некалькі стагоддзяў уся Еўропа пісала на лаціне не толькі рэлігійныя кнігі, але і законы, і трактаты, і мастацкую літаратуру, як «Пахвальба дурноце» Э. Ратардамскага, «Песня пра збруа» М. Гусоўскага.

Царкоўнаславянская мова ва Усходняй Еўропе выконвала тую ж ролю, што і лаціна ў Заходняй. Біблія была не толькі Свяшчэнным Пісаннем, але і адзіным падручнікам, па якім вучыліся чытаць і пісаць. Але ж веданне чужой мовы ніколі не бывае стопрацэнтым. Таму і кіеўскія аўтары, пішучы на царкоўнаславянскай, рабілі супраць яе памылкі: замест «славію» — «соловию», «градъ» — «городъ», «млеко» — «молоко» і г. д. Маглі ўставіць і нейкае вядомае ад нараджэння слова, асабліва калі ў Бібліі не знаходзілася адэквата. Тым і тлумачацца адступленні ад мовы Пісання ў пэўных творах. І ці правільна памылкі супраць мовы абвясчаць мовай?

Калі багульня ўсходнеславянская мова існавала, то яна была б зусім іншай, чым царкоўнаславянская. Мы ж ужо гаварылі, што большасць славянскіх плямёнаў Кіеўскай Русі прыйшла з захаду, і гаворкі іх былі заходнія, блізкія да польскіх, чэшскіх, маравіцкіх, лужыцкіх. Асабліва гэта тычыцца гаворкі палянаў, што ўяўлялі сабою частку палянаў Віслы. А царкоўнаславянская мова — выхадзень з самага крайняга поўдня славянскага арэалу. Перакладчыкі Бібліі на яе Кірыла і Мяфодзіі нарадзіліся і выраслі ў грэцкім горадзе Салонікі, дзе тады была нямаля балгараў. На мову тых балгараў яны і перакладалі Біблію з грэцкай. Дасканалая гаворка салоніцкіх славянаў яны, безумоўна, не ведалі і актыўна ўносілі ў пераклад і грэцкія словы, і грэцкія граматычныя з'явы, як дзеепрыметнікі, клічныя склон, парны лік і інш. Таму царкоўнаславянская мова — паўднёваславянская ды яшчэ элінізаваная. «Старажытна-руская», калі б яна існавала, павінна была б адрознівацца ад яе прыблізна так, як адрозніваецца польская ад балгарскай. А паміж «старажытнарускаяй» ды царкоўнаславянскай знаходзяць толькі ўсім фанетычным розніцкім...

РАЗУМЕННЕ ТАГО, што славянскія гаворкі Беларусі былі пераважна заходнімі, мае вялікае значэнне. Не, па нашай мове «польскі бот» не хадзіў. Яна сама па сабе, ад вытоку была блізка да польскай, як блізкія да той чэшская, славацкая, лужыцкая. Вялікая колькасць беларускіх слоў, што супадаюць з аналагічнымі польскімі, існуе ў ёй спрэчна: бачыць, кахаць, рэч, уласны і гэтак далей. Свой жа сённяшні ўсходнеславянскі выгляд беларуская мова набыла ў выніку самісотгадовага ціску з боку царкоўнаславянскай.

Не дзяржава, а царква выканала гіганцкую працу па ператварэнні заходнеславянскай моўнай плыні ў нешта такое, што заецца цяпер усходнеславянскай падгрупай моў. Бо дзяржава карысталася пісьмовай мовай час ад часу, а царква — кожны дзень. Па ўсёй краіне, у кожным храме. Вы ўявіце сабе: дзень пры дні, з году ў год, ад пакалення да пакалення народ чуе ў царкве адну і тую ж мову. На ёй завучае модлы, спявае псалмы. Ці ёсць лепшы спосаб для вывучэння мовы?! Ужо не кажу пра тое, што царкоўнаславянская мова была мовай Бога, і, далучыўшыся да яе, вернікі нібы атрымліваю магчымасць гаварыць з Творцам!

Многі царквы ў гэтым сэнсе добра разумелі маскоўскія манархі, што мелі на ноце уніфікацыю свае стракатае па мове дзяржавы. «Адным з галоўных клопатаў Івана Васільевіча (Жахлівага. — І. Л.) было абрусенне падпалых пад уладу яго іншародцаў. Сродкам для выканання гэтай важнай дзяржаўнай мэты было распаўсюджанне паміж напалова дзікімі плямёнамі хрысціянскай веры. І мы бачым, што Іван Васільевіч і потым Гадуючы прымаў для распаўсюджвання хрысціянства самыя энергічныя захады. Хрышчэнне было гвалтоўнае, адначасова з ім ішло разбурэнне мясцовай у мусульману, керамецкай, свяшчэнных гаёў у пагану і г. д.» (П. І. Мельников. Очерки мордвы, Саранск, 1981, с. 33). П. Мельнікаў (расейскі пісьменнік Андрэй Пятэраў) паказвае і вынікі гэтага наступу на мордву. Нейкі пан Н. запрашае аўтара на эрэанскае вяселле. Аўтар прызначае: «Але я не ведаю па-мордоўску, нічога не зразумею». Н. супакойвае: «Слова мордоўскага не пачуецца: ва ўсёй Цярэшаўскай воласці наўрад ці знайдзецца цяпер чалавек, які б ведаў сваю ранейшую мову» (тамсама, с. 110). Твор напісаны да 1851 года).

Сёння царква не з'яўляецца манопалістам моўнага ўздзеяння: школа, прэса, «жнігавыданне» і іншыя сучасныя сродкі — магупнейшыя, чым царкоўная імша. Але не звяртаць увагі на моўную ролю царквы нельга. Беларуская дзяржава, калі яна дбае аб захаванні мовы, павінна ў першую чаргу падтрымліваць тыя канфесіі і тыя святароў, якія вядуць богаслужбу па-беларуску.

Кіеўская Русь як адзіная дзяржава існавала паводле гістарычных мерак вельмі нядоўга. Полацкае княства ў яе ўваходзіла, напрыклад, усяго гадоў 70. Зра-

зумела, за такі тэрмін у беспісьмовыя часы вялікіх моўных зрухаў адбыцца не магло. Ды Русь распалася на княствы, а фактар царкоўнаславянскай мовы працягваў дзейнічаць. І пасля прыходу захотнікаў-татароў — таксама, бо рэлігію ж у сувязі з гэтым усходнія славяне не змянілі. Царкоўнаславянская мова як у Вялікім княстве Літоўскім, так і ў Маскоўі заставалася дзяржаўнай, шліфавалася і ўдасканальвалася, набывала ўласныя граматыстаў. Але набліжаўся час Рэфармацыі, калі грамадства пачало ўспрымаць, што народная мова заслугоўвае не меншай увагі, чым царкоўная, калі ўрэшце і Біблія пачала перакладацца на самыя розныя нацыянальныя мовы, да чаго дачыніўся і наш Скарбыня. І па-ступова з-пад спуду царкоўнаславянскай мовы пачынае выпіраць, а потым і вырывацца народнае, размоўнае слова.

Калі ўважліва прыгледзецца да гэтых наваццяў у помніках беларускай пісьмовасці, пачынаючы з 15 стагоддзя, то можна пераканацца, што яны маюць заходні характар. Іх лічаць запазычаннямі з польскай, але яны — не польскай, ці скажам болей дакладна, далёка не цалкам польскай. Гэта можна добра праілюстраваць мемуарамі Ф. Еўлашоўскага ды лістамі Ф. Кміты-Чарнабыльскага, напісанымі ў другой палове 16 стагоддзя (гл. Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі 17 ст. 1983; Помнікі старажытнай беларускай пісьменнасці. 1975). Гэтыя творы так перасыпаны, здавалася б, польскімі словамі, што складаецца ўражанне: аўтары пішучы па-польску, толькі кірыліцай і з вялікімі памылкамі. Але гэта не палічызна. Гэта — жывая мова беларускіх асяроддзяў, з якіх выйшлі аўтары, заўважу, асяроддзі праваслаўныя. Чаму не палічызна? Таму, што гэтаму супярэчыць шэраг характэрных рысаў. Вядома, што ў польскай мове на месцы этымалагічнага «р» часта ўжываецца «ш» або «ж»: «тшы» (тры), «жэка» (рака). Гэта — характэрная і непаўторная прыкмета польскай мовы. А ў творах Еўлашоўскага ды Кміты-Чарнабыльскага словы, якія мы ўспрымаем як польскія, пішучы толькі праз «р»: прыгода (па-польску пшыгода), трэба (тшэба), пришлое (пшышло) і г. д. Тое сама тычыцца і польскага «у» на месцы этымалагічнага «ю». Еўлашоўскі і Кміта-Чарнабыльскі пішучы «кроль», «кторы», «премовишы», у той час як па-польску «круль», «ктурый», «пшмевувишы». І гэта не выпадковыя абмылкі, а рэгулярна вытрыманы на працягу ўсяго рукапісу падыход. Тым часам, абодва аўтары добра ведалі польскую мову. Пра гэта сведчыць, напрыклад, ліст Кміты-Чарнабыльскага, напісаны па-польску, дзе няма ніякіх памылак (гл. Помнікі старажытнай беларускай пісьменнасці, с. 107—108). Значыць, Кміта-Чарнабыльскі добра адрозніваў польскае ад свайго. Сваім жа ў беларускай мове быў вялікі пласт слоў, агульных для беларускай і польскай, які існаваў у беларускіх гаворках ад часоў заходнеславянскага супольніцтва. Толькі продкі беларусаў вымаўлялі гэтыя словы па-свойму, у прыватнасці, без замены «р» на «ш» ды «ж» і «ю» на «у».

Увогуле, калі не прызнаць, што славянскія гаворкі Беларусі спаконвечна былі блізкімі да польскіх, то немагчыма растлумачыць тую павальную добраахвотную паланізацыю, што ўрэшце заляла беларускую шляхту. Бо што яшчэ: цяга да больш высокай культуры? Але ж Вялікае княства Літоўскае мела сваю, не ніжэйшую. Мела пісьмовасць, не маладзейшую за польскую, шматжанравую літаратуру, гарады і замкі. Пераход да каталіцызму? Але касцёл у тыя часы працаваў яшчэ на лаціне, што аніж не магло далучаць верніка да польскай мовы. Думаецца, што старабеларуская пісьмовая мова не адлюстроўвае сапраўднага стану старабеларускай размоўнай, якая была значна бліжэйшай да польскай. Пры гэтым пісьмовая мова была звязаная з царкоўнаславянскай, г. зн. мовай царквы. А 17—18 стагоддзі былі ўжо новым часам, калі рэлігіянае і свецкае стала рэзка падзяляцца, свецкае рабіцца прыватным. Польская ж мова была тады чыста свецкай. Можна, таму і кінулацца да яе маларэлігійная шляхта Вялікага княства, што мяняла веру як палчаткі?

Сказанае пра спаконвечную роднасць польскай і беларускай моў (якой тлумачацца і уніі дКЛ з Польшчай) зусім не азначае, што мы можам хапаць без разбору любое польскае слова, як толькі не можам прыгадаць свайго. Адна рэч—старадаўні агульны пласт, а другая—новая польская лексіка, створаная польскім народам за апошнія стагоддзі: навошта нам яна? Беларуская мова таксама назапашаныя незлічоныя скарбы, асабліва ў дыялектах. Думаецца, што перад нашымі лінгвістамі стаіць вялікая задача па звядзенні ўсіх дыялектных збораў у адзін шматомны слоўнік, які б заўсёды быў пад рукою кожнага пісьменніка, газетчыка, настаўніка і ўсіх іншых, хто мае дачыненне да мовы.

СТАРАБЕЛАРУСКАЯ пісьмовая мова — гэта поле змагання беларускай з царкоўнаславянскай. Згодна з логікай развіцця гэтай барацьба мусіла скончыцца перамогай народнай мовы. Але на гэта на стала часу: старабеларуская ў 1696 годзе была пазбаўлена статусу дзяржаўнай і спыніла сваё існаванне. Царкоўнаславянская ж як мова царквы працягвала жыць у праваслаўных ды уніяцкіх храмах. І, здавалася б, яна павінна была знішчыць народную дашчэнту, замяніць яе сабой. Ды гэтага не адбылося, дзякуючы невычэрпнаму запасу жыццёвых сіл народнай мовы, не растрачаных яшчэ і сёння.

Прыблізна гэтакі ж лёс і ўкраінскай мовы, што з беларускай мае адны, заходнеславянскія карані. Вось перада мною ўкраінскі тэкст — пераклад апавядання Л. Дайнекі «Горад, восень і я». Як шмат і тут «паланізмаў!» І што цікава: тыя самыя «паланізмы» жывуць або жылі і ў нашай мове. Місто — папольску място, па-беларуску места (цяпер часцей «горад»). Рок — папольску рок, беларускі-эмігранты таксама ўжываюць рок (год). Будынок—будынок — будынак. Світанок — світанак — світанак. Чэкаці — чэкаць — чэкаць...

Украінскія словы місто, рок, будынок, світанок, чэкаці выпісаны мною з аднаго абзаца, што складаецца з чатырох радкоў (Рідня, Оповідання молодих біларуських письменників. Київ, 1980, с. 79). Калі ўсё гэта — запазычаны з польскай, дык чаму беларусы і ўкраінцы так дружна запазычалі адны і тыя словы? А колькі можна яшчэ дадаць у гэты беларуска-ўкраінска-польскі запас. Кахаць, бачыць, трэба, уласны... Без ліку такіх слоў! А ў расейскай мове іх няма.

Такім чынам, вытокі беларускай і ўкраінскай моў вельмі блізкія. Ціснуў іх і агульны прэц царкоўнаславянскай. Не мае значэння, што Кіеў быў на дзвесце гадоў меней «адарваны» ад Расеі, чым Менск ды Полацк: царкоўнаславянская мова «апрацоўвала» беларускую ды ўкраінскую мовы адзін часавы адрэзак, ад прыняцця хрысту да часоў канчатковага падзелу на царкоўнае і свецкае ў культуры. Адсюль і выключная блізкасць моў-сёстраў.

Іншы быў гістарычны шлях у расейскай мовы. Расейская — гэта фактычна царкоўнаславянская, лагічны вынік яе шматгадовага развіцця, у той час як беларуская ды ўкраінская — вынік змагання мясцовых, заходнеславянскіх гаворак супраць царкоўнаславянскай мовы.

Выходзіць, у Расеі мясцовыя славянскія гаворкі былі цалкам вынішчаныя царкоўнай мовай? Не зусім так. На поўдзень ад Масквы маюцца моўныя асаблівасці, блізкія да беларускіх (напрыклад, яканне). Але гэта толькі выспачкі ў моры расейскай літаратурнай мовы з яе прастамоўнымі варыянтамі. Нездарма лічыцца, што расейская мова практычна не мае дыялектаў.

Чаму ж расейскіх так паддэлілі мове-прыблудзе, падпарадкавалі ёй сваё духовае жыццё? Каб адказаць на гэтае пытанне, давайце разгледзім «старты» плямённы склад расейцаў.

Паводле «Аповесці мінулых гадоў», на расейскай тэрыторыі жыло толькі адно славянскае племя: славены Ноўгарада. Прычым яно, трэба думаць, было зусім невялікім, бо з прыходам варагаў змяніла сваю назву на «русь» (І отъхъ варягы провася Руская земля, новгородци, ти суть людье ноугородци от рода варяжска, прене бо была словени» (Изборник, с. 34). Затое фіна-ўгорскія плямёнаў, згодна з тым жа твора, было аж некалькі: чудзь, весь, мурана, мери. Праўда, афіцыйны пункт гледжання такі, што з плямёнаў, якія ўвайшлі ў склад расейцаў, славянскімі былі яшчэ ўсходнія крывічы ды вяцічы. Шмат пораху траціць У. Чывіліхін, каб давесці, быццам вяцічы — тое самае слова, што і венецы, лацінская назва старажытных славян (гл. В. Чывіліхін. Память. Роман-газета, 1982, № 17, с. 37—40). Але што агульнага ў гэтых двух словах, апрача першае літары? А тым часам удмурты здаўна падзяляліся на дзве вялікія групы — КАЛМЭЗ і ВАТКА (М. Г. Атаманов. Удмуртская ономастика. Ижевск, 1988, с. 18). Яшчэ ў другой палове 18 стагоддзя удмурты жылі і ў Сярэднім Паволжы (В. М. Кабузан. Народы России в XVIII веке. Численность и этнический состав. М., 1990, с. 140). Вельмі падобна, што жылі яны і на тэрыторыі будучай Масквы. Тут была, напрыклад, вёска Бутырка. Гэтая назва асацыюецца цяпер са змрочным астражным замкам, дзе даўно пакутаваць і нашаму Францу Аляхновічу. А паўдмурцы БУТЫРКА — «нучаравы».

Ці будзе хто аспрэчваць, што ВАТКА нуды бліжэйшае да Вяцічы, чым венецы? Славянскі суфікс -ІЧ- у Вяцічы не сведчыць пра славянскасць ЮРАНА, суфікс мог быць далучаны славянамі. На такую думку наводзіць наступны факт. У першым творы старажытнарасейскай літаратуры «Слово о погубели Руския земли» сярод розных пералічаных аўтарам плямёнаў згадваецца і «ТОЙМІЧІ ПОГАНІИ» (Изборник, с. 326). Каменітар зазначае: «Тоймічы—адно з фініскіх плямёнаў, што жылі на р. Тойме, доплыве Паўночнай Дзвіны» (тамсама, с. 738). Дык чаму не магло атрымацца Вяцічы з

ВАТКА, як ТОЙМІЧІ з ТОЙМА? А археолаг піша: «Відавочна, пэўныя славянскія групы сярэднявечча, напрыклад, Вяцічы і УСХОДНІЯ КРЫВІЧЫ, УЯУЛЯЛІ САБОЮ НЕ ТОЛЬКІ СЛАВЯН, КОЛЬКІ АСІМІЛІАВАНАЕ СЛАВЯНАМІ ФІНСКАЕ НАСЕЛЬНІЦТВА» (Т. И. Алексеева. Антропологический состав восточно-славянских народов и проблема их происхождения. У кн.: Этногенез финно-угорских народов по данным антропологии. М., 1974, с. 74. Падкрэслена мной. — І. Л.).

Гэта лагічна. Раз славяне рухаліся з захаду, дык ясна, што чым далей на ўсход, тым меней іх дабралася. Не хацу сказаць, што ў складзе расейцаў славянскі элемент адсутнічаў зусім. Але сюды прасочваліся толькі асобныя нешматлікія групы тых жа драгавічоў, радзімічоў, палянаў, севяранаў, драўлінаў. Настолькі нешматлікія, што сваімі назвамі не палінулі следу ў пісьмовых крыніцах. Яны сваёй прысутнасцю рыхтавалі глебу для славянізацыі краю. Але галоўную ролю адыграла праваслаўная царква.

Вельмі важна адзначыць, што неславянскай была і тая тэрыторыя, дзе ўрэшце склалася расейская літаратурная мова — Масква і вакол Масквы. Тут яшчэ ў 11—12 стагоддзях жыло племя голядзь. Даследчыкі абвясцілі яго балцкім, мне ж здаецца, што яно было фіна-ўгорскае. Але не гэта галоўнае. Важна, што голадзь не была славянскай. Таму, славянізаваны, праз царкву, яна засвоіла цалкам царкоўную мову, якая стала тут размоўнай. Мо таму і перанеслі сваю сталіцу Маскву багабойныя ўладзіміра-суздальскія князі, што мясцовая мова была копіяй мовы Пісання? І ў далейшым пільна сачылі за яе чысцінёю, раз-пораз прымушаючы вымаўляць з царкоўных кніг нацяганя з мясцовых гаворак словы, — гэтае вымятанне філолагі называюць «другім паўднёваславянскім уплывам».

На Беларусі таксама жылі неславяне. Нам вядомыя назвы такіх неславянскіх плямёнаў, як літва, яцьвезь, лотва, латыгола і інш. Але шчыльнасць славянскага насельніцтва тут была непараўнальна вышэйшай, чым у Расеі. Таму пераважна большасць не славян славянізавалася яшчэ да ўвядзення хрысціянства, перайшоўшы на заходнеславянскія гаворкі суседзяў. Толькі літва ды яцьвезь захоўваліся і надалей. Літва была нават хрысціянская пры Ягайле ў каталіцызм. І калі б касцёл працаваў на польскай мове, то мы, хутчэй за ўсё, не мелі б яе ў сваім складзе. Але ў тыя часы рабочай мовай каталіцкіх святароў была лаціна, і літва ў асноўным не паланізавалася, а дзякуючы цеснаму суседству са славянамі Вялікага княства паволі перайшла на мову, якую сёння завём беларускай.

Не ўсе фіна-ўгры Расеі прынялі царкоўнаславянскую мову. Цэлы шэраг народаў, як мардва, мерыйцы, комі, удмурты, карэлы, адбіўся ад яе наступу, захаваў сабе. Іншых заляла царкоўная славяншчына. Ад ранейшых сваіх гаворак яны захавалі толькі асобныя словы, паходжанне якіх цяпер этымалагі не могуць вызначыць.

Пераход жа на больш-менш блізкую мову, якая вымагала царква ад беларусаў ды ўкраінцаў, аказаўся складанейшым. Засвоіць болей блізкую мову, здавалася б, прасцей. Але гэта не так. Нездарма ж суіснуюць дыялекты адной і той самай мовы. Калі суседзі ўзаемна разумеюць адзін аднаго без перакладу, ім зусім неабавязкова пераходзіць на суседскую мову, каб сумовіцца. Так было і з мовай Пісання. Беларус разумей яе, але пераходзіць на яе, каб «гаварыць з Богам», не меў патрэбы, Бог і так павінен быў яго разумець. Беларус засвоіў з царкоўнаславянскай словы, зусім неподобныя да сваіх, і карыстаўся імі, падобныя ж працягваў казаць па-свойму. Царкоўнаславянская мова засявала мясцовыя гаворкі сваім лексічным каменем, але анічога не магла зрабіць з мясцовым вымаўленнем і граматыкай. Так і цягнулася гэтае змаганне сотні гадоў, прывёўшы да таго стану нашай мовы, які маем ад часоў Дуніна-Марцінкевіча, Насовіча, Багушэвіча.

Гэтае змаганне працягваецца і сёння, ужо не з царкоўнаславянскай, а з яе наступніцай — расейскай мовай. Як раней з амбона, так цяпер па радыё ды тэлебачанні, у тэатрах ды кіназатрахах, са старонак кнігі і газет, з вуснаў настаўнікаў ды прафесараў яна грывіць штодзень, ад світанія да змяркання ўсюды, дзе б ні стаяў ці сядзеў, ішоў ці ехаў, працаваў ці драмаў беларус. Але нашая мова — жыве, і веру — будзе жыць. Асабліва калі мы зразумеем нарэшце, што ў беларусаў — свае гісторыя, свой лёс, свая мова, якая прайшла цяжка і пакутліва, але гераічны шлях.

Ганарар за гэты артыкул аўтар просіць пералічыць на рахунак Таварыства беларускай мовы Імя Францішка Скарыны.

